

Elämäkerronta ja suhde vanhenemiseen

- kuvaileva tutkimus iäkkäiden naisten elämäkulusta

Jyväskylän yliopisto
Terveystieteiden laitos
Gerontologia ja kansanterveys
Sirkka-Liisa Palomäki
Lisensiaatintutkielma
Syksy 2001

THESIS ABSTRACT

Sirkka-Liisa Palomäki 2001. Biographical Stories and Relation to Ageing
- a Descriptive Study of the Life Course of Elderly Women

Licentiate Thesis: 146 pages and 2 appendices

University of Jyväskylä

Gerontology and Public Health

The life and ageing of elderly people are often seen stereotyped and the passed life and its meaning are often forgotten. The purpose of this study is to introduce the woman's viewpoint of the life course in ageing. How an elderly woman describes her life through biographical stories and what her relation to ageing is and how that relation is interpreted and understood through the life course. Ten women aged 72-92 participated in the study. The approach of the study was narrative, constructionist and hermeneutic.

Four life story themes narrated by the elderly women were found in the results. Decent living and coping with life were the most important 'instructions for life'. 'Work and family' described the agrarian ethos of the women in the countryside. Experiences of being the second and the sense of community were typical of that time. 'Ahead in life' in spite of difficulties told about the problems, sickness and loss. The preset phase of life, 'understanding of life', was the widest and most multi-temporal, when among other things all the husbands had died and femininity was put in the background. The whole life was present and this was seen through the past. The biographical experiences got their meaning and a positive interpretation in the present life, and this gave a new viewpoint to life and oneself. - The young, permissive, sensitive, quiet and active mind as well as increasing tiredness and slowing down described the relationship to ageing. The variations were connected with the different interpretations of the life course. In the background of the young mind the rare subjectivity of the woman of that time was found. The permissive mind was in connection with the life full of work, hard life and coping with life. The sensitive mind was reflected in the long-term caring relationship to one's husband. A deep religious faith and/or an unauthentic female life carried the woman to the present life full of peace and satisfaction. In the background of the active and busy mind the conscious continuation of activities was found in order to keep one's functional capacity and the possibility to authenticity and participation. Also the relationship to the deterioration of the body was part of the life course. At the same time getting old and tired and the slowing down of functions created the concrete limits to everyday life.

The biographical approach of the study gives a new way to look at ageing in its different variations as constructive and reflective in the course of life. Every old person has her own story which is integrative and which highlights life experience and through which the present day can get its meaning. The present can not be seen directly but every moment has its memory of the past.

Key words: biographical stories, female course of life, female ageing and relation to ageing.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO: KOKO ELÄMÄSTÄ ON KYSE	6
2 ELÄMÄNKERRONTA JA ELÄMÄNKULKU	9
2.1 TEORIOIDEN RAAMITTAMA ELÄMÄNKULKU	9
2.2 KERRONNALLINEN ELÄMÄNKULKU	11
2.3 AJAN MUUTTUMINEN PITKÄSSÄ ELÄMÄNKULUSSA	14
3 NAISEN VANHENEMINEN	16
3.1 NAISEN VANHENEMISEN KULTTUURINEN KONTEKSTI	16
3.2 NAISEN VANHENEMINEN ELÄMÄNKULUSSA	20
4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT	25
5 TUTKIMUKSEN TAUSTAOLETUKSET	26
5.1 IHMISEN KOKONAISUUS JA AINUTLAATUISUUS	26
5.2 KONSTRUKTIONISTINEN NÄKEMYS	27
5.3 HERMENEUTTINEN TULKINTA- JA YMMÄRTÄMISPROSESSI	28
5.4 KERRONNALLISUUS	30
6 TUTKIMUKSEN IÄKKÄÄT NAISET JA AINEISTON KERUU	32
7 AINEISTON ANALYYSI JA TULKINTA:	34
HERMENEUTTISEN REFLEKTION ETENEMINEN	34
8 TUTKIMUSTULOKSET: IÄKKÄÄN NAISEN ELÄMÄNKULKU JA SUHDE VANHENEMISEEN	37
8.1. ELÄMÄN EVÄÄT	38
8.1.1 Kunnollisuus ja pärjäämisen tunne	39
8.1.2 Kulttuurinen kuva naisesta	42
8.2 TYÖ JA PERHE ELÄMÄSSÄ	43
8.2.1 Työn raskaus ja palkitsevuus	44
8.2.2 Hyödyllisyys ja mielihyvä	47
8.2.3 Yhdistävä ja erottava tieto naiseudessa	48
8.2.4 Moraalinen ja sukupuolinen koodi	52
8.2.5 Yhteisyys	54
8.2.6 Elämän laajentaminen	55
8.3 ELÄMÄNVAIKEUKSISTA ETEENPÄIN	56
8.3.1 Myönteinen ja helpottava asennoituminen	57

8.3.2 Halu tavoitella itsenäisyyttä.....	59
8.3.3 Toivon säilyttäminen.....	61
8.3.4 Uskallus suuntautua ulospäin.....	62
8.3.5 Vahvuutta ja päättäväisyyttä.....	64
8.3.6 Hoitava aika.....	66
8.4 ELÄMÄN OIVALTAMINEN.....	71
8.4.1 Näköalapaikka elämään.....	71
8.4.2 Ajaton mieli ja iätön luonne.....	76
8.4.3 Kyky ihmetellä ja nauttia.....	78
8.4.4 Luottavainen olo uskonnosta.....	80
8.4.5 Toimeliaisuus.....	81
8.4.6 Yhdessä vanhetaan.....	82
8.4.7 Tarpeellisuuden tunne.....	83
8.4.8 Omat hoitomenetelmät.....	84
8.4.9 Vapauttava tieto.....	86
8.4.10 Luovuus ja haaveet.....	87
8.5 SUHDE VANHENEMISEEN.....	90
8.5.1 Mielen kategoria.....	91
8.5.2 Kehon kategoria.....	96
9. TULOSTEN POHDINTA.....	101
9.1 NAISEN PAIKKA.....	102
9.2 VERHOTTU NAISEUS.....	105
9.3 ELÄMÄN MIELEKKYYS.....	108
9.4 KUOLEMAN KOSKETUKSET.....	111
9.5 ELÄMÄÄ AJASSA JA AJATTOMUUDESSA.....	113
9.6 OMIA POLKUJA VANHENEMISEEN.....	116
10 TUTKIMUKSEN ARVIOINTI.....	121
11 PÄÄTELMÄT.....	127
LÄHTEET.....	134
LIITTEET.....	147
LIITE 1 ELÄMÄNKARTTA.....	147
LIITE 2 ESIMERKKI NAISEN ELÄMÄNKULKUUN LIITTYVISTÄ MERKITYSYKSIKÖISTÄ.....	148

1 JOHDANTO: KOKO ELÄMÄSTÄ ON KYSE

Iäkkään ihmisen elämänvaihetta tarkastellaan usein sen hetkisen tiedon ja näkymän varassa. Tällöin näkijä helposti sokaistuu, varsinkin työskennellessään ammattityössä, ja pitkä elämä ja sen merkitys unohtuvat. Vanheneminen näyttäytyy kaavamaisena ja iäkkäiden ihmisten elämä homogeenisena. Kuitenkin eletty ja koettu elämä, historiallisen ajan ja kulttuurin leimaamana, kulkee mukana kaikissa elämänvaiheissa. Tämä tutkimus kohdentui iäkkäisiin naisiin, heidän elämänsä ja vanhenemiseensa. Naisen elämänsä on monien muutosten aikaa: äitiyttä, isoäitiyttä, leskeyttä, avioliittoa, yksin elämistä, hoivaa ja huolenpitoa. Naiseuden näkökulmasta kirjailija Kaari Utrio totesi eräässä TV -ohjelmassa, että 'entistä hyvää aikaa naisen elämässä ei ole ollut, vaan se on nyt'. Myös tämän tutkimuksen naisten elämänsä voi joidenkin kohdalla luonnehtia 'kovaksi', jopa taisteluksi, mutta elämänsäkokemukset saivat tämän päivän horisontista käsin merkityksensä ymmärtävässä kehyksessä. Tutkimuksen iäkkäiden kertojien elämä ajoittui ja paikantui oman maamme historian tapahtumia mukailen siten, että osa heistä on elänyt kansalaissodan ja itsenäistymisen ajan, kaikki 30 -luvun lamakauden sekä talvi- ja jatkosodan ajan. Nämä tapahtumat loivat heidän elämänsä historiallista yhteyttä ja värittivät kerrontaa.

Gerontologinen tutkimus on viime aikoina pyrkinyt avaamaan vanhenemisen moniulotteisuutta mm. elämänsäkerronnalliseen ja/tai muisteluun liittyvään tietoon vanhenemisestä (mm. Heikkinen 2000 c), Kenyon ym. 1999, Saarenheimo 1997). Naisen vanhenemisestä tiedetään, että naiset elävät pitkään, mutta sukupuolinäkökulma vanhenemisen tutkimuksessa on tullut esille vain vähän (Arber & Ginn 1991, Kangas & Nikander 1999). Tämä tutkimus kuvaa iäkkäiden naisten kerronnallista elämänsäkulua ja suhdetta vanhenemiseen sekä pyrkii tulkitsemaan ja ymmärtämään tuota suhtautumista elämänsäkulun kautta. Iäkkäiden naisten elämänsäkulun tutkiminen yllätti monimuotoisuudellaan ja kiehtovuu-dellaan, kun sen tekemisen monessa vaiheessa huomasin eläväni tutkittavieni kanssa yhteistä elämää.

Elämänkulku -käsite osoittautui teoreettisesti vaativaksi, sen laajuus jo yhden tieteenalan sisällä, saatikka monitieteisesti ja elämänkulun monimuotoiset sidokset mm. aikaan, vanhenemiseen, historiaan, kulttuuriin ja yhteiskuntaan. Aika ja vanheneminen luovat elämänkululle filosofisen, historiallisen ja inhimillisen näkökulman. Elämänkulkuteoriat ovat keskeinen lisä ja niitä on hyvin runsaasti. Tässä tutkimuksessa naisen elämänkulku konstruoitui iäkkäiden naisten oman elämänkerronnan kautta, johon 'valmiit', elämänai- kaa objektiivisesti kuvaavat mallit sopivat väkinäisesti. Elämänkulun vääjäämätön de- terminantti on aika, ajan kulumisena ja vanhenemisena. Aika ja elämä olivat hyvin lä- hellä toisiaan jo kerronnassa, kun *'aika oli semmosta'* tarkoitti sekä sen historiallisen ajan kulttuurista mallia että naisen arkista elämää. Tässä tutkimuksessa korostuu naisen arkinen elämä ja sen myötä heijastuva suhde vanhenemiseen, samalla kun aika on mää- reenä ja mahdollisuuksina läsnä. Lisäksi elämänkerronta avasi tutkimuksessa mahdolli- suuden kokea ajan monikerroksisuus ja läpäisevyys sekä siten nähdä ja kokea menneen, nykyisen ja samalla tulevaan suuntaavan rajapinnoilla.

Elämänkerronnan elävyys perustui paitsi mahdollisuuteen kokea kerrontatilanteet myös sen dynaamisuuteen. Toisaalta se pohjautui iäkkäiden kertojien elämäntapahtumiin ja kokemuksiin toisaalta elämänkerronta muuttui, eteni, arvioi ja loi merkityksiä. Lisäksi elämänkerronnassa olivat mukana tunteet ja koko eletyn elämän kuva. (mm. Holstein & Gubrium 2000, Bruner 1986.) Tutkimuksen tekijänä tein vasta tulkintojen tulkintaa. Mo- net merkitykset läpäisivät elämänkulun ja tulivat näkyviksi vasta nykyisessä elämänvai- heessa ja suhtautumisessa omaan vanhenemiseen. Tutkimus tuo esille elämänkulun kautta koko elämän läsnäolon. Iäkkäät naiset kertoivat mielihyvin ja avoimesti elämäns- tään, kuten eräs heistä ehkä keskustelun luonteesta johtuen totesi, että *'on ollut mukava muistella, millainen mieli on ollut'*. Tutkimukseen osallistui 10 iältään 72-92 -vuotiasta naista, jotka kertoivat elämästään kahdessa haastattelukeskustelussa. Toisen kerrontati- lanteen apuna toimi ensimmäisen tapaamisen perusteella piirretty elämäkartta (life chart) (Clausen 1998). Iäkkäät naiset, joihin sain tutustua tutkimuksen teon vaiheissa, osoittivat omaavansa kirkkaan ja viisaan mielen, vaikka joidenkin kohdalla toimintakyky oli melko rajoittunut. Sain kuvan, että nämä naiset ovat eliittiä sitkeydessä ja päättävai- syydessä sekä tulevat pitämään kiinni kodistaan ja itsenäisyydestään niin kauan kuin se suinkin on mahdollista.

Tutkimuksen metodologiset oletukset perustuvat hermeneutiikkaan. Elämäkerronta sisälsi jo implisiittisesti ja eksplisiittisesti merkityksiä, kuten myös suhde omaan vanhenemiseen sai merkityksensä elämäkulun kautta. Analyysiä ja tulkintaa ohjasi ajatus kokonaisuuden ensisijaisuudesta osiin nähden ja etenevästä liikkeestä näiden välillä. Lisäksi elämäkulun rakentumisen taustalla on konstruktionistinen näkemys (mm. Holstein & Gubrium 2000). Tulosten kuvaaminen on elämäkerronnasta välittyvien kokemusten ja tapahtumien hermeneuttista reflektiota suhteutuen naisen elämäkulun vaiheeseen, kontekstiin ja kokonaisuuteen, jolloin ymmärryshorisonttia olivat laajentamassa historia, aika ja kulttuuri oman esiymmärryksen rajoissa.

Tutkimusraportti rakentuu ensiksi erilaisista tavoista hahmottaa elämän etenemistä keskittyen elämäkerrontaan ja ajan muuttuvaan olemukseen. Toiseksi seuraa naisen vanhenemisen tarkastelu sekä kulttuurisena että elämäkulullisena. Tutkimustehtävien jälkeen tulevat ontologiset ja metodologiset oletukset: holistinen ja eksistentiaalinen näkemys ihmisestä, konstruktionistinen paradigma sekä hermeneuttinen traditio ja menetelmä. Tämän jälkeen esittelen iäkkäät naiskertojat, kuvaan kerrontatilanteet sekä analyysin kulun yksityiskohtaisesti. Tutkimustulokset etenevät elämäkulkuteemojen kuvauksen kautta vanhenemissuhteen erittelyyn. Tulososan viimeisessä luvussa kuvaan tätä erilaista suhtautumista vanhenemiseen reflektoiden sitä elämäkulussa taaksepäin. Pohdin tuloksia iäkkäiden naisten elämäkulusta välittyvien keskeisten sisältöjen kautta sekä elämäkulusta heijastuvina omina polkuina vanhenemiseen. Lisäksi arvioin tutkimusta, sen prosessia ja valintoja sekä sen etiikkaa ja luotettavuutta. Lopuksi seuraavat päätelmät kerronnallisen elämäkulututkimuksen avaamista näkökulmista naisen vanhenemiseen sekä tutkimuksen mahdollisesta käytännön relevanssista työskenneltäessä iäkkäiden ihmisten parissa.

Tutkimuksessa käsitteet ikääntyminen ja vanheneminen tarkoittavat samaa, joskin ilmiötä pyrin kuvaamaan vanhenemisena mieltäen sen läheisempänä ja esteettisempänä käsitteenä kuin ikääntymisen. Tutkimuksen naisia taas kuvaan iäkkäiksi, koska useimmat heistä eivät pitäneet itseään vielä 'kokonaan' vanhoina. Elämäkerronta tarkoittaa tässä kerrontaa omista kokemuksista ja tapahtumista elämäkulun ja vanhenemisen kontekstissa. Tutkimuksessa elämäkerronta on sekä menetelmä että idea, kun se yhdis-

tyi sekä aineistonkeruuseen että elämänkulun rakentumiseen. Käsitteenä elämäkerronta liittyy elämäkerralliseen lähestymiseen (mm. Smith 1994).

2 ELÄMÄNKERRONTA JA ELÄMÄNKULKU

Tässä tarkastelussa hahmotan elämänkulkua kolmenlaisena perusulottuvuutena, joista ensimmäisen muodostaa perinteisten teorioiden mallittama näkemys elämästä ja sen kuluista ja toisen kerronnallinen elämänkulku. Edellisestä tuon esille vain jotain kokoavaa ja yleistä sekä osin vastakkaista ajattelua suhteessa jälkimmäiseen näkemykseen. Subjektiiivisesti rakentunut elämänkulku kuvaa tämän tutkimuksen näkökulmaa, jossa elämänkulku on luotu ja sitä luodaan jatkuvasti omien elämäkokemusten ja tapahtumien kautta sekä samalla merkitystä siihen. Kolmannen perusulottuvuuden, joka on molemmissa edellisissä läsnä, elämänkulun tarkastelulle luo aika ja aikakäsitys. Elämää eletään ajassa ja elämänkulku on olemukseltaan ajan kulumista, ikääntymistä, vanhenemista. Käsitteinä elämänkulku, vanheneminen ja aika kietoutuvat läheisesti toisiinsa ja tämä näkökulma sitoo vanhenemisen koko elämään, ei vain määrättyyn ikään (mm. Schroots 1996, 742-743; McClearn 1997, 3). Aika korostuu tässä tutkimuksessa myös perspektiivinä ja avautuvina mahdollisuuksina, kun tutkimuksessa on kyse pitkän elämänkulun omaavista iäkkäistä naisista.

2.1 Teorioiden raamittama elämänkulku

Ihmisen elämänkulku näyttäytyy monien elämänkulkuteorioiden mallittamana ja eri tieteidenalojen näkökulmasta tarkasteltuna 'kohteena', jota voidaan systemaattisesti analysoida ja kuvata paloina (Holstein & Gubrium 2000,1). Mm. elämänkulun psykologista kehitystä jäsentäviin, ns. klassisiin kehitysteorioihin kohdistetaan tänä päivänä kritiikkiä

niiden normatiivisuudesta ja ikäsidonaisuudesta. Nouri ja Helterline (1998) näkevät kehityksellisen mallin yhtenä monista mahdollisista elämäkertomuksista (myös Holstein & Gubrium 2000, 213). Mm. Eriksonin (1950, 219-234) kahdeksanvaiheinen psykososiaalisen kehityksen teoria on saanut kritiikkiä toisaalta melko vahvasta ikäajattelusta, minkä soveltuminen tämän päivän aika- ja identiteettikäsitteeseen kyseenalaistuu (mm. Antikainen 1998, 130). Toisaalta kritiikki on kohdistunut sosiaalisen kontekstin vähäisyyden (Featherstone & Hepworth 1991, 371-372). Kuitenkin elämäkulun normittamisesta huolimatta kehitysteorioissa korostetaan kehityksen jatkuvuutta ja muutosta, sen monisuuntaisuutta sekä yhteyttä biologisiin ja sosiaalisiin tekijöihin (mm. Sugarman 1986; Schroots 1996, 743; Sherrod & Brim 1986, 574-575). Tutkimuksen iäkkäät naiset omasivat ihmeteltävää henkistä avaruutta ja syvyyttä osoituksena kehityksen jatkuvuudesta. Mutta taustalla olevaa elettyä ja koettua elämää tuskin voi esittää 'standardina keskusteluna' ja suhteessa 'keskivertoon' esim. kehitysteorian mukaisesti (vrt. Holstein & Gubrium 2000, 183).

Ihmisen elämäkulun biologisen näkökulman mukaisesti vanhenemisen taustalla nähdään monimutkaisia, luonteeltaan väistämättömiä ja palautumattomia solutasen prosesseja (Clark 1996, 54, 65-83). Elämäkulun biologiassa keskustellaan, miten geenit ja ympäristö vaikuttavat ja osaltaan painottuvat ajan vaurioissa (McClearn 1997, 3,5; Finch 1986, 17,25). Lisäksi vanhenemiseen liittyy väijäämättä lisääntynyt sairastumisriski. Vielä ei kuitenkaan tiedetä, miksi toinen saman tautiperimän omaava sairastuu nuorena ja toinen vanhana (Kaprio 2000, 129) ja mikä on mm. elintapojen ja ympäristön altistava vaikutus ja suhde riskitekijöihin (Heikkinen 2000 b), 216). Ns. kumulatiivisen elämäkulumallin mukaan altistuminen tapahtuu sekä biologisen ohjelmoinnin mukaan kehityksen kriittisissä vaiheissa että elämäkulussa vaihtuvien sosioekonomisten ympäristötekijöiden mukaan (Kuh ym. 1997, 170). Tämän tutkimuksen naiset potivat iän myötä vaikeita sairauksia, kuten syöpä, halvaantuminen ja nivelrikko. Lisäksi he ovat eläneet, kuten heidän aikalaisensa, henkisesti ja konkreettisesti kovia sodan ja puutteen aikoja. Tänä päivänä sairaudet vaikeuttivat tutkimuksen iäkkäiden naisten elämää, mutta ne eivät hallinneet sitä. Ihmisen elämäkulussa ajan vaikutus tuo mukanaan ulottuvuuden, jonka perusdeterminantit löytyvät biologisista tapahtumista, omasta geneettisestä koodista ja ympäristöolosuhteista.

2.2 Kerronnallinen elämänkulku

Elämänkulkuteorioiden mallittamassa perusulottuvuudessa elämä kulkee eteenpäin ennalta määriteltyjen kehitystasojen, elämänkulkukiertojen, kehysten jne. mukaisesti (Holstein & Gubrium 2000, 182). Tämän tutkimuksen iäkkäiden kertojien elämän näkökulmasta ne näyttäytyivät melko objektiivisina. Elämänkerronta ylittää tämän ulottuvuuden subjektiivisuudessaan. Kun elämää lähestytään omien kokemusten, näkemysten ja tapahtumien kautta, siinä kohdataan kokemusten variaatio ja oma korostus elämästä (Holstein & Gubrium 2000, 183). Elämänkerronta on laajentunut aiemmasta elämänhistorian dokumentoinnista ja sen nähdään tänä päivänä avaavan ikkunoita elämään, kulttuuriin ja itseensä (Aro 1996, 44). Elämä kerrontana koostuu eletyn ja koetun elämän kuvauksesta, jonka yksilö muokkaa omien näkemystensä mukaisesti (Vilkko 1997, 91-92). Kertoessaan kokemuksia eletystä elämästä ihminen tulkitsee ja käsitteellistää omaa todellisuuttaan, 'on oma historiansa, tarinansa' (Kenyon ym. 1999, 40; Kenyon 1994, 196; Schwandt 1994, 120). Tällöin elämä, tarina ja oma identiteetti lähestyvät toisiaan tai jopa ovat toisensa (mm. Aro 1996, Kenyon 1994). Ihminen rakentuu elämänkulussa yhä uudelleen myös suhteessa toisiin ihmisiin. Menneisyyden kokemukset ovat sidoksissa paitsi ihmisiin, myös aikaan, historiaan, paikkaan, kulttuuriin ja kieleen (mm. Vilkko 1997). Hänninen (1999, 93) kokoaa tarinanäkökulman luonnehdinnoiksi kontekstiin sitoutunut, muuttuva ja merkityksiä omaava.

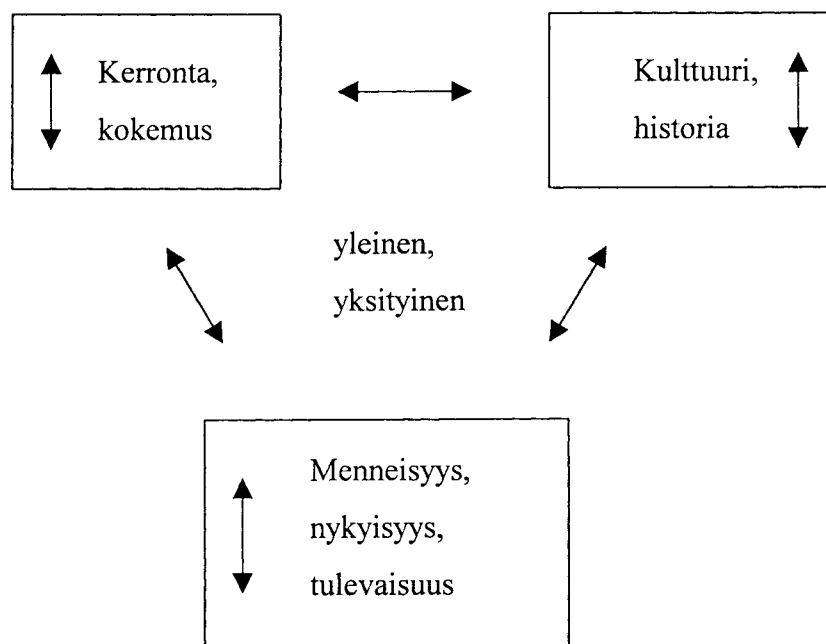
Kerronnallisesti iäkkäiden elämää on lähestytty useissa tutkimuksissa (mm. Nouri & Helderline 1998, Öberg 1997). Elämän kertomuksesta, 'life story', vanhenemisen kontekstissa käytetään eri käsitteitä riippuen painotuksista, kuten autobiografia eli (oma)elämäkerrallinen lähestyminen (mm. Heikkinen 2000 c), 1994; Vakimo 2001, 73) tai elämän tarkastelu, 'life review' (mm. Saarenheimo 1997, 33-44). Clausen (1998) mukaan 'life story' ja 'life review' ovat toisilleen vastakkaisia, joista edellinen on vapaata elämänkerrontaa ja jälkimmäinen rakentuu ohjauksessa usein terapeuttisiin tarkoituksiin (emt. 190-191). Lisäksi puhutaan laajemmin narratiivisesta gerontologiasta, missä käsitteellisesti kootaan yhteen vanhenemisen näkökulmia ja tapaa tutkia niitä (Kenyon ym. 1999, 40-41, Ruth 1994). Edelleen kerrottu ja tarinoitu elämä voidaan erottaa toisistaan, tosin Vilkon (1997, 73) mukaan lähellä toisiaan olevina ja osin päällekkäisinä kerronnan muotoina. Kerrottuun elämään sisältyy minää arvioiva ja uudelleen rakentava elementti,

kun taas tarinoidussa elämässä eletyn elämän erottaminen on vaikeampaa. Tässä tutkimuksessa niitä ei erotella ja käsitteinä elämäkerronta ja kerronnallinen elämänkulku korostuvat.

Kerronnallisen tutkimuksen luonteesta iäkkäiden kohdalla on havaittu, että historiallinen aika ja ikä kietoutuvat yhteen luoden kokemukseronnan tai muistelun avulla kulttuurisia merkitysrakenteita, joiden elämää eheyttävä ja kokoava arvo korostuu myöhemmissä elämänvaiheissa (mm. Heikkinen 1994, Saarenheimo 1997). Nourin ja Helterlinen (1998) elämänkulututkimuksessa ihmiset viimeisinä vuosinaan loivat kertomusten avulla merkitystä elämäänsä. Myös sukupuoli tuli esille, kun naisten havaittiin kertovan elämästään erilailla kuin miesten. Heillä sukupuoli ei ollut näkyvästi esillä siinä hetkessä, mutta tarinoissa se oli tärkeä. Elämäkokemukset ja -tarinat johtivat tutkimuksessa viidenlaiseen 'elämäkohtaloon' ('life story lines about fate'): unelma menestyksestä, elämä taisteluna, Jumalan ohjaama ja vielä yksinkertainen elämä sekä erityisesti naisten kohdalla esille noussut jaettu elämä, jolloin oman elämän erottaminen läheisten elämästä tuotti vaikeuksia. Näitä kuvattiin 'lopullisina tulkintoina tai arviona' ja ne toivat mukanaan jäsenystä aikaan ja omaan olemassaoloon.

Myös Öbergin (1997) toteaa, että omaelämäkerrallisessa lähestymisessä on tarkoitus minimoida tutkijan vaikutus ja antaa informanttien itse luoda kertomus elämästään. Hän löysi tutkimuksessaan erilaisia elämänkulkumuotoja, 'livsloppsformer', ja havaitsi eletyn elämän heijastuvan myös vanhuuteen. Katkera elämä oli negatiivinen läpikotaisin. Hiukan neutraalimpi sävy välittyi elämästä sudenkuoppina, mutta tulevaisuudelta ei siinäkään ollut odotettavissa mitään hyvää. Sen sijaan, vaikka elämä estejuoksuna oli täynnä vaikeuksia ja menetyksiä, nykyisyys muodostui hyväksi ja tulevaisuus valoisaksi. Myös naisille ominainen vaiennettu, uhrautuva elämä päättyi harmoniseen vanhuuteen ja viimeisenä elämänkulkumuotona ihana elämä oli nimensä mukaisesti kaikissa elämänvaiheissa näyttäytynyt ihanana. (emt. 36,38-43.)

Subjektiiivisesti rakentuneessa elämänkulussa ajallinen ulottuvuus ja elämä sen vaikutuksen alaisena tulee esille, kun todellisuus, koettu elämä ja kerrottu elämä eivät välttämättä kohtaa (mm. Bruner 1986, 6; vrt. Vilkkonen 1997, 91). Menneisyyden kokemukset suhteutetaan helposti nykyaikaan, jolloin ymmärrys asioihin on saattanut muuttua. Lisäksi kerrotut saattavat korostaa niitä puolia, jotka toisaalta ovat vastakkaisia tämän päivän elämälle, kuten kovaa työtä ja puutetta. (mm. Helsti 2000, 25-26; Korkiakangas 1996, 331-333.) Toisaalta kokemuskerronta saattaa poimia menneisyydestä vain 'parhaan' ilmaisun ja merkityksen (Bruner 1986, 13). Elämäkerronta on jatkuvaa keskustelua yksityisen ja ainutkertaisen sekä yleisen ja yhteisen välillä (mm. Kenyon 1994, 202; Smith 1994, 286-287; Hänninen 1999, 143). Bruneria (1986) mukaillen sekä kokemus että kerronta ovat kulttuurisesti värityneet, niiden suhde on dialoginen ja molemmat rakentuvat toisistaan. Kaikki kokemus ei edes aina aukea ymmärrykselle saatikka ilmaisulle, kerronnalle. (emt., 6-7.) Näin ollen elämäkerronnassa monet ajalliset ja kulttuuriset tekijät ja suhteet ovat yhteydessä sekä vastavuoroisesti vaikuttamassa sekä yksityisen kokemuksen että yleisellä tasolla. Ilmennän kerronnan monitasoista dialogisuutta seuraavalla, tosin itse ilmiötä yksinkertaistavalla kuviolla.

Kuvio 1 Elämäkerronnan dialogisuus (pelkistetty kuvio)

Eletyn ja koetun muisto, sen saama merkitys, sisältää aina tunteen, mikä välittyy kerrontaan (Heikkinen 2000 d, 200). Kuviossa tunteet eivät näy, ei myöskään elämäkerronnan tapahtumia ja kokemuksia arvioiva sekä merkityksiä luova funktio. Kerronta rakentaa sekä mennyttä että tulevaa, mutta lopulta se jää aina kesken (mm. Bruner 1986, 13, 153).

2.3 Ajan muuttuminen pitkässä elämäkulussa

Pitkässä elämäkulussa aikakäsitys on voinut olla erilainen kuin tavanomainen kronologinen tapa jäsentää aikaa. Ihmisten elämä on saattanut ohjautua enemmän ajan syklisyyden ja siihen perustuvan ajattelutavan ja kulttuurin perusteella. Syklinen aika on luonteeltaan toistuvaa, luonnon kiertokulkuun perustuvaa ja se on jäsentänyt enemmän agraarisen yhteiskunnan elämää, kunnes kaupungistuminen ja teollistuminen toivat mukanaan lineaarisen käsityksen ajasta. (Ollila 2000, 8-12.) Maaseutu on ollut tämän tutkimuksen iäkkäiden naisten keskeinen elämisyhteisö. Lineaariseen käsitykseen ajasta ja standardisoituun elämäkulkuun liitetään jonkinlainen ennustettavuus, institutionaalisuus ja traditiot luomassa sen jatkuvuutta (mm. Featherstone & Hepworth 1991, 372; Meyer 1986, 201-203).

Tänä päivänä ajan ymmärtäminen ei enää ole historiallisesti ja lineaarisesti etenevä tapahtumaketju, vaan aika on muuttunut moniulotteiseksi. Kalela (1993, 37) kuvaa aikaa kolmella ulottuvuudella, joista ensimmäinen edustaa samanaikaisuutta, toinen katkoksellisuuden ja jatkuvuuden suhdetta ja kolmas ihmisiä, jotka antavat ajalle merkityksiä. Tutkimuksen iäkkäät naiset elivät tällä hetkellä erilaista, itsenäisempää elämää kuin heidän vanhempansa, mutta jossain mielessä myös epävarmempaa, kuten esim. ennen tiedettiin, missä vanhuus vietetään. Tähän tutkimukseen valitun elämäkerronnan kautta vanhenemistutkimuksessa on mahdollisuus tavoittaa ajan ja elämän kerroksellisuutta sekä kerronnan yhteyttä yhteiseen ja kulttuuriseen (mm. Heikkinen 2000 d, 198).

Kokemuksen kautta ilmaistuna jokaisella ihmisellä on oma aikansa, aika on pluraalista. Filosofian näkökulmasta Heideggerin ajattelussa korostuu kokemuksellisuus olemisen

perustana eikä hän erota aikaa ja olemista toisistaan. Ihmiset eivät elä ulkopuolisessa ajassa, vaan he elävät aikaa, siinä toimien ja merkityksiä luoden. (Heidegger 1926/2000, 496-504; Levinas 1996, 12.) Fenomenologisen aika-ajattelun perusteluissa Levinasin mukaan jokaisella on oma menneisyytensä ja tulevaisuutensa eikä toisen aikaan voi tunkeutua, koska olemassaoloa ei voi vaihtaa eikä aikaa niin muodoin voi synkronoida samaan. Levinas päätyy subjektin ajallisuudesta toteamukseen: aika tulee toiselta. (Levinas 1996, 15-17.)

Subjektiiivinen, kokemuksellinen aika voidaan Ollilaa (2000) mukaillen myös luoda eri tapahtumissa ja kokemuksissa aina uudestaan, miten kertoja on sen itse ymmärtänyt. Aika on sekä kulttuurisidonnainen (emt, 13-14) että samalla subjektiiivinen määre. Iäkäiden elämänkerronnan ja elämän yksilöllisten merkityskokemusten tulkinnan yhteydessä aika on lähinnä omaa sisäistä kerronnallista aikaa, 'story time'. Ulkoinen, kollektiivinen aika muodostuu osaksi kerronnallista aikaa ja niiden asettuminen toisiinsa nähdessä on vastavuoroista tai jopa jännitteistä. (Kenyon ym. 1999, 45-47.) Kokemus iästä ja ajasta ei usein kohtaa kronologista määrittelyä, jolloin vanheneminen saa kokijan mielessä mm. käänteisen muodon (esim. Hurd 1999, vrt. Featherstone & Hepworth 1991), kuten myöhemmin tässä tutkimuksessa tulee esille. Edelleen aika muuttaa ja merkitsee, jolloin tarinat muuttuvat näkökulman ja kontekstin vaihtuessa, mutta samalla ne muuttavat myös meitä. Kerronnallista lähestymistä luonnehtii siten tarinoiden sameus (Kenyon ym. 1999, 41; Kenyon 1994, 196-198).

Elämäkulussa aika on siten monta ajan kulkua, kuten syklinen, kehämäinen aika ja lineaarisesti etenevä, kronologinen aika. Se on jatkuvuutta ja katkoksellisuutta sekä monta aikaa sisältävä rinnakkainen aika. Lisäksi se on kokemuksellista aikaa merkityksineen, jotka syntyvät ihmisten toiminnassa ja kerronnassa sekä lisäksi kaikki edelliset ajat yhtä aikaa. Tässä tutkimuksessa elämänkerronnan tapahtumat ja kokemukset jäsentävät elämää, jolloin aika häipyä merkitysten alle. Merkitykset syntyvät sosiaalisessa kontekstissa, mutta merkityshetkellä on vahva side omaan eksistentiaalisuuteen (Holstein & Gubrium 2000, 182; Heikkinen 2000 d), 200; Kenyon ym. 1999, 41). Bruner (1986, 8) kiinnittää elämän ajalliseen jatkumoon, missä kokemus ja merkitys ovat läsnä, menneestä muodostuu sekä muisto että lähde uudelleentulkinnalle ja tulevaisuus jää avoimeksi mahdollisuudeksi. Ajallinen ulottuvuus elämäkulussa on ilmava ja joustava. Aika abst-

rahoituu suhteessa vanhenemiseen, se läpäisee iän ja historian, on huokoinen ja liikkuva, täynnä merkityksiä ja muistoja.

3 NAISEN VANHENEMINEN

Vanheneminen sisältyy jo edelliseen elämäkerronta ja -kulku -lukuun (vrt. Schroots 1996, 743) ja siten tutkimuksen näkökulma myös naisen vanhenemiseen on iäkkään kertojan. Kuitenkin naisen elämänkulku ja vanhenemisprosessi siinä ovat yhteydessä ja suhteessa paitsi yksilöllisiin, myös sen kulttuurisiin ja rakenteellisiin merkityksiin. Luonnehdin ensin naisen vanhenemisen kulttuurista kontekstia ja toiseksi tarkastelen naisen vanhenemistä elämänkulussa. Tämän päivän keskusteluun liittyy monenlaista dissonanssia ja lisäksi ajan muuttuminen pitkässä elämänkulussa vaikuttaa kaikkeen, sekä kulttuuriseen kuvaan että omaan kokemukseen vanhenemisestä.

3.1 Naisen vanhenemisen kulttuurinen konteksti

Naisen vanhenemisen muuttuvaa kulttuurista kontekstia ilmentää jo pidentynyt elinikä, kun joka neljäs suomalainen nainen on ikääntyvä eli 45-64 vuotias (Kangas & Nikander 1999, 8). Naisten keski-iän arvioitu nousu on lähes 15 vuotta vuodesta 1950 vuoteen 2030 (Heikkinen 2000 b), 217). Pidentynyt, toimintakykyinen elinikä ei välttämättä asetu vanhoihin muotteihin, vaan niihin haetaan väljyyttä, mitä konkreettisesti osoittaa jo kaa-vailu eläkeiän nostamisesta. Tämän päivän diskurssia naisen vanhenemisestä kuvaa hyvin Pirjo Nikanderin (1999 a)) artikkelilleen nimeämät väliotsikoinnit: pidentynyt aikuisuus, jälkimoderni ikäleikki ja naisen ikääntymisen uusi kielioppi (emt. 27-45). Nämä sosiaalisesti muovautuneet ja rakentuneet kielipelit osoittavat jäykkien ikärakenteiden liikkumista ja osaltaan murtavat naisen vanhenemisen saamaa negatiivista painolastia.

Lisäksi vanhenemisen elämänvaiheeseen on yleisemminkin haettu uudistuvaa määritte-lyä mm. luomalla uusia käsitteitä ja sosiaalisia kategorioita aikuisuuden ja vanhuuden välille, kuten ikääntyvät, iäkkäät, ikäihmiset ja kolmatta ikää elävät (Laslett 1989). Niitä on luotu myös elämän viime vaiheiden kuvaamiseen, kuten 'vanhat vanhat' (Johnson & Barer 1997) tai 'neljäs ikä' (Laslett 1989). Toisaalta uudet määrittelyt ovat seurausta eliniän pidentymisestä ja elämänkulun monimuotoistumisesta, jolloin jäykkä suhtautu-minen iäkkäisiin yhtenä, homogeenisena ryhmänä ei enää toimi. Toisaalta määrittelyt paljastavat erilaisia yhteisöjen mielikuvia ja asenteita vanhenemiseen sekä samalla myös normittavat sitä. Spesifi, naisen elämään kohdentuva, 'aikuinen nainen' luo puolestaan mielikuvaa kypsästä, pitkästä aikuisuudesta naisen elämässä.

Nainen itse kokee vanhenemisen sosiaalisena leimana, joka merkitsee iäkkään naisen ennen kaikkea ruumiillisin merkein marginaaliin ja tekee hänet sosiaalisesti näkymättö-mäksi (Nikander 1999 a), 41; Arber & Ginn 1991, 36). Tätä keskustelua ja siitä välitty-vää kuvaa naisen vanhenemisesta voidaan pitää iäkkään naisen kannalta melko surullise-na. Vanhenemisen kulttuurin taustalla ja sitä luomassa on koko inhimillinen elämä ja sen representaatiot. Vakimo (2001) erottelee vanhuuspuheen ja vanhuusteot tuottamassa vanhenemisen kulttuuria. Vanhuusteot luovat vanhenemistä arkisessa elämässä ja sen valinnoissa. Niistä moni korostuu juuri naisen elämässä, kuten iän ja ajan mukainen pu-keutumisen ja sosiaalisen osallistumisen suuntaaminen. (emt., 36-42; myös Featherstone & Hepworth 1991, 379-380.)

Etenkin naisen kohdalla on havaittu, että vanheneminen määrittyy usein toisten toimesta, jolloin ulkonäkö helposti korostuu. Naisen keho 1) on kokenut elämänsä monia muutoksia, jotka ovat jättäneet jälkensä. Ikä ja eletty elämä näkyvät ja ne koetaan omassa

1) Molempia käsitteitä keho ja/tai ruumis käytetään. Laineen (1993) analyysissä, mikä kohdentui feno-menologisesti orientoituneisiin filosofeihin, keho on ruumiina kohteellistettu, 'olen keho, mutta minulla on ruumis', jolloin ruumis on kehoon nähden 'luontopainotteisempi', kuitenkin samassa kokemisen tasossa (emt. 108, 116-117). Kehon mainitaan eläväksi ja eloisaksi käsitteeksi. Ruumis on konkreettinen ja sisältää sekä elävän että kuolleen ruumiin, myös mielikuvan ruumiin katoavaisuudesta. (Suomen sanojen alkuperä 1992, 337; 2000, 114; Palin 1999, 240.) Tässä tutkimuksessa keho ja ruumis tarkoittavat samaa. Omassa tekstissä pitäydyn keho -käsitteeseen mieltäen sen esteettisempänä vanhenemistutkimuksen käsitteenä kuin ruumis, mutta lähteisiin viitaten käytän myös ruumis -käsitettä.

kehossa (Kangas & Nikander 1999, 8-9; Rantamaa 1999, 116), kuten tämän tutkimuksen monen naisen kohdalla yhdistyivät tiheät raskaudet ja ruumiillisesti raskas työ. Ulkomuoto ja sen nuorekkuus on kuitenkin naiselle arvostettu ja tavoiteltava ominaisuus, josta Karppinen (1999) toteaa, että ikääntyminen merkityksellistyy taisteluna ikääntymismuutoksia vastaa (emt., 167-169). Tämä näkemys vahvistaa naisen omaa osuutta naisen vanhenemisprosessin saamaan negatiivisuuteen (Beauvoir 1972, 451; Arber & Ginn 1991, 34-36). Siten vanhenemisestä elämäntilanteeseen kuuluvana, luonnollisena prosessina tulee naisen elämässä Toinen (Beauvoir 1949/1999, 320-337; vrt. Hepworth 1993, 33-35). Samalla vanhenemiseen kaksoisstandardi toteutuu, kun naisen vanheneminen, päinvastoin kuin miehen, tuottaa Toiseutta sukupuolisen Toiseuden lisäksi (mm. Ginn & Arber 1993, 60-63; 1991, 33).

Simone de Beauvoirin (1949/1999), kuuluisan feministikirjailijan, eksistentiaalisen ja fenomenologin mukaan naisen elämään on vaikuttamassa kokonainen Toiseuden kulttuuri, myös ikääntymisen määrittymisessä. Beauvoir luonnehtii naisen vanhenemistä mm. seuraavasti: 'levottomuutta ei aiheuta itse keho, vaan piinallinen tietoisuus sen yhteyksistä' (emt., 321). Woodward (1993) on tutkinut näiden negatiivisten näkemysten taustoja Beauvoirin teoksista ja löytänyt sieltä sekä vanhenemisen pelkoa että suoranaista ageismia 2). Kuitenkin ikääntyvät naiset saattoivat Niemelän ja Lenton (1993) mukaan jättää kulttuurin määrittelemät odotukset nuoremmille. He rohkenivat kohdata omat tarpeensa ja tunteensa sekä ennen kaikkea hyväksyivät itsensä, myös oman kehonsa muutokset. Tämä toi mukanaan myönteisen ja avartuneen asenteen myös ympäristöä kohtaan. (Niemelä 1995, 85-86.) Tutkimus kohdentui ikääntyviin eli tämän tutkimuksen naisia nuorempaan ikäryhmään.

Tutkimuksen iäkkäät naiset ovat eläneet perinteisessä maaseutukulttuurissa, jossa sukupuoli on pitkälle normittanut naisen elämää. Arber & Ginn (1991) kuvaavat iäkkään naisen elämäntilanteen ja vanhenemisen kontekstia, kuinka aiemmin naisen elämään ovat

2) Ageismilla tarkoitetaan kronologiseen ikään perustuvaa syrjintää. Sen taustalla nähdään yleensä vanhenemisen pelko (mm. Vakimo 2001,41; Andrew 1999, 302-303).

yhdistyneet vahvasti kotityö ja hoiva. Jos taas nainen on ollut ansiotyössä, työ on ollut harvoin sosiaalisesti arvostettua. Tähän asetelmaan liittyy vääjäämättä riippuvuutta. Iäkkään naisen elämäkulussa on tyypillistä sen loppupuolelle ajoittuva ja useita vuosia kestävä yksin asumisen vaihe. Leskeys korostuu paitsi naisen pitkäikäisyyden kautta, lisäksi miesten taipumuksena avioitua itseään nuorempien naisten kanssa. (emt., 69-70,158-164; myös Coleman ym. 1993,4). Myös tässä tutkimuksessa kaikkien avioliitossa olleiden puoliset olivat kuolleet. Johnson ja Barer (1997) havaitsivat puolison menettämisen olevan vaikeampaa nuoremmille naisille, alle 85 -vuotiaille. Sopeutumista hankaloittivat sekä yksinolo että käytännön ja talouden ongelmat. Iäkkäämmät naiset selvisivät eri lailla, myös hiljan koetusta menetyksestä, kun toisaalta oma heikkenevä terveys vei huomiota ja toisaalta he olivat pitkän iän myötä eläneet läpi jo useita kuolemakokemuksia. (emt. 42-47.) Puolison menetyksen jälkeen naiset avioituvat uudelleen melko harvoin, päinvastoin kuin miehet. Naiset tukeutuvat sitä vastoin ystäviin ja haluavat ylläpitää ystävyys-suhteitaan myöhemmälläkin iällä. (Arber & Ginn 1991, 196-199; Coleman ym. 1993, 4; Jerrome 1993, 250-251.) Edelleen etenkin maaseudun naiset voivat usein jatkaa hoivatyötä isovanhemmuuden kautta, minkä on todettu luovan ajallista ja elämäkerrallista jatkuvuutta menneestä nykyisyyteen ja edelleen toivoa tulevaisuuteen, kuten Jerrome (1993) kuvaa isovanhemmuuden vastavuoroisuutta (emt. 236-237). Mm. nämä elämäkululliset tekijät luovat naisen vanhenemisen kontekstia ja kulkevat mukana vanhenemisprosessissa. Tässä tutkimuksessa oletetaan mukaillen Bergerin ja Luckmannin (1994, 29-34) ajattelua todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta, että naisen vanheneminen ei ole pelkkää biologiaa, vaan se on myös sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentuva prosessi. Siten myös naisen jokapäiväinen arkinen elämä, oma ajattelu ja toiminta, ovat osa naisen vanhenemista.

3.2 Naisen vanheneminen elämäkullussa

Naisen elämänkulku on muutosten elämänkulku, jossa elimistön biologiset muutosvaiheet seuraavat toisiaan luonnon merkitsemässä järjestyksessä. Naisen elämänvaiheisiin ja vanhenemiseen liittyvistä tulkinnoista luonnollisin on vaihdevuosien tuoma muutos reproduktiivisessa mielessä, jolloin nainen käy ikään kuin tarpeettomaksi eikä ikääntyvään naiseen liitetä hevin seksuaaliobjektimielikuvia (Kangas 1998, 41; vrt. Arber & Ginn 1991, 36). Nämä näkemykset liittyvät tähän päivään, sen sijaan tämän tutkimuksen iäkkäille naisille vaihdevuodet olivat aikanaan tarjonneet pikemminkin helpotuksen (vrt. Beauvoir 1949/1999, 321). Vaihdevuosia pidetään niin ikään naisen ikääntymisen determinoijina, joskin naisten omasta mielestä vaihdevuosissa on kyse vain elämän sivujuonteesta (Topo 1999, 187). Kangas (1998) on tutkimuksessaan luokitellut naisten puheesta välittyvää näkemystä vaihdevuosista ideaalittyyppisiin tulkintakehiköihin: fatalistinen, kriittinen, pragmaattinen, medikaalinen ja holistinen tulkinta. Vaihdevuodet näyttäytyivät niissä vääjäämättömänä kohtalona, ikäsorron ilmentymänä, sopeutumista tai edelleen lääketieteellistä hoitoa edellyttävänä tilana sekä kokonaisvaltaisena, merkityksellisenä muutosprosessina naisen elämässä. Vaihdevuosina naisen on mahdollista työstää uudenlaisia identiteettejä 3) ja etsiä uusia ulottuvuuksia elämäänsä. (emt., 110-118,137-138.)

Topon (1999) tutkimuksen mukaan joka viides nainen kärsii vaihdevuosioireista päivittäin ja kokee ne elämäänsä hankaloittaviksi. Niitä on pidetty lisäksi häpeällisinä ja salattavina. (emt., 174-175.) Edelleen vaihdevuosia seuraava estrogeenivajaus on yhdistetty kiistatta mm. osteoporoosin syntyyn, joskin se tarjoaa myös aiheen tilan diagnosointiin ja hoitoon, kuten Honkasalo & Åstedt-Kurki (1995, 123) toteavat. Kuitenkaan osteoporoosia ei esiinny maailman kaikilla naisilla, joten monet tekijät, kuten biologiset ja ympäristötekijät sekä elintavat ja sairaudet ovat tässäkin vaikuttamassa (Shapiro 1993, 91).

3) Useissa elämäkerrallisissa tutkimuksissa identiteetti on keskeinen tematisoinnin kohde, jolloin kerronta tulkitaan osaksi identiteetin rekonstruointia (mm. Kaufman 1986, 163; Kangas 1998). Tässä naisen elämänkulkuun ja vanhenemiseen kohdentuvassa tutkimuksessa se on vain taustalla, ei keskeinen tulkinnan kohde.

Estrogeeni liitetään moniin myönteisiin naisen elämänlaatuun vaikuttaviin tekijöihin, kuten mm. parempi lihaskunto, ihon nuorekkuus ja henkinen vireys. Pitkään jatkuneen estrogeenihoidon mahdollinen yhteys rintasyöpään tuodaan varovasti esille. (Topo 1999, 176-177; Tiitinen 1995, 34-35.) Kirjoittelussa hormonihoitojen hyödyt ovat saaneet enemmän huomiota osakseen kuin haitat.

Naisen elämän mahdollisesta medikalisoitumisesta puhuttiin jo lähes kaksikymmentä vuotta sitten. Tällöin naisen elämän muutosvaiheet leimautuvat helposti epänormaaliksi tiloiksi, jotka edellyttävät hoitoa. (esim. Dean 1983, 23.) Samoin tapahtuu vanhenemisen kohdalla, kaikkien elämää koskevana, jolloin on vaarana, että elämästä tulee tauti. Vanheneminen saa diagnoosin, joka merkitsee kantajansa, kuten etenevä, pitkäaikainen sairaus (mm. Kangas 1998, 42; Estroff 1993, 251). Epänormaaliutta korostava asenne on omiaan lisäämään negatiivista suhtautumista ja siten huonompaa sopeutumista monissa elämänsä muutosvaiheissa. (Tuomainen ym. 1999, 7-10, 52-54; Dean 1983, 23.)

Monista vanhenemistutkimuksista, jotka perustuvat ikääntyvien ja jo iäkkäiden naisten omaan näkemykseen, välittyy naisen vanhenemisen 'käänteisyys' tai 'kaksijakoisuus', mihin ehtoja näyttävät luovan toisaalta vanhenemistä loitontava kulttuuri ja toisaalta oma toimintakyky (esim. Nikander 2000, Hurd 1999, Vakimo 2001). Tämä ilmeni, kun elämänsä muuttaneen naisen vanhenemispuheesta löytyi toisaalta 'pikkutyttö' osoittaen pysyvyyttä ja samuutta, mutta toisaalta sieltä löytyi muutosta ja dissonanssia kuvaava 'vanha'. Puhe oli keskustelua yleisen ja yksityisen välillä. Edellistä kuvasivat työpaikan ikäspesifisyyden vaatimukset ja yleinen kuva keski-ikäisyydestä sekä jälkimmäistä taas rohkea sisäinen minä ja oma tunne iästä. Tässä Nikanderin (2000) tutkimuksessa oli havaittavissa, kuinka iänmukaisuus, sen normit ja -moraali tuotetaan jokapäiväisessä puheessa, mikä muodostuu edelleen osaksi omaa identiteettiä.

Samoin edellistä iäkkäämmät naiset halusivat puheessaan etäännyä vanhuudesta (Hurd 1999). He erottivat aktiivisesti 'vanhan' ja 'ei vanhan' sekä samalla rakensivat ja nimesivät ikäkatteorioita. Oma nuorekas olemus liitettiin kokemukseen aktiivisesta elämästä ja parhaasta elämänsä vaiheesta, mutta samanaikaisesti iäkkäiden naisten heikkenevä terveys, muuttuva ruumiinkuva ja leskeys osoittautuivat tekijöiksi, jotka lähensivät heitä

'vanhoihin'. Iäkkäät naiset puhuivat mielellään mm. pikkuvaivoistaan, mutta vakavat terveysongelmat kätettiin, jotta ei siirtyisi tai siirretä 'vanhoihin'.

Maaseudun iäkkäät naiset taas jakautuivat tekemisen ja olemisen vanhuuteen (Vakimo 2001). Korkeamman iän ja huonomman toimintakyvyn omaavat kuvasivat olemisen vanhuutta, jolloin aikaorientaatio oli lähellä ja elämä oli verkkaista arkista olemista, mihin liittyi sairastelua. Hoivasuhde oli kääntynyt ja lapset mahdollistivat monen kotona olemisen, myös hoivapalveluja tarvittiin. Sen sijaan toimintakykyiset vanhat naiset suuntautuivat tekemiseen, etenkin toisille tekemiseen, ja luontoon. (emt. 285-290.)

Naisen vanhenemiseen kohdentuneista tutkimuksista löytyy yhtymäkohtia keskusteluun kolmannesta ja neljännessä iästä (Laslett 1989, 152-154.) Ikävuosina tämä siirtymä ja yhteys vanhuuden alkamiseen näyttäisi asettuvan 80 ja 85 vuoden välillä. Tämä ilmeni Riitta-Liisa Heikkisen (2000 c) Ikivihreät –projektin osatutkimuksessa, jossa samat naiset ja miehet kertoivat elämästään. 80 -vuotiaina he etäännyttivät itsensä vielä kehostaan, oireistaan ja korkeasta iästään, mutta viiden vuoden kuluttua kehon heikkeneminen uhkasi jatkuvuutta ja identiteettiä. Muutokset kohdentuivat tällöin myös mm. aikaan, kun kuoleman- ja iankaikkisuuden ajatukset tulivat lähelle itseä.

Vanhenemistutkimuksessa on yleisesti todettu, että mikäli iäkkäät henkilöt havaitsevat itsessään vanhenemismuutoksia, he pyrkivät säilyttämään tasapainon mm. löytämällä erilaisia kompensointikeinoja (Helin 2000) ja/tai sopeutumalla muutoksiin (Brandts-tädter 1997; Baltes & Baltes 1990). Johnson ja Barer (1997) konkretisoivat näitä keinoja kaikkein iäkkäimpien kohdalla, jolloin hyvät ja huonot päivät vaihtelevat, heikentynyt keho vaikeuttaa jokapäiväistä elämää sekä aktiivisuus vaihtuu passiivisuudeksi. Tällaisiksi osoittautuivat mm. elinympäristön yksinkertaistaminen, ajallisen orientaation lyhentäminen vain yhteen päivään (myös Heikkinen 2000 a), 32) ja/tai arkipäivän järjestyksestä ja säännönmukaisuudesta kiinni pitäminen pyrkimyksinä säilyttää elämän enustettavuus ja jatkuvuus. (Johnson & Barer 1997, 127-145.)

Elämänkulullisesti ja gerontologisesti kiintoisa on havainto, että iäkkäät itse kokevat usein olevansa samanlaisia kuin ennen (Uutela ym. 1994, 9; Tikka 1994, 163-164; Kaufman 1986), vain ulkomuoto, 'kuori', muuttuu. Tällöin ihmisessä säilyy jotain si-

säistä, minkä ei koeta muuttuvan. Jo ilmaus vanhuuden naamiosta, 'the mask on ageing', vertautuu tähän (mm. Hepworth 1993, 35). Sharon Kaufman (1986) on lähestynyt ilmiötä iättömän minän eli identiteetin kautta, kun iäkäs ihminen tulkitsemalla menneisyyden kokemuksia ja nykyisyyttä luo jatkuvasti itseään ja vanhenemistaan (emt., 149-163). Sama sisäinen kokemus löytyy Peter Laslettin (1989) ikäjaottelun subjektiivisesta iästä. Siinä ajattomuus on minuutta elämänsä elämässä eikä subjektiivista ikää määrittä sosio-kulttuurinen eikä historiallinen (Tikka 1994, 164). Marja Tikka (1994) on valinnut artikkelinsa kuvan Kristian Krekovitsin vanhaa intiaaninaista esittävästä maalauksesta. Mietteisiin vaipuneissa kasvoissa näkyy myös iättömyyden etäisyys ja ehkä saavuttamattomuus. Siinä kohtaavat kuolema ja syntymä eikä iättömyys näin ollen hevin avaudu teoretisoinnille, kuten Tikka toteaa (emt. 1994, 158-159). Myös gerotranssendenssi -teoriassa iäkäs ihminen rakentaa uuden suhteen aikaan, itseen, tilaan, muihin ihmisiin, materiaalisiin tekijöihin ja kuolemaan. Tässä prosessissa korostuvat elämäkokemukset, jotka ovat välttämätön, mutta eivät riittävä ehto gerotranssendenssille. Kyky liikkua ajassa ja palata aiemmille elämän- ja kehitysvaiheille mahdollistaa sen, että mennyt valaistuu ja tulkkiiutuu eletyn elämän kautta. (Tornstam 1994a; 1994b, 285-288.) Näkemys iättömyydestä ja ajattomuudesta on saanut myös kritiikkiä mm. mieli-ruumis dualismiin 4) pohjautuen (Öberg 1996, 1997) ja jopa ageismiksi nimettynä (Andrews 1999).

4) Mieli ja keho/ruumis -dualismi (mm. Heinämaa 2000, 1996; Palin 1996) on problemaattinen. Sitä on pidetty kartesiolaisena, mutta kahtiajako horjuu itse Descartesin ajattelussa siltä osin, kun hän perustaa tunteet mielen ja ruumiin liitokseen (Heinämaa 2000, 48-59). Merleau-Pontyn (1962) käsityksessä keho ei ole vain biologinen organismi, vaan se on subjekti, merkitysten lähde. Keho on myös historia, kun menneisyyden kokemukset kulkevat mukana aina kussakin tilanteessa. (Merleau-Ponty 1962, 81; Heinämaa 1996, 145; Laine 1993, 114-115.) Heinämaa (1996, 2000) on tarkastellut Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiin-fenomenologiaa sukupuolikysymyksen näkökulmasta ja löytänyt myös Beauvoirin Toisen sukupuolen alkuperäistekstistä fenomenologisen asenteen, jossa objekti-ruumis vaihtuu subjektin eleyksi ruumiiksi (Heinämaa 1996, 12-14). Feminismi on korostetusti pyrkinyt torjumaan mieli-ruumis/keho -jakoa, etenkin kun se on johdettu luonto-kulttuuri ja mies-nais -asetelmiin (Palin 1996, 226). Lisäksi mm. sosiaaligerontologiseen tutkimukseen on peräänkuulutettu kehon näkökulmaa (Öberg 1996; 1997, 44-45). Mielen ja kehon kohtaamattomuus on johtanut vanhenemistutkimuksessa luonnontieteellisen tutkimuksen ja sen menetelmien dominointiin (Heikkinen 2000 c), 478). - Tässä tutkimuksessa nojaututaan fenomenologis-hermeneuttiseen perinteeseen, jolloin mieli-keho/ruumis jako ylittyy koko ihmisen olemassaolon ja maailman välisellä suhteella (vrt. Heidegger 1926/2000). Kyse on maailmasta 'meille' (Laine 1993, 102), siten myös vanhenemisesta 'meille'. Vaikka tässä tutkimuksessa erotellaan mieltä ja kehoa tulokategorioissa, ne yhdistyvät kokemuksellisesti. Palin (1996, 240) toteaa vielä, että henki/ruumis -käsiteparin kieltäminen johtaa helposti toisen torjumiseen.

Naisen vanheneminen erottuu tässä tarkastelussa ensiksi vaiheittain elämänkulussa etenevinä kehon muutoksina. Ensimmäisessä vaiheessa kehon ikämerkit naisen vanhenemisessä nostetaan keskeisiksi. Elämän edetessä seuraa vaihe, jossa kehon merkit työntyvät syrjään, 'kuoreksi', samalla kun sisäinen minä korostuu ja myös sukupuoli jää taustalle. Vielä myöhemmässä vaiheessa vanheneminen alkaa taas tuntua kehossa, oireina ja heikkenemisenä. Toiseksi naisen vanhenemiseen liittyy vääjäämättömän negatiivinen kulttuurinen kuva ja ristiriitaisuus, jolloin toisaalta pitkää ikää tavoitellaan, mutta naisen elämässä ilman ikääntymisen merkkejä ja toisaalta naisten pitkäikäisyys muodostuu yhteiskunnalle ongelmaksi, rasitukseksi. Vanhuushan on nyt ja edelleen naiskysymys, erityisesti 85 ikävuoden jälkeen (mm. Nikander 1999 b), 212). Edelleen suvaitsevaisuuden nimissä ja kokemuksen hyödyntämiseksi puhutaan iättömästä yhteiskunnasta ja kulttuurista (Featherstone & Hepworth 1991, 372; Nikander 1999, 34-36), mutta siitä huolimatta kronologinen ikä determinoi (Arber 1991, 3). Kolmanneksi naisen vanhenemiseen omana kokemuksena ja arviona liittyy käänteisyyttä ja vastakkaisuutta. Keskeisin naisen vanhenemiseen liittyvä ristiriita, myös tässä tarkastelussa, löytyy juuri oman, subjektiivisen kokemuksen ja ulkopuolisen, objektiivisen määrittelyn väliltä. Se, mikä koetaan pääosin myönteisenä, näyttäytyykin kielteisenä ja torjuttavana. Liekö erossa osaltaan kyse samasta, mitä Vakimo (2001) kuvaa suurina ja pieninä vanhuuskertomuksina. Edellisissä vanhenemisestä puhutaan toisena, ei itseä koskevana, negatiivisina stereotyyppinä, joita ei yleensä edes kyseenalaisteta. Jälkimmäiset edustavat vaihtoehtoisia pieniä kertomuksia naisen vanhenemisestä, usein elämänmyönteisiä (vrt. emt. 312-313). Tässä tutkimuksessa naisen elämänkulku ja vanheneminen siinä saivat ajassa muuttuvan, kokemuksellisen ilmeen pieninä kertomuksina elämästä.

4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSTEHTÄVÄT

Tutkimuksessa on oletuksena, että iäkkäät naiset kertomalla kokemuksia ja tapahtumia elämästään, samalla luovat omaa elämänkulkuaan. Elämänkerronta kohdentui sekä menneeseen että nykyhetkeen iäkkäille kertojille merkityksellisestä näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena on kuvailla, tulkita ja pyrkiä ymmärtämään iäkkään naisen kerronnallista elämänkulkua ja suhdetta vanhenemiseen. Sen tarkoituksena on korostaa eletyn elämän merkitystä nykyisessä elämänvaiheessa sekä syventää siten elämänkulun näkökulmaa vanhenemistutkimuksessa.

Tutkimustehtävät:

- Miten iäkäs nainen kuvaa elämänkulkuaan elämänkerronnan kautta?
- Miten iäkäs nainen suhtautuu vanhenemiseensa?
- Miten suhdetta vanhenemiseen voidaan tulkita ja ymmärtää elämänkulun kautta?

5 TUTKIMUKSEN TAUSTAOLETUKSET

Tutkimuksen iäkkäitä naiskertojia koskevien oletusten taustalla on holistinen ja eksistentiaalinen näkemys ihmisestä, mistä Rauhala (1993, 71) käyttää nimitystä eksistentiaalisen fenomenologian ihmiskäsitys pohjaten Heideggerin filosofiseen ajatteluun. Tutkimus perustuu hermeneuttiseen perinteeseen ja menetelmään, mikä ohjasi elämäkerronnan tulkinta- ja ymmärtämisprosessia. Tutkimuksen taustalla on myös konstruktivistinen paradigma ja sen tuoma näkemys mm. elämänkulun rakentumisesta. Lisäksi elämäkerronta antoi koko tutkimukselle kerronnallisen luonteen, mikä kulkee mukana läpi tutkimuksen.

5.1 Ihmisen kokonaisuus ja ainutlaatuisuus

Lähestyttäessä iäkkäiden naisten elämänkulkua oman kerronnan kautta, siinä ovat läsnä sekä inhimillisen elämän kaikki puolet että ihminen kokonaisena ja kokevana. Tämä kokonaisuus tulee esille mm. Rauhalan konstruoimassa holistisessa näkemyksessä ihmisestä (Rauhala 1993, 1992, 1989). Ihmistä luonnehtivat tajunnallisuus, intentionaalisuus ja kyky luoda merkityssuhteita. Tajunnallisuudessa psyykkisen jatkeena on henkinen, mihin liittyy korkeamman asteista tajunnallisuutta, kuten abstraktiot ja arvotajunta. (emt., 1992, 64-70.) Elämäkulussa iäkkäiden naisten henkinen kasvu, itsetiedostus ja uskaltautuminen yksilöllisiin näkemyksiin asioista olivat aitoja henkisyiden ulottuvuuksia. Tajunnallisuus korostuu myös ainutlaatuisuutena, omina valintoina ja vastuuna olemassaolosta, kuten jokaisella iäkkäällä naisella oli oma tarinansa. (vrt. Rauhala 1993, 78-79; Kenyon 1994.) Aika ja kulttuuri loivat naisen elämään omat ehtonsa ja sidoksensa, mutta ne eivät peittäneet ainutlaatuista kerrontaa, kunkin omaa korostusta elämästä.

Kehollisuus on Rauhalan (1989) mukaan orgaanista, joka lakkaa vasta kuolemassa (emt., 32-34). Iäkkäiden kertojien elämässä kehollisuus alkoi muistuttaa itsestään, mikä tulee erityisesti esille tulososan suhtautumisessa vanhenemiseen ja sen kehon kategoriassa. Elämäntilanne, situaatio, yhdistää tajunnallisuuden ja kehollisuuden kontekstiin, mutta ne myös edellyttävät olemassaolollaan situaationaalisuuden. Situaatio, sen faktisuus, on aina mukana kokemuksessa, samoin kuin kehokin, jolloin kokonaisuus korostuu ihmisen olemuspuolten eri funktioina (emt. 1993, 145-147). Tutkimuksen iäkkäiden kertojien elämä oli kietoutunut oman historiallisuutensa kautta elämäntilanteisiin, jotka tämän päivän horisontista katsottuina eivät aina olleet kovin suotuisia.

Tässä tutkimuksessa jo aiemmin mainitut mieli ja keho, ihmisen olemuspuolina, edellyttävät todellistuaakseen situaation, jolloin ne ovat kaikki toistensa ehtoja ja toteumia eri tavoin ja muodostavat kokonaisuuden, jolloin situationaalisuus vertautuu Heideggerin 'in der Welt sein' - ja luo ymmärtämisen ehtoja tässä hermeneuttisessa tutkimuksessa (vrt. Rauhala 1993, 70, 76-77).

5.2 Konstruktionistinen näkemys

Tutkimuksen taustaan liittyy myös konstruktionistinen näkemys 5) (mm. Berger & Luckmann 1994, Wahlström 1997, Holstein & Gubrium 2000, Schwandt 1994). Ihmiset aktiivisina toimijoina rakentavat todellisuuttaan tulkinnallisen käytännön kautta, mitä Holstein & Gubrium (2000, 41) luonnehtivat situationaalisesti herkäksi, vuorovaikutteiseksi prosessiksi. Siinä on nähtävissä analogiaa edellä kuvattuun elämäkerrontaan ja sen dialogisuuteen. Konstruktionistinen näkemys rakentaa yksityisen ja sosiaalisen suhdetta korostaen ja laajentaen kielellistä ymmärtämistä (vrt. Schwandt 1994, 128).

5) Molempia käsitteitä sosiaalinen konstruktivismi ja konstruktionismi käytetään. Konstruktionismi viittaa laajempaan yhteiskunnallisten ilmiöiden rakentumisen ja ymmärtämisen ajatussuuntaan kuin konstruktivismi, mutta käsitteitä käytetään myös rinnakkain (Hänninen 1999, 26). Metodikirjallisuudessa Schwandt (1994) tukeutuu konstruktivistiseen paradigmaan ja taas Holstein ja Gubrium (2000) konstruktionistiseen.

Tässä tutkimuksessa elämänkulku, sosiaalisesti rakentuneena konstruktiona, sai muotonsa ja merkityksensä iäkkäiden naisten elämäkerronnan kautta. Samoin jo haastattelu kerrontatilanteena ja haastattelija olivat vuorovaikutuksessa ja kietoutuneet yhteiseen kerrontaprosessiin sekä ovat siten osa dialogista merkitysten muodostumisen prosessia (Wallace 1994, 146-147). Elämäkerronta on hyvin subjektiivista ja kontekstisidonnaista sekä lisäksi elämästä kerrotaan kullekin kulttuurille sopivalla tavalla (Vilkko 1997, 92; Bruner 1986, 11-15). Bruneria mukaillen ihminen on osa kokemusta, mutta myös sen todistaja (emt., 14). Konstruktionistiseen tutkimusajatteluun vietyinä ontologisen ja tietoteoreettisen raja häipyvät eikä tietoa näin ollen voi erottaa tiedostavasta subjektista. Tieto ja totuus ovat suhteellisia ja yhteydessä sosiaaliseen ja historialliseen todellisuuteen (mm. Schwandt 1994, 128-129). Tässä tutkimuksessa tieto on narratiivisesti tuotettua ja siten situoitu iäkkäiden kertojien elämäntilanteisiin, aikaan ja kulttuuriin (vrt. Wahlström 1997, 3-4).

4.3 Hermeneuttinen tulkinta- ja ymmärtämisprosessi

Tutkimuksen metodologiset oletukset perustuvat hermeneuttiseen traditioon sekä näin ollen tulkintaan ja ymmärtämiseen pohjaavaan tieteelliseen menetelmään (mm. Berman 1994, 212; Packer 1985, 1082). Hermeneuttinen tulkinta ja ymmärtäminen perustuvat oletukseen inhimillisen toiminnan ja kirjoitetun tekstin vastaavuudesta, jossa toiminnan ymmärtäminen edellyttää sen tulkitsemista (Schwandt 1994, 118,121; Tesch 1990, 37; Packer 1985, 1088-89; Berman 1994, 212). Myös tässä tutkimuksessa kirjoitin elämäkerronnan kokemukset ja tapahtumat tekstiksi lähempää analyysiä ja tulkintaa varten. Gallagher (1992) on eritellyt sekä hermeneuttisen tulkinnan erilaisia mahdollisuuksia saavuttaa tutkittavaa todellisuutta että tulkinnan olemusta. Maltillinen hermeneutiikka tiedostaa ihmisen historiallisuuden ja kontekstin vaikutuksen tulkinnassa soveltuen siten kerronnallisen aineiston analyysiin. Edelleen Heideggerin ja Gadamerin oppien mukaisesti tulkinnan olemusta luonnehtii ensiksi laajuus, kun jo tavallinen arkielämä ja vuorovaikutus ovat tulkintaa, toiseksi tulkinta rakennetaan kussakin tilanteessa, kun merkitys muodostuu aina jostain näkökulmasta ja kolmanneksi tulkinta on aina subjektiivinen prosessi, jossa itse on mukana. Ymmärtäminen on näin ollen jo sinänsä tulkinnallista,

merkitysprojekti, joka suuntautuu tulevaisuuteen. (Gallagher 1992, 9-11,43-45; vrt. Varto 1995, 72; Schwandt 1994, 121.) Tulkintaan sisältyy myös mahdollisuus sekä siten uutta luova ja eheyttävä elementti (vrt. Gallagher 1992, 10), mikä soveltuu tämän tutkimuksen valintoihin, kun elämäkulkunäkökulma voidaan mieltää myös tulevaisuusprojektiksi.

Hermeneuttinen ymmärtäminen aktiivisena tulkintana ja siten merkitysten tuottaminen tapahtuu lukemisten ja tulkintojen kehässä (Schwadt 1994, 121). Schwandt (1994) määrittää hermeneuttisen kehän sekä ontologisena, eksistentiaalisena asenteena että menetelmänä. Molemmissa on keskeistä tulkintojen ja ymmärtämisen syveneminen ja eteneminen dialogisena prosessina. Hermeneuttisen menetelmässä on nähtävissä analogiaa konstruktionistiseen näkemykseen mm. vuorovaikutteisuuden osalta. Lisäksi näiden valintojen kautta kerronnallinen aineisto avautui tutkimukselle ja tulosten muotoutuminen tuli mahdolliseksi ja ymmärrettäväksi.

Hermeneuttisen tutkimuksessa tulee esille myös toiseus tematiikka. Toisen ihmisen toiseus on läsnä jo ontologisella tasolla, olemisessa, miten tutkittavaa ilmiötä lähestytään ja tematisoidaan. Edelleen se näyttäytyy tutkijan tekeminä valintoina analyysi- ja tulkintavaiheen aikana. Toiseutta tuottaa myös aika, erityisesti kun tutkimus kohdentui myös iäkkäiden naisten menneisyyteen. Buberin (1923) näkemys liittyy mahdollisuuden dialogiseen kohtaamiseen vain nykyisyyteen ja Minä-Sinä -suhteeseen, koska menneisyyteen yhdistyy esineellisyys ja Minä-Se -suhde (Buber 1923). Tämä näkemys avaa ajan vaikutusta siten, että aika saa objektivoivan olemuksen. Toisaalta on kuitenkin todettu, että iäkäs ihminen kertoessaan omaa elämänsä personoituu ja muuttuu tarinaksi (Kenyon 1994, 196) tai Vilkon (1997, 92) sanoin 'tarina tapahtuu sille, joka sitä kertoo'. Toisaalta nykyisyydessä on menneen elämän kuva, joka tulkkiutuu nykyisyyden kautta (vrt. Bruner 1986, 8). Kertoja käy dialogia oman elämänsä kanssa, luo merkitystä siihen. Dialogisuus 6) liitetään usein kuvaamaan juuri hermeneuttisen prosessin luonnetta, mutta käsitteenä se on problemaattinen ja merkitykseltään moninainen.

6) Dialogisuutta eritellään lähtökohdiltaan painottaen toisaalta sen olemuksellista, filosofista puolta ja toisaalta painottaen metodisempaa näkökulmaa (ks. Huhtinen 1996, 100-103; Tuomi 1996, 29-34).

Tässä hermeneuttisessa tutkimuksessa dialogisuus, metodikirjallisuuden kautta nähtynä, on samanaikaisesti reflektiivisyyttä ja vastavuoroisuutta (mm. Gallagher 1992). Toiminnan mieli on minun ja sinun välissä, yhteydessä (Buber 1923). Tämä interaktionäkökulma korostui elämäkerrontatilanteissa kasvokkain, välittömässä vuorovaikutuksessa olona ja lisäksi hermeneuttisen menetelmän luonteessa (vrt. Vilkkonen 1997, 92).

Tutkimuksen kaikissa menetelmällisissä valinnoissa ja vaiheissa olen tietoisesti, inhimilliset rajoitukset tiedostaen, tavoitellut dialogisuutta (mm. Tesch 1990, Packer 1985, 1091). Iäkkäiden kertojien autenttisiin elämäkokemuksiin olen pyrkinyt irtautumalla omasta luonnollisesta asenteesta sekä säilyttämällä analyysi- ja tulkintaprosessien aikana yhteyden aineistoon. Analyysi on edellyttänyt jatkuvaa reflektioita osien ja kokonaisuuksien välillä, jotta siitä muodostuisi etenevä ja kehittyvä prosessi. Merkitys syntyy yhteydestä kokonaisuuteen, joka tulee näin läpäiseväksi, huokoiseksi, 'transparent'. Täten avautuu edelleen mahdollisuus syvempään kokonaisuuden ymmärtämiseen, mihin tässä tutkimuksessa liittyivät iäkkäiden naisten elämässä monet elämäkululliset, sosiaaliset ja historiallis-kulttuuriset tekijät. 'Hermeneuttinen kehä' menetelmänä kuvaa prosessia, liikettä ja tulkinnan emansipaatiota, mikä tapahtuu ennen kaikkea syvyysuunnassa merkitysten ymmärtämisenä. Kyseessä on muutos, transformaatio, jonka 'liike' aiheuttaa sisältäen kehityksen mahdollisuuden. (Tesch 1990, 93-94; Schwandt 1994, 121; vrt. Gallagher 1992, 49,59.)

5.4 Kerronnallisuus

Tutkimuksen muotoutuminen kerronnalliseksi lähti haastattelukeskusteluista, jotka tapaamistilanteissa muodostuivat lukuisiksi kertomuksiksi elämästä ja sen tapahtumista. Elämäkerrontaa olen määritellyt ja tarkastellut edellä luvussa Elämäkerronta ja elämäkulku (luku 2). Erityisesti gerontologisessa tutkimuksessa haluttaessa tavoittaa elämäkokemuksia Bergman (1994, 212) nostaa esille kerronnallisen lähestymistavan etuja. Kerronnan avulla avautuu ensiksi laajempi merkityskonteksti, toiseksi ymmärrys syvenee, kun kokemus menee kyseessä olevan hetken taakse ja lisäksi kerronnassa on mahdollisuus tavoittaa subjektiivinen kokemusten 'virta'. Iäkkäiden naisten elämäkerron-

nassa kokemukset ja tapahtumat eivät edenneet lineaarisesti, niitä koottiin yhteen, luotiin merkityksiä, arvioitiin ja suhteutettiin tähän päivään (mm. Vilkkö 1997, 94).

Smith (1994, 292) luokittelee pohjaten Cliffordin (1970) jakoon kerronnallista tutkimusta viiteen eri dimensioon suhteuttaessaan sitä objektiivisuuteen ja/tai subjektiivisuuteen eli näin ollen myös erilaiseen käsitykseen tiedosta ja sen konstruktioista. Edellisen ääripäätä edustaa vahva kronologia, faktat ja minimaalinen elämäkerrallinen tulkinta. Jälkimmäiseen päähän tässä jaottelussa asettuu kerronnallinen elämäkertatutkimus, jossa kerrotun elämän elämyksellisyys käy dialogia faktuaalisten tapahtumien kanssa. Subjektiivisuuden ääripäästä löytyy vielä fiktiivinen elämäkerta, nimettynä lähelle historiallista novellia.

Kerronnallisen elämänkulun tutkimuksessa erottuvat kaksi päälinjaa. Ensiksi sitä voidaan tarkastella enemmän sosiaalisena konstruktiona ajassa, kuten sen eheytymistä, koosteisuutta, jatkuvuutta, kieltä, rakennetta tms., jolloin elämänkulusta muodostuu tulkinnassa representaatio (Holstein & Gubrium 2000, x,155-158). Toiseksi kerronnallista elämänkulkua voidaan lähestyä, kuten lähinnä tässä tutkimuksessa, itse kertomuksena (Wallace 1994, 138). Wallacea (1994, 146) mukaillen myös tässä näkökulmassa tutkimukseen on syytä eksplikoida elämänkulun rakentumisen sosiaalinen ja vuorovaikutteinen luonne. Tämän tutkimuksen intressinä oli kuvata, millaisena iäkkään naisen yksilöllinen elämä kerronnassa näyttäytyy ja miten siitä heijastuu suhde vanhenemiseen. Täten tutkimuksen metodinen lukutapa keskittyi yksilöllisiin merkityksiin ja niiden tulkintaan. Sosiaalinen, historiallinen, kulttuurinen ja myös ajallinen olivat kehyksenä, koko ajan läsnä ja vaikuttamassa sekä luomassa ymmärryskontekstia, mutta eivät keskeisiä tulkinnan kohteita.

Ensimmäisessä tapaamisessa iäkkäät tutkimukseen osallistujat kertoivat omasta naisen elämänkulustaan, millaisena he olivat elämänsä kokeneet ja millaisena elämä avautui tänä päivänä, ikäihmisenä ja -naisena. Toisessa tapaamisessa kerronta syveni elämäkartan avulla (liite 1), johon olin piirtänyt ensimmäisellä kerralla esille tulleita elämän käännekohtia, miten elämä niistä eteni. Elämäkartaan piirretyt elämänkulun käännekohtat ovat tässä tutkimuksessa aineiston keruun apuväline (elämäkarta) jäsentämässä ja syventämässä elämäkerrontaa toisen tapaamisen yhteydessä. Elämäkartan piirtämi-

sessä tukeuduin Clausen (1998) määrittelyyn elämäkulun käännekohdist. Ne ovat enemmän kuin tapahtumia sisältäen kerronnassa arvioivan funktion, esim. puolison menettäminen. Nämä merkittävät elämäntapahtumat voivat toimia käännekohtina elämässä, ne ovat vaatineet yksilöä pysähtymään, arvioimaan elämää ja mahdollisesti suuntaamaan sitä uudella lailla. (Clausen 1998, 202-203.)

6 TUTKIMUKSEN IÄKKÄÄT NAISET JA AINEISTON KERUU

Tutkimukseen osallistui 10 iäkästä naista elokuun 1999 ja kesäkuun 2000 välisenä aikana. Alun pitäen oli tarkoitus pitäytyä 75-85 vuotiaissa, mutta tutkimuksessa on kuitenkin mukana yksi 72 vuotias ja yksi 92 vuotias. Edellisen kohdalla häntä suositellut henkilöt oletti sovitun ikärajan täyttyvän ja tilanne selvisi vasta haastattelun kuluessa. Jälkimmäisessä tapauksessa lähestyin tutkimukseen mahdollisesti halukkaita iäkkäiden päivätoimintaryhmässä ja kyseinen henkilö oli pahoillaan, jos hän on liian vanha todeten 'ettei hän ikäänsä häpeä'. Harkinnan jälkeen halusin ottaa nämä molemmat kokonaisuutta rikastuttavat haastattelut mukaan. Ikäjakauma on näin ollen 20 vuotta. Tutkimuksen tarkoitusta ajatellen haastateltavien voi kuitenkin ajatella muodostavan melko yhtenäisen kohortin. Kaikki haastatellut naiset asuivat yksin joko täysin itsenäisesti tai kotihoidon turvin eri paikkakunnilla maaseudulla ja osa maaseutukaupunkiin muuttaneina. Useilla heistä oli side agraariseen yhteisöön: joko pienen tai vähän suuremman maatalon emäntänä, maatalon tyttärenä tai kotona oli ollut pienviljelystä ja kotieläimiä, vaikka jotkut naisista kävivät työssä kodin ulkopuolella. Maatalon naisen ääni on kerronnassa ajoittain melko voimakas ja asettuu osaksi vastakkain kodin ulkopuolisessa ansiotyössä käyvän naisen elämään nähden.

Tutkimukseen osallistuneet valitsin tarkoituksenmukaisuusperiaatteella (mm. Alasuutari 1994) siten, että ko. henkilö oli halukas osallistumaan tutkimukseen, jonka varmistin kahteen kertaan ensin alustavassa yhteydenotossa ja sitten tapaamistemme alkukeskustelussa. Toinen valintakriteeri oli riittävä kognitiivinen kyvykyys mm. muistin suhteen.

Tästä pyrin varmistumaan puhelinkeskustelun aikana, kun sovimme tapaamisesta. Tutkimukseen osallistuneet valikoituivat iäkkäiden päivätoiminnan, iäkkäiden tuttujen ja oman työhistoriani kautta. Jokaiselle osallistujalle kerroin tutkimuksesta ja että se pohjaa omaa elämäntulkua koskevaan tietoon. Tähdensin heille tutkimuksen vapaaehtoisuutta ja luottamuksellisuutta sekä kysyin luvan nauhurin käyttöön. Tapaamiset keskusteluneen ja kerrontoineen kestivät yhden henkilön kohdalla yhteensä 3-4 tuntia jakautuen kahteen tapaamiskertaan. Yksi tutkimukseen lupautuneista ei halunnut kertoa menneisyydestään, ilmeisesti hän oli ymmärtänyt tutkimuksen idean väärin. Juttelin hänen kanssaan jonkin aikaa tavallisia arkiasioita, jotta en tuottaisi hänelle pettymystä ja otin hänen tilalleen uuden henkilön.

Kerrontatilanteet sujuivat miellyttävässä ilmapiirissä ja tapaamisten jälkeen jäi tutkimuksen tekijänä hyvä mieli, kun havaitsin, miten mieluisaa omaan elämään liittyvien kokemusten kertominen oli. Osoituksena tästä oli mm., kun muutamat osallistujat olivat jo odottaneet yhteydenottoa alustavan informaation jälkeen ja kaikki olivat orientoituneet hyvin toiseen tapaamiseemme. Monilla heistä oli palautunut mieleen joitain tärkeitä kokemuksia, joilla he halusivat täydentää edellistä keskustelua. Kerrottavaa oli kirjattu jopa muistilapulle. Kaufman (1994) kuvaa haastattelukeskustelua siten, että saatu tieto on yhtä rikasta ja onnistunutta kuin tutkimukseen osallistuvan ja tutkijan kohtaaminen. Hän tuo esille myös kerrontatilanteen eettisen herkkyyden, missä todentuu mm. tutkijan asenne ikäihmisiin ja vanhenemiseen. (Kaufman 1994, 128,130.) Lisäksi tässä tutkimuksessa tiedon keruun kannalta oli etu, että lähes kaikki tutkimukseen valitut puhuivat paljon ja mielellään.

Toisen kerran tavatessamme selostin ensin piirtämäni elämäntietokartan idean, jossa kuvasin ensimmäisen kerronnan perusteella muodostuneita elämän käännekohtia ja saamaani kuvaa niistä. Jyrkät laskut elämäntietokartassa ilmaisivat kokemuksellisesti negatiivisia tapahtumia (vrt. Clausen 1998, 201). Toisen tapaamisen kulku ja elämäntietokartta ohjautui pääosin elämäntietokartan avulla, kuitenkin kunkin omista lähtökohdista. Vaikeuksien kohdalla iäkkäät naiset miettivät, miten elämä sujui niissä ja miten se eteni niiden jälkeen. Keskustelu aloitettiin elämäntietokartallisesti lähtien tästä hetkestä, jotta lähimenneisyys, ikäihmisen aika, ja siihen liittyvät tekijät tulisivat parhaiten esille tapaamisen alussa. Tässä vaiheessa jotkut osallistujat toivat esille ihmettelynsä siitä, kun heidän elämänsä

on näin paneuduttu, jopa niin, että eräs heistä liikuttui silmin nähden asiasta. Kerronnan ja keskustelun edetessä pyrin samalla täsmentämään ja tarkistamaan edellisestä tapaamisesta muodostunutta kokemuksellista kuvaa. Tapaamiset venyivät joidenkin kohdalla melko pitkiksi, ilmeisesti he kokivat keskustelutilanteet turvallisina ja kerrottavaa heillä oli paljon. Tapaamisten jälkeen pyrin mahdollisimman pian purkamaan nauhat kirjalliseen muotoon. Tämän työvaiheen raskautta lievensi se, että sain eläytyä uudelleen elämäkokemuksiin ja tapahtumiin, mutta jo reflektioivammalla tasolla miettien kerronnasta välittyvää kuvaa naisen elämästä. Pidin tapaamisista myös päiväkirjaa, johon kuvasin keskustelun tunnelmia, ilmapiiriä, vaikutelmiani ja kotia kerrontaympäristönä. Lisäksi jokaisen kerran jälkeen arvioin rehellisesti omaa osuuttani kerronnassa ja keskustelussa sekä mahdollisia kehitettäviä kohteita seuraavaa tapaamista ajatellen.

7 AINEISTON ANALYYSI JA TULKINTA: HERMENEUTTISEN REFLEKTION ETENEMINEN

Hermeneuttisen reflektion menetelmällisiä vaiheita tässä tutkimuksessa ilmaisevat parhaiten sekä työ- että ajatteluprosessina Teschin (1990) käyttämät termit 'de-contextualizing' ja 're-contextualizing', jotka kuvaavat edestakaista dialogista reflektiota (emt., 94-97). Kontekstuaalisuus korostuu, kun jokainen kerronnasta erotettu merkityksikkö on osa iäkkään naisen elämäntulkua ja sen yhteyttä kulttuuriin, aikaan ja historiaan. Hermeneuttinen ymmärtäminen ei edes mahdollistu saati etene ilman kontekstia, mihin sitä voi suhteuttaa (Packer 1985, 1086; myös Varto 1995, 79).

Konkreettisesti laadin koodaus-, analyysi- ja tulkintaskaeman omaa työskentelyäni varten, jota noudatin huolellisesti kirjatun muistiin eri työvaiheet. Erityisesti olen analyysissä tukeutunut Renata Teschin (1990) laadullisen tutkimuksen menetelmäohjeisiin ja hermeneutiikan olemuksessa Shaun Gallagherin (1992) näkemykseen hermeneuttisen kehän analogiasta ihmisen elämäntulkun etenevään prosessiin. Hermeneuttista metodia

luonnehditaan abstraktiksi, muodollisen tieteelliseksi menetelmäksi, joka jokaisen tutkimuksen yhteydessä on luotava ja opittava itse (mm. Schwandt 1994,121).

Aineiston ensimmäinen reflektointivaihe oli kerrontatapaamisten välillä tapahtunut elämäkartin (liite 1) piirtäminen (Clausen 1998, 201). Se edellytti ensimmäisen kerronnan jäsentämistä melko tarkasti, jolloin elämäkartin yksityiskohtien ja kokemuksista välittyvän laadun hahmottamista auttoi se, kun itse litteroin nauhat tapaamisten jälkeen. Molempien kerronta- ja keskustelutilanteiden jälkeen liitin kirjoittaessani ne yhdeksi kokonaisuudeksi.

Aineiston käsittely eteni ja kehittyi seuraavina vaiheina:

1. Luin aineistoa ensin kokonaisuutena ja sitten tematisoiden lukutapaa ajassa ja tapahtumissa risteilevästä kerronnasta kohdentamalla sitä naisen elämää ja vanhenemista kuvaaviin kokemuksiin. Jatkoin aineiston lähiluvulla haastattelu kerrallaan ja tässä vaiheessa merkitsin (koodasin) marginaaliin ne kohdat / alueet, joilla mielestäni oli merkitystä tutkimustehtävien kannalta.

2. Pilkoin aineiston haastattelu kerrallaan naisen elämän ja sen etenemisen kannalta kiinnostaviin merkitysyksikköihin, jotka koostuivat kunkin oman elämänkulun ja myös läheisten elämän moninaisista asioista, tapahtumista ja kokemuksista. Kiinnitin merkitysyksiköt huolellisesti sekä paikkaan alkuperäistekstissä että elämänkulun vaiheeseen. Merkitysyksiköiden ryhmittely ja samanaikainen elämänkulun vaiheen säilyttäminen oli kuitenkin työlästä, etenkin kun jo kerronta oli omaa elämää kokonaisuutena reflektointia eikä sitä määrittänyt kronologinen jatkumo. Työskentelyn helpottamiseksi ja selkeyttämiseksi kirjoitin kokonaisuudessaan implisiittisesti tai eksplisiittisesti naisen elämää ja vanhenemista kuvaavat merkitysyksiköt edeten haastattelu kerrallaan. Samalla merkitsin jokaiseen merkitysyksikköön elämänkulun vaiheen, mihin ne kokemuksesta yhdistyivät. Liitin niihin myös alkuperäishavaintoja merkityksen tarkistamista varten. Analyysi eteni näin ollen edestakaisena reflektiona merkitysyksiköiden sekä elämänkulun ajallisen ja sisällöllisen kontekstin välillä hermeneuttisen menetelmän mukaisesti. Merkitysyksiköitä tuli kaikkiaan 50 sivua, joista esimerkki liitteenä (liite 2).

3. Seuraavassa vaiheessa aloin yhdistellä haastatteluittain eroteltuja merkitysyksiköitä koko aineistossa. Etsin naisen elämän ajallisia ja sisällöllisiä merkitysyhteyksiä. Pyrkimyksenä oli yhdistävä analyysi, mikä ei kuitenkaan peitä yksityistä ja erityistä, vaan ne näyttäytyvät tuloksissa elämän variaatioina ja rikkautena. Tämän työskentelyvaiheen helpottamiseksi jaoin merkitysyksiköt elämänkulun vaiheiden perusteella kahteen ryhmään. Raja muodostui luonnollisesti ja intuitiivisesti vaiheeseen, jonka jälkeen kokemuksiin alkoi tulla vanhenemispuhetta. Aineiston jakamisen tavoitteena oli paitsi sen parempi hallittavuus myös vanhenemisen elämänvaiheen 'esillä pitäminen'. Merkitysyksiköt jakautuivat suunnilleen puoliksi molempiin ryhmiin: aiempaan ja nykyiseen elämän vaiheeseen.

4. Yhdistely tuotti naisen elämänkulun kannalta merkityskokonaisuuksia, joita pyrin edelleen abstrahoimaan tutkimustehtäviä 'valaiseviksi' teemoiksi. Tämä vaihe vaati edelleen tarkkuutta kontekstin säilyttämisessä, jolloin pidin yhteyttä alkuperäisaineistoon sivu- ja haastattelunumeroilla sekä merkitystä avaavilla tekstinäytteillä. Vaiheen lopuksi ryhmittelin muodostuneet merkitysteemat neljään elämänkulkuteemaan, joista yhteen kokosin elämän vaikeuksia ja menetyksiä.

5. Iäkkäiden naisten suhtautuminen omaan vanhenemiseensa oli tavallaan näkyvässä elämänkerronnassa, mutta suhtautumistapojen tulkinta edellytti vielä hermeneuttisen reflektion jatkamista ja palaamista alkuperäiseen aineistoon. Tämä vaihe oli vielä kerran elämänkerronnan lähilukua kunkin haastatellun kohdalla sekä vanhenemista kuvaavien merkitysten tarkistamista ja laajentamista tekemällä aineistolle kysymyksiä, millaisena suhde vanhenemiseen näkyi, tuntui, koettiin. Lopuksi luokittelin vanhenemista koskevat suhtautumistavat sekä reflektoin ja tulkitsin niitä elämänkulun kautta. Se oli yhteyden ja ymmärryksen etsimistä nykyisyyden ja eletyn elämän välillä, mikä työskentelyvaiheena edellytti eläytymistä ja herkkyyden säilyttämistä.

8 TUTKIMUSTULOKSET: IÄKKÄÄN NAISEN ELÄMÄNKULKU JA SUHDE VANHENEMISEEN

Tutkimustuloksissa iäkkäiden naisten elämänkerronta on jäsentynyt hermeneuttisen reflektion ja sen mahdollistaman tulkintaprosessin kautta. Se on ollut keskustelua iäkkäiden kertojien elämäkokemusten ja molemmista kerrontatilanteista muodostuneen kokonaisuuden välillä. Samalla siinä on ollut läsnä kerronnasta välittynyt ajan kuva elämästä, sen arjesta, arvoista ja normeista, erityisesti naisen elämän näkökulmasta. Lisäksi dialogissa on ollut tunnistettavissa sekä ajan pienuus että sen avaruus, kun kyse on iäkkään ihmisen elämästä ja sen kulusta. Tutkimustulokset ovat näin ollen suhteessa moneen, kuten juuri aikaan, kulttuuriin ja historiaan. Koko tutkimuksen tulososa on reflektiota kokemusten, merkitysten ja ajan funktiona. Lisäksi tuloksissa iäkkään naisen elämänkulun ja tutkimuksen tekemisen prosessi limittyvät, mikä näkyy omana mukana olona ja haluna etsiä mieltä, merkitystä ja ymmärrystä tulkintaan (myös Wallace 1994).

Elämänkerronta sivusi omaelämäkertaa ja sitä luonnehtii ajoittain juonellisuus (mm. Alasuutari 1994, 105-121) ja ajallinen jatkumo (mm. Vilkkonen 1997, 31), mutta tulososa ei jatku niissä, vaan etsii hermeneuttisen idean mukaisesti iäkkään naisen elämään liittyviä merkityksiä ja yhteyksiä vanhenemiseen. Naisen elämänkulku avautui kerronnassa neljän elämäkulun etenemistä kuvaavaan teeman kautta: elämän eväät, työ ja perhe elämässä, elämänvaikeuksista eteenpäin ja elämän oivaltaminen. Elämänkulkuteemat muodostivat sisällöllisiä merkityskokonaisuuksia, joissa luonnollisesti myös ajallinen jänne oli sisällä. Tuloksissa aika ja merkitykset lävistivät kaikkea, jolloin elämänkulun etenemistä kuvaavat teemat muodostuivat huokoisiksi. Kronologinen aika ei näin ollen determinoinut, vaan myös se, missä elämänvaiheessa eletyn elämän kokemukset saivat merkityksensä.

Elämänvaikeuksista koostuva kokonaisuus sisälsi tapahtumia, jotka ajoittuivat sekä työn ja perheen aikaan että iäkkäiden naisten lähimenneisyyteen ja nykyisyyteen. Kyseiseen teemaan liittyi paljon surua, menetyksiä ja kuolemapuhetta, jotka tuloksissa kokosin yh-

teen, koska esim. läheisten kuolemat omassa elämässä haluttiin kertoa yhtenä kokonaisuutena. Keskeistä näytti olevan kokemuksen vaikeus, ei niinkään kuoleman ajoittuminen elämäntietoon. Erityisesti tämän teeman syventämisessä oli paljon apua elämäntietosta, jonka avulla oli mahdollisuus arvioida uudestaan ensimmäisen tapaamisen yhteydessä kerronnasta muodostunutta kuvaa kokemuksesta ja sen vaikeudesta. Viimeinen elämäntietoteema, elämän oivaltaminen, nimensä mukaan, lävisti kaikkia edellisiä ja elämänsävynä sitä leimasi myönteisyys. Lisäksi se oli reaalisesti tätä hetkeä ja lähimenneisyyttä.

8.1. Elämän eväät

Elämäntieton varhaiset vaiheet olivat jääneet mieliin ympäristöinä ja tekemisenä, mikä ilmeni kerrontana tavallisesta maalais- tai työläiselämästä. Naisen oman elämän eväitä ja siten perustaa omalle identiteetille luotiin korostetusti työnteon, uskonnon ja urheilun avulla. Tänä päivänä naisen identiteetin nähdään muovautuvan koko naisen elämän ajan, mikä Chodorowin (1995) mukaan on jatkuva emotionaalisen luomisen ja sisäisen tulkinnan prosessi. Muuttuminen tapahtuu sekä kehossa että mielessä. (emt. 540-541.) Tuolloin, viime vuosisadan alkuvuosikymmeninä, vain harvojen kohdalla oli mahdollisuus kouluttautua. Iäkkäät kertojat kuvasivat aikaa lapsuuden kodissa suhteellisen turvattuina ja se piirtyi myös elämäntietoihin tasaisena. Tosin taloudellinen niukkuus ja isot perheet aiheuttivat joidenkin kohdalla tilanteen, että kesäisin lähetettiin 'vieraan' töihin, mikä tyttöjen kohdalla tarkoitti lasten hoitoa, 'piikomista'. Mutta sekin kääntyi kokemuksena positiiviseksi, vahvistavaksi. Myös isän Amerikassa asuminen, jopa 20 vuotta, ja ennen kaikkea palaaminen rahoitensa tuon ajan elämään oli merkkitapahtuma. Erään kertoja kohdalla oman isän kuolema ajoittui näin varhaiseen elämäntietoteemaan, mikä tähän päivään oli jäänyt mieleen äidin suruna. Ilmeisesti pitkä ajallinen viive tuon ajan tapahtumiin oli vaikuttamassa, joten innoitin kerrontaa tässä vaiheessa kysymyksellä: *'Mitä saitte kotoa mukaan ajatellen omaa elämäntietoteemaanne?'*

8.1.1 Kunnollisuus ja pärjäämisen tunne

Kunnollisuus ja pärjäämisen tunne muodostuivat keskeisiksi ajatellen naisen koko elämänkulkua, mihin oli vaikuttamassa mm. tuon ajan vastuullisuutta korostava perhekulttuuri. Vastuu tuli esille monella tasolla, kuten arkisena tehtävävastuuna, moraalisen vastuuna ja yhteiskunnallisena vastuuna. Ensiksi vastuullisuutta edellytettiin ja sitä vaadittiin työn teossa, kun kotona annettiin omia tehtäviä, joista oli huolehdittava. Erityisesti isän osuus korostui monen kohdalla, toisaalta hän otti mukaan työhön ja toisaalta kontrolloi tekemisiä. Isä edusti perheen auktoriteettia, sen sijaan puhe äidistä oli huomattomampaa ja tasavertaisempaa, etenkin jos äiti oli isää paljon nuorempi. Myöhemässä elämänsä elämässä hänestä tuli kuitenkin monelle tärkeä auttaja ja tukija. - Arkisia vastuutehtäviä oli monia, ne liittyivät mm. nuorempien sisarusten hoitoon sekä kodin- ja eläinten hoitoon.

'Olin jotain 7 vuoden vanha ja paimeneen oli matkaa 7 kilometriä. En yltänyt pyörän istuimeltakaan. Siinä oli semmonen puulauta ja jossa oli lovet ja se pantiin siihen välikköön. Lehmät oli kesänavetas ja ne oli kytkyllä siellä. Lypsäjän jäljeltä piti mennä irrottamaan lehmät ja sitten paimeneen. Äiti neuvoi vaan, että päästä ensin Neikka, joka oli johtaja ja sitten sitä mukaan irrota muut lukot. Varjele ettei ne mene napurin kaurapeltoon. Isä mulle selitti, että siellä on pitkiä ja hoikkia salaojia, jos lehmä kellahattaa sinne ja menee seljälleen, niin kieli menee kurkkuun ja se tukehtuu ja kuolee. Mähän kuljin aivan lehmien vieressä ja murehdin, mä oon ollu aina hirviän tunnollinen. Aina piti tulla toimeen ja keinot keksiä. Nyt vanhana oon aatellu, että kyllä ne on leimansa lyöny koko ihmiseen.'

Itsenäiseksi kasvaminen tapahtui annettujen vastuutehtävien kautta, yhteinen keskustelu ei sinänsä tullut esille. Vaikka itsenäisyys ja siten pärjäämisen tunne luotiin vanhan ajan vaatimuksilla, niihin yhdistyivät kuitenkin kokemus huolenpidosta ja omasta tärkeydestä. Huolenpito liittyi naisten kerronnassa osaksi työn teon opettamista. Lisäksi tunne siitä, että luotettiin ja annettiin vastuuta, osoittautui tärkeäksi. Työnteko korostui myös Pirjo Korkiakankaan (1996) tutkimuksessa 'Muistoista rakentuva lapsuus' ja hän havaitsi, että työnteko määritteli kaikkea elämänmenoa ja sen muistelu rakentui osaksi aikuista minuutta (emt. 327-328).

Toiseksi tuli esille moraalinen vastuu, mikä yhdistyi kunnollisuuden vaatimukseen. Moraalikasvatuksen keinot olivat vahvasti perinteen ohjaamat. Erityisesti rippikoulu osoitautui rajapyykiksi harrastuksiin ja tilaisuuksiin, joissa oli mahdollisuus tavata toista sukupuolta. Opintokerhokin rajautui pois rippikoulun käymättömältä, koska siellä mentiin lopuksi piirileikkiä. Poikkeuksia ei sallittu, vaikka opintokerhossa luettiinkin 'Käytöksen kultaista kirjaa'. Perinteen ohjaama tiukka moraaliksi koski kaikkia, mikä kävi ilmi, kun juuri avioitunut tytär menetti nuoren miehensä rintamalla ja samoihin aikoihin perheen äiti sairastui ja kuoli. Tytär ei solminut uutta avioliittoa ja paheksui leskeksi jääneen isänsä käytöstä: *'Enhän minäkään ole naimisiin mennyt ja te, vanha mies.'* Ajan moraalinen selkäranka näkyi myös puheessa vanhempien teitittelynä, mikä eli ilmeistä murroskautta, kun osa haastateltavista oli teititellyt ja osa taas sinutellut vanhempiaan. Teitittely liitettiin kunnioittavaan puhetapaan, mutta samalla siitä kuvastui vaatimuksen ja etäisyyden häivä. Esimerkki vastuullisuuden ja kunnollisuuden kasvutaustoista:

'Ei sunkaan meitä oo koskaan kasvatettu, vaan meidän on pitänyt ymmärtää vähästä. Heti tiesi, jos jotain pöhölöä puhuikin, niin isän olemuksesta näki, että nyt tuollaista olematonta. Kuri oli siinä ilmapiirissä. Ja kirkkoon meitä aina karhattiin, vaikka olis oltu lauantaina tansseissa, niin pyhänä mentiin kirkkoon.'

Kolmanneksi tuotettiin yhteiskunnallista vastuuta mm. sotavelkojen maksamisena ja vähäosaisten auttamisena. Sotavelat yhdistivät ihmisiä, mutta myös harmittivat, kuten eräs kertoja totesi, että *'piti antaa sormuksetkin ryssille'*. Jotkut olivat toimineet Lottajärjestössä, jonka velvoittamana lähdettiin nuorina tyttöinä jopa rintamalle saakka. Sota-aika koettiin yhteisenä asiana, jolloin kollektiivinen vastuu ilmeni myös kodeissa. Naiset kokoontuivat ompeluseuroihin tekemään yhdessä käsitöitä tai leipomaan rintamalle lähetettävää. Samalla mahdollistui toiminnan avulla purkaa yhteistä alitajuntaista pelkoa läheisen menettämistä. Sota-ajan avaamaa yhteiskunnallisen vastuullisuuden tunnetta suhteessa omaan, aikuistumassa olevan nuoren naisen elämään kuvaan ja tulkitsen tiedostamisprosessina kohdassa Näköalapaikka elämään (8.4.1). Sodanaikaisiin ihmissuhteisiin liittyi erityisiä piirteitä, kun nuoruuden vahvat tunteet ja vaikeat olosuhteet menehtyneiden yhdistyivät. Sain myös käsityksen, että vasta nyt, kun työn ja perheen aika oli ohi, oli aikaa ja ehkä lupakin ajatella hyvin henkilökohtaisia asioita. Tuohon aikaan liit-

tyi monenlaista avun tarvetta, jolloin avun tarvitsijoita olivat sodan aikana tai muuten vaikeuksiin joutuneet ihmiset, jolloin mm. yösiija annettiin sitä tarvitsevalle kulkijalle. Altruistisen auttamisen malli saatiin omalta äidiltä.

Elämänkatsomusta ja sen arvopohjaa luotiin uskonnon ja urheilun kautta sekä samalla tuotettiin perustaa kunnollisuudelle ja pärjäämisen tunteelle. Uskonto toi turvaa ja henkistä voimaa elämänkulun kaikissa vaiheissa, mutta pohja tälle elämän eväälle tuli kotoa. Moni luonnehti vanhempiaan uskovaisiksi, lähisuvussa oli ollut saarnamiehiä ja kodeissa järjestettiin seuroja. Kirkko tuli tutuksi jo varhain, ensin sinne mentiin mieluusti, kun päästiin samalla kirkolle, myöhemmin vähän patistelemalla. Lähes kaikkien puheessa tulivat uskonto, kirkko ja Jumalaan luottaminen jossain elämän vaiheessa esille.

Erään kertojan kohdalla korostui koko suvun rakkaus urheiluun ja sen säilyminen elämänkulussa. Puhe isän urheilunnosta nostatti kyyneleet silmiin. Urheilun seuraamisen monipuolisuudesta ja sen säilymisestä elämänkulussa oli konkreetti esimerkki toisen, luonteeltaan jo hyvin tuttavallisen haastattelun 'alkukeskustelu'. Puheenaiheemme oli edellisillan jalkapallon MM-kisojen jännittävä ottelu, jossa iäkkään kertojan suosikkijoukkue, Italia, voitti pelitilanteisiin nähden hieman yllättäen.

Kansakoulun jälkeistä koulutusta oli harvoilla. Täydellinen kansakoulu ansaitsi jo maininnan aikana, kun moni oli joutunut tyytymään ty pistettyyn kansakouluun ja sekin usein kiertokoulun muotoisena. Vaihtoehdon oppikoululle tarjosi kansanopisto, jota kuvattiin, samoin kuin emäntäkoulua, tiukkojen sääntöjen kouluna, jossa mm. poissaoloja ei siedetty. Kuitenkin kansanopistovuosi jätti lähtemättömän vaikutuksen nuoren naisen elämään. Se antoi rohkeutta ja itseluottamusta sekä innostusta etenkin käden taitoihin, myös teoria-aineista erityisesti historia oli jäänyt mielenkiintoisena mieleen. Kertoja, joka oli opiskellut yliopistossa, piti itseään suorastaan etuoikeutettuna avautuvien mahdollisuuksien suhteen. Niin hän olikin, kun viime vuosisadan alkuvuosikymmeninä hänen sukupolvestaan ylioppilaita oli vain noin 3 % (Martelin ym. 2000, 45). Seuraavassa kansanopistokokemuksia:

'Se oli mulle niin mieleen, minä pelkäsin, kun tämä loppuu ja voi kun sais olla täällä aina. Kerran kotona oli kinkerit ja minä pyysin lomaa johtajalta, niin se sano, että ei, kyllä sinä ne aina tavotat, mutta meitä et sitten enää tavota, ei pu-

hettakaan, että ois päässy. Mutta nautin siellä olostani, kaikesta. Minä sain semmosta valmiutta, etten ollut tuppisuu, vaan että rupesin puhheita pitämään.'

8.1.2 Kulttuurinen kuva naisesta

Tuon ajan kulttuurissa oli tekijöitä, jotka eivät olleet omiaan vahvistamaan nuoren naisen itsearvostusta. Ajan kulttuurinen kuva tyttöjen elämässä ilmeni mm. suhteessa tietoon oman elimistön muutoksista. Esimerkiksi kuukautisten alkamisesta oli saatu kuulla sattumoisin ystävältä tai sisarelta, sitä vastoin oma äiti oli ottanut ne puheeksi vain harvojen kohdalla. Naisen elämän muutosvaiheiden salaamisen ja kieltämisen on tulkittu osaltaan liittyvän kulttuuriseen reproduktiotabuun, mikä vaikutti erityisesti maaseudulla (Helsti 2000, 63-71).

'Mulla alko nuorena kuukautiset. Vanhanaikainen kasvatus, kun meillä oli. Minä aattelin, että mikähän mulla on? Mitenkähän saisin isän pussista otettua rahaa niin, että se ei tiä. Minunhan on mentävä lääkärille kysymään, että mikä mulla nyt on. Mulla oli kuukautiset. Minä itkin, että en voi mennä kouluun, olin silloin 13 vuotta. Minä ojassakin makasin ja ootin, että mitä tästä nyt tulee.'

Tilanne ratkesi, kun sisar sai kuulla, että sitä on kaikilla naisilla. Vaikka kaikki paidan helmat oli leikeltä siteiksi, äiti ei vielä kukaan valistanut tytärtään, vaan antoi tehtävän palvelijalle. Tämä osoitti toisaalta moraalisen koodin ahtautta suhteessa intiimeinä pidettyihin asioihin, vaikka se tuotti ahdistusta omalle lapselle. Toisaalta kyseessä näytti olevan yleisempi kulttuurinen tapa säilyttää henkilökohtainen etäisyys, mitä osoitti jo teittely vanhempien ja lapsien välillä.

Ajan kulttuurinen kuva naisen paikasta ilmeni myös koulutuksen suhteen, kun tytöillä olisi ollut haluja koulun käyntiin, mutta ei mahdollisuuksia. Oppikouluun meno evättiin maatalon töiden ja/tai perheen taloudellisen tilanteen takia. Nuorempien sisarusten hoito ja karjan hoito, navettatyöt, menivät monen kohdalla koulun käynnin edelle. Tässä kohden Kauppilan (1996) koulutusta koskeva sukupolvikuvaus todentuu, kun konkreetti työnteko korostui ja koulutus jäi monelle vain saavuttamattomaksi ihanteeksi (emt., 47-

49). Lisäksi oppikouluja oli harvassa, jolloin opiskelu olisi tiennyt myös asumista vieraalla paikkakunnalla ja siten lisäkustannuksia.

'Olisin niin mielelläni mennyt oppikouluun. Se oli mulle hankala asia, kun määrättiin. Rippikoulun sain käyä, että otettiin sijollinen, muuten vain navetassa.'

Poikien paremmuudesta oli jäänyt muistiin pieniä, mutta ilmeisen merkityksellisiä asioita, kun ne olivat säilyneet mielessä. Eräs haastateltava vertasi pojan asemaa perheessä: *'Se ol niin kuin kuningas, sitä hossattiin'*. Syytökset tästä kohdistuivat isään, kun hän oli kantanut poikia selässään tai tuonut kirkolta 'karamellitörrön' vain pojille. Kuitenkin isän osuus oli tärkeä myös tyttöjen kohdalla, esimerkiksi työhön opettamisessa ja moraalikasvatuksessa.

8.2 Työ ja perhe elämässä

Tämä elämänkulkuteema tutkimuksen naisten kohdalla oli kerrontaa työstä ja perheestä, mikä ilmeni pääosin positiivisena kokemisena. Mutta siihen sisältyi myös, varsinkin toisen tapaamisen yhteydessä ilmennyttä elämän arkea, kuten työn raskautta ja väsymistä. Naisten työnä oli luonnollisesti lasten- ja kodinhoito. Mutta useat tutkimuksen kertojat hoitivat myös karjan eli tekivät navettatyöt ja osallistuivat maatalouden vuotuisiin töihin, jopa siinä määrin, että lapset ja koti ajan tavan mukaan hoituivat ikään kuin sivussa, huomaamattomasti. Jotkut kertojista olivat tehneet työtä kodin ulkopuolella, mikä kerronnassa näyttäytyi hyvin erilaisena verrattuna maatalon naisen työhön. Elämä oli työntäyteistä ja elämäntapaa voi lähes poikkeuksetta kuvata naisen näkökulmasta uhrautuvaksi, mutta ei alistuvaksi. Kaiken tekemisen piti hyödyttää perhettä tai läheisiä, kuitenkin esim. käsityöt koettiin myös oman mielihyvän lähteeksi. Tuohon aikaan sijoittuvia tärkeitä tapahtumia naisen elämänseläksessä olivat lasten syntymät, joista erityisesti kotisyntymätykset muistettiin. Synnytyspuheesta löytyi paljon eroja, suorastaan dikotomiaa, suhteessa naisten elämän erilaiseen kontekstiin. Kerronnassa myös vaihdevuodet ajoituivat työn ja perheen aikaan ja samalla peittyivät siihen. Edelleen etenkin agraariseen kulttuuriin oli juurtunut naisen näkökulmasta sukupuolista Toiseutta (mm. de Beauvoir 1949/1999), mitä vieroksuttiin jo tuolloin ja tunnistettiin ainakin tämän päivän horison-

tista arvioituna. Naiset saivat kuitenkin voimaa elämänsä arkeen yhteisyydestä jo silloin, kuten nykyisessäkin elämänvaiheessa. Lisäksi yhdistystoiminta oli alue, missä naiset saivat vapauden ja itsenäisyyden kokemuksia.

8.2.1 Työn raskaus ja palkitsevuus

Naiset tekivät työtä perheen, läheisten ja vähäosaisten hyväksi, mikä elämän järjestyksenä tarkoitti ensin työtä, sitten perhettä ja läheisiä sekä lopuksi, jos lainkaan itseä. Jonkinlaisen välivaiheen nuorelle naiselle ja turvallisen irrottautumisen kotoa tarjosi tuohon aikaan tavallinen kotiapulaisen työ. Siitä oli lähes poikkeuksetta jäänyt myönteisiä kokemuksia ja muistoja, vaikka työtä oli paljon, siihen oli totuttu ja hyvin tehdystä työstä sai ansaitun palautteen.

'Olin apulaisena, minua huvitti, kun puhuttiin raskaasta työstä. Muistan, kun olin vanhassa talossa 18 vuotiaana. Se oli apteekkarin perhe, rouva oli kotirouva, mutta se katto kaikki hovit ja lähti päivällä ulos ja oli koko päivän ulkona. En tiedä, missä hän oli, mutta kahvilasta toiseen menivät ja seurustelivat. Minä lämmitin ja siivosin huoneet. Se oli hyvin ystävällinen perhe, minä tykkäsin kovasti, vaikka oli paljon työtä. Sitten he muuttivat ja yrittivät saada minua mukaansa.'

Perheen perustamisen jälkeen ei maaseudun naisella hevin ollut aikaa kuunnella itseään, saatikka omaan huolenpitoon. Ison perheen äidillä heräsi jopa katkeruuden siemen yksinäisiä naisia kohtaan, jotka hänen mielestään ovat päässeet tässä elämässä helpommalla. Useat haastatellut naiset olivat osallistuneet miestensä rinnalla raskaaseen maataloustyöhön aikana, jolloin helpottavia koneita ei ollut. Tiukka sukupuoli- ja roolijako naisten ja miesten töihin toteutui sitä vastoin lasten- ja kodinhoidossa. Avun lähteet olivat vähissä, vain ison talon emännällä oli mahdollisuus saada palvelustyttö avukseen. Lisäksi isoäiti osoittautui tarpeelliseksi auttajaksi ja hoivaajaksi sekä usein miten pienimmän lapsen tuodittajaksi, mikä siten mahdollisti naisen ulkotöihin osallistumisen. Maatalon naisilla oli kuitenkin maahenkeä, salaista henkistä vahvuutta, jonka avulla he selvisivät. Konkreeteista työn tuloksista osattiin nauttia, kun raskas työ palkittiin oman maan sadolla ja saatiin mm. uutispuuroa ja -leipää.

Väsymisen kokemukset muistuvat mieliin monen puheessa, kun aikaan naisen elämässä yhdistyivät tiheät raskaudet ja tiukka tekemisen kulttuuri. Tekemisen kulttuuriin sisältyi myös ehdottomuutta ja pelkoa, missä taloon tulleen miniän piti osoittaa arvonsa muille työn kautta, nimenomaan osallistumalla maatalon ulkotöihin. Samalla kodinhoitoon liittyvistä töistä ei tingitty, vaikka ne saattoivat jäädä yöhön. Ehdottomuus joissain asioissa osoittautui naiselta naiselle periytyväksi sosiaaliseksi ja kulttuuriseksi malliksi, mihin kuului mm. väsymyksen ja tunteiden peittäminen viimeiseen saakka. Seuraavassa 'nuoren emännän' ja 'emännän' puhetta tuon ajan naiseuden ja tekemisen kulttuurista:

'Aikaa jäi itselle kovin vähän, että joskus puoliksi salaa voi vähän istahtaa. Istuminenkin oli sellaista, että sitä voi tehdä vaan ettei kukaan olis nähny. Se oli, kun oli vanhempia ja ajatteli, että jos saa sen laiskan nimen. Kyllä ne oli raskaita päiviä, kyröltäkin kun tuli, niin itku pakkas päästä. Riihellä piti olla niin kauan kuin suinkin, ei muu tullu kysymykseenkään.'

'Kun oon maalla ollu ja asunu ja maasta piti saada se ruoka. Meikäläinen on ollut raskaan työn raataja, pellolle on pitänyt keritä, perhe ollu ja keritä tekemään navetta-askareet. Ei oo tarvinu takuta, että mitä tekis.'

Eniten väsymyksen tunteet liitettiin juuri maataloustyöhön ja etenkin raskausaikana. Honkasalon (1993) etnografisessa tutkimuksessa ilmeni, että myös tehdastyössä väsymys oli naisten puheiden laaja aihealue. Väsymys yhdisti kahta tilaa, työtä ja äitiyttä, sitä käytettiin myös peiteilmaisuna aroissa, henkilökohtaisissa asioissa ja edelleen väsymystä, naisille yhteistä ja tuttua oiretta, hoidettiin yhdessä. (Åstedt-Kurki & Honkasalo 1995, 128-129; Honkasalo 1993, 98-99, 103-104.) Näin ollen väsymyksestä puhuminen näyttäisi olevan naiselle ominainen, ajassa säilyvä kulttuurinen tapa ulkoistaa ja siten purkaa tuota vahvasti ruumiin ja mielen yhdistävää kokemusta. Iäkkäät naiset pitivät maaseudun työkulttuuria ja väsymystä siinä luonnollisena ja aikaan kuuluvana, jolloin mm. väsymyksen tunteista kerrottiin joko neutraalisti tai ihmetellen oman toimintakyvyn säilymistä huolimatta raskaista työvuosista. He vertasivat omia olojaan tämän päivän naisen erilaiseen elämään, mikä oli tullut tutuksi omien tyttärien kautta, jolloin fyysisesti helpomman elämän tilalle on tullut sen psykososiaalinen kuormittavuus. Sen sijaan tässä tutkimuksessa kodin ulkopuoliseen työhön väsymyksen tunteita ei liitetty. Se palveli kyseisten naisten elämässä monenlaisia funktioita, kuten mahdollisuutta lisääntyneeseen

itsenäisyyteen ja itsearvostukseen, vapautusta vaikeasta elämäntilanteesta ja/tai tietoisuutta taloudellisesta turvallisuudesta. Tässä on eroavaisuutta Honkasalon (1993) havaintoihin, mutta samalla voi ehkä löytää joitain yhtymäkohtia maatalous- ja tehdastyön luonteesta, niiden raskaudesta ja epäitsenäisyydestä. Itsenäisenä yrittäjänä toiminut nainen tuotti myös työntäyteistä elämää, mutta ilman negatiivisia väsymyksen tunteita. Hän koki luonnollisena, että työpäivät kestivät niin pitkään kuin jaksoi tehdä. Oman kodin hoitoon ei liiemmin jäänyt aikaa saatikka itselle: *'Mitä tässä jäi sitä pyyhkää pikkuse, jolloin sai vähän pestyä lattiaita ja pyykkiä.'*

Ajan tiukkaa tekemisen kulttuuria vahvisti kaksi kertaa leskeksi jääneen naisen kerronta. Siitä välittyi ensiksi suorastaan tekemisen orjuuttamaa elämää, jossa ilman jatkuvaa konkreettia tekemistä ei edes osattu olla ja jossa muu koettiin ajan hukkana. Hänen kohdallaan vuosia (25 vuotta) jatkuneen ja pääosin öisin tapahtuneen kutomisen seurauksena sormet olivat vääntyneet ja selkä kipeytynyt siinä määrin, että kutominen oli pitänyt lopettaa. Toiseksi tämän yksin pientilalle jääneen työteliään naisen kerronta sai selkeän 'minä' korostuksen, kun hän kuvasi omaa selviämistään ns. miesten töistä. Hän tuottaa tavallaan maskuliinista identiteettiä, mistä seuraava kuvaus:

'Kyllä vasara pysyy kädessä, kun vain ottaa siihen kiinni. Menin katolle ja loin lumet, korjasin muurit, kun nuohooja sanoi, että ne on murentunut, vein sinne laastit ja muurasin. Saunan lattiat oon valanut ja puusuojan tein.'

Naisen työ ulottui myös vaikeuksiin joutuneiden sukulaisten auttamiseen. Omia voimia ja itsenäisyyttä säästämätön työ esiteltiin tämän päivän horisontista käsin kiitollisuuden aiheena, kuten hoivaa saaneiden lasten kiintymys ja jatkuva yhteydenpito. Kaiken kaikkiaan työnteon ja etenkin hoivatyön palkitsevuus tuli näkyväksi ajassa.

'Kun sisko sairastui polioon lapsivuoteisena ja joutui pyörätuoliin, niin ei siinä auttanut, minä menin tyttäreni kanssa sinne hoitamaan. Minä asuin siellä ja hoidin perhettä, kunnes oma tytär meni työelämään ja rupesi seurustelemaan ja otti miehen. Sehän oli kamala mun lähteä sieltä siskon tyköä, kun tyttärelle syntyi lapsi ja mun piti mennä hoitamaan sitten tyttären lasta. Oon aivan ollut näiden joukossa. Ne on likisiä kaikki lapset, joita on hoitanut. Lapsen lapset kaulailee.'

8.2.2 Hyödyllisyys ja mielihyvä

Käsityöt tarjosivat tuon ajan kulttuuriin hyväksytyin keinon oman olon parantamiseen, kun samanaikaisesti oli mahdollisuus sekä rauhoittua ja levätä työstä että tuntea hyödyllisyyttä. Edelleen käsityöt olivat aina saatavilla kotona työn lomassa, kuten *'semmonen henkireikä aina askareiden välillä'*. Mutta myös kutomapiireissä ja ompeluseuroissa käytiin, jolloin sosiaalinen kanssakäyminen vahvisti mielihyvän ja hyödyn kokemusta. Jotkut haastateltavat luokittelivat itsensä käsityöihmisiksi, mikä kuten yleensä käsityötaito, oli äidin perintöä, mutta myös kansanopiston merkitys käsityöinnostuksen ja arvostuksen herättäjänä tuli esille. *'Mulla on oikein semmonen vika, että lankoja, lankoja.'*

Elämäntilanteen tämä vaihe muodostui melkoiseksi raadannaksi yksin lasten kanssa jääneelle naiselle, kun toimeentulon eteen päivää oli jatkettava yöhön, yleensä neuletöitä tehden. Tällöin radiosta muodostui lähes ainoa yhteys ulkomaailmaan, se vei ja toi ajatuksia, kun aikaa oli vain työhön. Parhaan ajankohdan kuuntelulle tarjosi myöhäinen ilta, kun lapset jo nukkuivat. Radio sopi ajan työ- ja hyötykeskeiseen ajatteluun hyvin, sen sijaan television kohdalla tuli esille jo ajan hukkaaminen.

Kirjallisuus ja lukeminen ilmeni tässä elämäntilanteen vaiheessa kerronnassa vain harvojen kohdalla, mutta se korostui ansiotyössä käyneen kertojan kohdalla, jonka perhe-elämä oli vaikeutunut. *'Kirjat on mulla takaportti, oon ollut aina hirveän kova lukemaan.'* Lukemisen merkitys näyttäytyi kahdenlaisena, toisaalta se tarjosi mahdollisuuden vapautua arjesta ja nauttia eläytymisen mahdollisuudesta sekä toisaalta se näytti parantavan kykyä käsitellä oman elämän vaikeuksia. Tosin elämäntilanteen hankaluutta kuvasi se, että kyseinen kertoja kykeni lukemaan vain silloin, kun asui erillään puolisostaan. Jos lukuharrastus työn ja perheen aikana ei ollut naisen elämässä kovin yleistä, kirjeiden kirjoittaminen sitä vastoin oli. Kirjeet olivat tuon ajan tiedonvälitystä, kun puhelimia ei juuri ollut. Kirjeiden keskeistä asemaa viestittää mm. Anne Ollilan (2000) tutkimus, jossa kirjeet antoivat kuvan suomalaisen sivistyneistön elämäntavasta 1800-luvun lopulla. Kirjeet välittivät uutisia, sisälsivät jokapäiväisen elämän tapahtumia ja neuvotteluja sekä jopa

elämänohjeita. (emt. 15.) Tässä tutkimuksessa kirjeet tulivat esille ilon ja surun tuojina, erityisesti rintamalta tulleet kirjeet olivat monen mielessä ja niiden myötä eletty pelko kirjeiden loppumisesta. Myös sairaalan henkilöstöltä saadut kirjeet muistettiin. Vaikea asia sai vielä tämän päivän kerronnassa koruttoman ilmaisuuden ja vakavan ilmeen.

'Sieltä (rintamalta) tuli melkein joka päivä kirje ja sitten ne loppui. Kyllä minä arvasin, pappi toi viestin.'

Luonto koettiin monella tavalla hoitavana elementtinä ja ympäristönä. Erityisesti metsä tarjosi levähdyspaikan, jossa oli mahdollisuus uudistua ja rauhoittua. Luonto jopa yhdisti perheenjäseniä ja ihmisiä yleensä. Mielihyvän aiheeksi muodostui se, jos lapset olivat löytäneet metsän ja luonnon omaan elämäänsä. Luonnon parantavaan voimaan uskottiin siinä määrin, että mieluummin turvaututtiin omiin luonnon keinoihin kuin lääkkeisiin. Jopa lääkealalla työskennellyt kertoja suhtautui melko kielteisesti lääkkeisiin ja määritteli itsensä luontoihmiseksi.

'Luonto on oikea terveyspankki. Ihanaa kun pienenä jo löytää metsän, niin se pysyy sitten.'

8.2.3 Yhdistävä ja erottava tieto naiseudessa

Työn ja perheen aikana naisen elämään liittyviä kertomuksia, kuten synnytyskokemuksia, leimasivat ja värittivät sota-aika olosuhteineen, ajan kulttuurinen tieto ja myös oma tietämys asioista. Vaikka ensiksi mainitut tekijät determinoivat tapahtumia ja tilanteita, osoittautui kuitenkin viimeksi mainittu tekijä, oma tiedon taso, keskeiseksi naisen elämän mahdollisuuksia erottavaksi tekijäksi.

Aineiston keruun kaksivaiheisuuden hyöty näkyi tässä hyvin henkilökohtaisella alueella. Ensimmäisellä tapaamisella iäkkäät haastateltavat toivat spontaanisti esille lähinnä syntyneiden ja joidenkin kohdalla menehtyneiden lastensa lukumäärän, minkä jälkeen he siirtyivät kertomaan lastensa elämästä. Miten lapset ovat elämässään menestyneet ja mitä heille tällä hetkellä kuuluu. Aihe oli monen kohdalla hyvin rakas ja oli helposti havaittavissa sen merkitys mielihyvää, rauhaa ja elämän jatkuvuutta tuottavana asiana. Tosin jonkun kohdalla aihe tuotti myös huolta ja ahdistusta. Toisella tapaamiskerralla, kun

iäkkäiden kertojien mielestä ehkä tärkeimmät asiat lapsista oli puhuttu, he siirtyivät kokemuksiinsa yleistä puhetta syvemmälle ja halusivat kertoa mm. kotisyntytyksistään.

Tutkimuksen naiset olivat synnyttäneet kotona aikana, jolloin kättilöä haettiin milloin hevosella, milloin pyörällä, kun puhelimia ei ollut. Erään kertojan kohdalla synnytys tapahtui pakomatalla sodan jaloista ja lisäksi oli myöhemmin laitoksessa tapahtuneita synnytyksiä, jopa kättilöopistolla. Kotisyntytyksissä oli monenlaisia vaikeuksia, kun mies oli sodassa ja kättilö toisessa paikassa avustamassa, jolloin iäkäs äiti oli ainoa turva ja tuki sekä lapsen napanuoran katkaisija. Tapahtumista oli jäänyt mieleen myös pelkoja mm. runsaasta verenvuodosta, mikä yleensä saatiin tyrehtymään jäillä. Mutta äiti jäi tällaisen synnytyksen jälkeen pitkäksi aikaa heikkokuntoiseksi. Joku kertojista yhdisti fatalistisesti synnytyskokemuksia ja lapsen elämää, jos synnytyksessä oli ollut vaikeuksia ja sitten poika kuoli yllättäen parhaassa miehuusiässä. Syyllisyyden tunteita ei tapahtumiin kuitenkaan näyttänyt liittyvän, vaan lähinnä tunne, että olosuhteisiin ei itse voinut vaikuttaa. Sen sijaan laitossynnytykset olivat ilmeisen steriilejä, tavanomaisia ja helppoja, kun ne yleensä ohitettiin. Kotisyntytyksistä välittyi kuitenkin ajan ja kulttuurin ehtoja luova vaikutus, mihin yhdistyi tieto yhteisesti jaetusta ja naisia yhdistävästä kokemuksesta. Muusta ei tiedetty ja kaikilla naisilla oletettiin olevan samanlaista. Yhdistävä tieto ja tunne välitti sisäistä, jaettua kokemusta ajan naiseudesta, kun taas yhteisyyttä koettiin yhdessä olon ja toiminnan kautta suhteessa läheisiin ja ympäristöön.

'Justiin sota-aikaan toinen syntyi pakomatalla (olosuhteet Helsingissä vaikeutuivat pommitusten ja elintarvikkeiden puutteen vuoksi) korsussa, toinen oli 11/2 vuotias. Ihmisillä oli niin paljon surua, minulla oli surua lapsista. Mulla oli sairaanhoitaja avustamassa synnytyksessä. Hän lohdutti, että kyllä me tästä selvitään, kun vaan ettei pommiteta.'

Erilaista synnytyspuhetta edusti kertoja, joka oli ollut pitkään lapsettomassa avioliitossa. Hänellä oma koulutus ja työ sekä sitä kautta itsenäisempi elämä toivat mukanaan toisenlaisia valintoja. Omat päätelmät iän ja kalliin lapsen sekä alan parhaan asiantuntemuksen yhdistämisestä johtivat haluun taata lapselle paras mahdollinen alku, joten hän hakeutui kättilöopistolle yksityislääkärin hoitoon. Hän ilmaisi tapaamisissamme itsekänsä olevansa pikkuisen erilainen tapaus, ei mikään keskiarvo, kuten hän totesi: *'Mä oon elämässä vaeltanut omat reittini ja kouluttautunut.'*

Eräs kertoja uskaltautui puhumaan ehkäisyasioista. Keneltäkään en niistä kysellyt, vaan annoin heidän valita, mitä kukin haluaa omasta naisen elämästään kertoa. Aiheen karttaminen osoitti alueen olleen liian intiimi keskusteltavaksi ja lisäksi tuolloin ei edes ollut tietoa ehkäisyvälineistä eivätkä ne olleet tavallisen maaseudun naisen ulottuvilla. Juuri maaseudulla syntyvyys pysyi korkeana aina 1930 ja 1940 luvuille saakka, jolloin lapsia syntyi yleensä koko naisen fertiili-iän ajan (Martelin ym. 2000, 42,48). Joidenkin naisten kokemuksissa monet ja liian tiheät raskaudet vaikeuttivat elämää ja kuormittivat elimistöä, kun palautumisaikaa oli kovin vähän. Palaaminen liian pian raskaaseen työhön jätti kuitenkin väsymyksen lisäksi tavallisena vaivana kohdun laskeuman.

'Sen muistan tukalana, kun lapsia tuli joka vuosi ja silloin ei ollut 'mustia jaskoja' enempää kuin e-tabletteja. Täytyy sanoa niin kuin naapurin emäntä, että vahinkoja meillä ainakin on ollu kaikki. Kuitenkin sen, joka oli tulossa, mielihyvin otti vastaan...Sitten tuli se kohdunlaskeuma, joka pönkittiin paikoilleen.'

lääkkäiden naisten kerronnassa vaihdevuodet muodostivat hyvin huomaamattoman tai miltei olemattoman vaiheen elämänkulussa ja lähes poikkeuksetta jouduin niihin erikseen viittaamaan. Siihen saattoivat vaikuttaa pitkä ajallinen viive, halu välttää liian intiimiksi koettua aihetta tai sitten ajan keskustelu ei ollut tuottanut mitään kulttuurista kuvaa vaihdevuosista jaettavaksi. Kun lisäksi omat subjektiiviset vaivat, jos niitä oli ollutkaan, mitätöitiin, muodostivat vaihdevuodet vain sivujuonteen näiden naisten elämässä, jonka siihen aikaan täyttivät kiire ja työ (vrt. Topo 1999). Vaihdevuosipuheesta ei liioin tullut esille menetyksen tunnetta nimettynä naisen fertiiliteetin katoamiseen, mutta pieni häivä vanhenemisestä oli taustalla erotettavissa, kuten ehkä symbolinen toteamus nuoruuden loppumisesta.

Suhtautuminen vaihdevuosiin ilmeni periaatteessa kolmenlaisena, joista ensimmäistä luonnehti täysi huomaamattomuus, kun kuukautiset vain loppuivat ilman vaivoja, helpotuksen tai menetyksen tunteita, muut asiat menivät edelle. Toiseksi vaihdevuosiin suhtauduttiin äidiltä perityn mallin mukaan, jolloin ne on annettu naiselle kestettäviksi. Tällöin elämää hankaloittavia vaivoja koettiin, mutta niiden helpottamisesta ei tiedetty eivätkä vaihdevuodet kuuluneet yhteisesti jaettavaan keskusteluun. Kolmas suhtautu-

mistapa muovautui tilanteiden pakottamana, missä syövän pelko ja oireet sekä lisäksi elämän muut vaikeudet, kokemuksellinen negatiivisuus, näyttivät kasautuvan vaihdevuosi-ikäkaan. Tällöin hakeuduttiin lääketieteelliseen hoitoon. Näillä naisten kerronnasta välittyvillä tulkinnoilla on joitain yhtymäkohtia Kankaan (1998) tutkimuksen vaihdevuositulointoihin (emt., 110-119). Ensimmäisellä suhtautumistavalla on yhteyttä pragmaattiseen kehykseen, kun vaihdevuodet tulivat ja menivät huomaamattomasti ja työ täytti elämän. Toinen suhtautumistapa, jossa oma äiti oli ollut esimerkkinä vaihdevuosi-ikäiset kestävästä naisesta, on lähellä Kankaan tulkintaa fatalistisesta kehyksestä. Ja kolmas tuloksissa ilmennyt suhtautumistapa vertautuu medikaaliseen kehykseen, jolloin lääketieteelliseen hoitoon hakeutuminen oli seurausta monista samaan aikaan elämässä ilmenneistä negatiivisista tekijöistä.

Moni tutkimuksen naisista oli seurannut tämän päivän hormonikeskustelua ja hormonien saavuttamaa hegemoniaa naisen elämässä. Asenne hormoneihin oli ylipäättään kielteinen ja kynnyks hoitoon hakeutumiseen muutoinkin korkea, saati vaihdevuosissa, naisen elämän normaalissa muutosvaiheessa (vrt. edellä Dean 1983). Tässä asiassa tieto avun lähteistä ja hoitomahdollisuuksista ei ohjannut naisen valintoja, vaan luonnonmukaisuutta pidettiin yliverlaisena. Joku oli joutunut päättämään lyhyeen hormonilääkitykseen sietämättömien vaivojen vuoksi.

- *'Menivät varkain ohi, ei kuumia eikä kylmiä aaltoja.'*
- *'Vain muutaman kerran huomasin, että silmäkuopissa oli vettä.'*
- *'Mun oma äitikin oli samanlainen: se illalla kehräs ja sillä oli pyyheliina ja se pyyhki hikeä, mutta ei sitä kestänyt kauaa, vuoden päivät.'*
- *'Yks rouva sanoi, että jos tippakin tulee vielä, niin lähe heti ja minä ym märsin lähteä.'*
- *'Ne rupes jo 45 vuotiaana reistaamaan ja oli vaikea olo. Kävin monta reissua, tehtiin kaavinta ja sain Synapausea ja estrogeenia.'*
- *'Mä en kyllä syö hormoneja, vaan aattelin, että hiotkoon.'*

8.2.4 Moraalinen ja sukupuolinen koodi

Ympäristö kontrolloi naisen elämää, jolloin erityisesti kyläyhteisö saattoi olla moraalisena ympäristönä suorastaan ankara. Naisen paikka kuului perheeseen ja reproduktioon, mistä poikkeamisia ei katsottu suopeasti. Tuon ajan moraalisesta ja sukupuolisesta koodista vastustaminen edellytti vahvaa ja itsenäistä naista, mikäli tämä oli valinnut toisin. Ympäristö määritteli ilman perhettä elävän naisen vanhenemista vain mahdollisuuksien menetyksenä. Itsenäisyydestään kiinni pitävän ja henkisesti vahvan naisen kohdalla hänen omasta valinnastaan oli lopulta kyse. Tukea valinnoille ei hevillä tullut, mistä seuraava kuvaus:

'Joo ei sieltä hyvitystä tullut. Ei ollenkaan. Toin kopan tuvan pöyvälle ja isä sano, että anna olla se siellä kammarissa. Mutta minä sanoin ens kerran isälle vastaan, kuule nyt, tämä koppa saa olla ihan siinä, mihin minä sen laitan. Sanoin vielä, että oon niin monta työpäivää tässä talossa tehny. Siihen ei isä sanonu niin eikä näin. Ei mittään. Mutta kun lapsi varttui, se oli isälle kaikki kaikessa.'

Naisten ja miesten työnjaon ehdottomuus loi osaltaan sukupuolista syrjintää, mikä oli jäänyt etenkin maatalon naisten mieliin. Samoin oli koettu myös arkisessa päätöksenteossa, missä monen naisen kokemuksena oli miehen hallitseva rooli perheessä. Vain joissain perheissä hiukan keskusteltiin, mutta mies teki päätökset. Miehisen kulttuurin hallitsevuus oli ajassa oleva tosiasia, mitä Vakimo (2001) kuvaa 'miesten maaseutuna' ja Beauvoir (1949/1999) nimeää sukupuoliseksi Toiseudeksi. Jonkun naisen kohdalla alkoi epäedullisen sukupuolisen ja moraalisesta koodista suhteen tiedostamisprosessi tässä vaiheessa, jolloin se käynnistyi joko omana ajatteluna tai oman äidin johdattelemana. Korhokankaan (1996) muisteluaineistossa naisten ja miesten töiden raja kulki koti- ja navettatöiden ja tallin välillä. Miehillä töiden arvostushierarkiassa rajan ylittäminen oli vaikeampaa kuin naisille. Naiset osoittivat joustavuutensa osallistumalla maatalouden vuotuistöihin (emt., 132), mikä korostui myös tämän tutkimuksen naisten kerronnassa.

'Nainen on se, joka joutuu tekemään, kun iltapäivällä työt loppuu, niin mies lukee lehteä ja nukahtaa lehden alle, mutta mennäpä nainen sinne lehden alle makaamaan... Äiti tapas sanoa, kun sinä aina itket kaikkea,

ettei sinun saa itteäs kypsäks itkeä, sinun pitää kovettaa luontos ja pitää puoles. Minä sisuunnuin siitä ja opin, ei sitä itkemällä vaan pitää sanoa, väliin ehkä liikaakin.'

Kertoja, jonka tätä elämänselkulan vaihetta kuvasi mukautuminen sukulaisten muuttuviin tarpeisiin, ei ilmaissut kerronnassa uhrautumisen tai menetyksen tunteita. Ilmeisesti toisaalta oma elämäntilanne, kun aviomies oli jäänyt rintamalle, ja toisaalta aikaan rakentunut sukupuolinen ja moraalinen normi tukivat hänen ratkaisujaan. Hän hoiti ja kasvatti oman lapsensa lisäksi muiden vaikeuksiin joutuneiden tai avun tarpeessa olevien sukulaisten lapsia jakaen kodin ja samalla oman yksityisyytensä ko. perheiden kanssa. Lieko epäitsekällä elämäntavalla osuutta, mutta haastatteluissa oli vastassani harvinaisen tyytyväinen, elämänmyönteinen ja läheisiään arvostava iäkäs ihminen. Hänelle oli tosin muodostunut käsitys, että nyt on hänen vuoronsa saada huolenpitoa, jonka hän on aiemmin ansainnut.

Säädelyihin asioihin naisen elämässä kuului myös vaatetus, erityisesti pitkiä housuja pidettiin sopimattomina. Korkeintaan retkille saattoi pukea pitkät housut, ensi kertaa kuitenkin vasta noin 30 vuotiaana. Sukupuolisen ja moraalisen koodin täydellistä muutosta pukeutumiseen liittyvissä asioissa kuvasi se, että suurin osa iäkkäistä haastateltavista oli tapaamisissamme mukavassa housuasussa. 85 vuotias haastateltava ilmaisi asian niin, että hän ei edes tarkenisi muuten.

Moraalinen ja sukupuolinen koodi oli tiukan kasvatuserinteen, mutta myös elämäntalouden ohjaamaa, eikä sen olemassaoloa hevin kyseenalaistettu. Moraaliseen asenteseen yhdistyi myös tuomitsevuutta, jonka toteuttamisesta huolehti joko fatalistinen kohtalo tai Jumala. Tämä ilmeni, kun esim. sairastumista saatettiin pitää elämäntavasta ansaittuna rangaistuksena, mikäli henkilö ajan normien mukaan oli viettänyt sopimatonta, 'kevytmielistä' elämää. Näin ollen myös naiset olivat osaltaan uusintamassa tiukkaa moraalista ja sukupuolista koodia. Vallitsevia käytänteitä ei liiemmin tunnustettu eikä kyseenalaistettu, joskin ituja tiedostamisesta oli havaittavissa. Tiedostavamman suhtautumisen kohdalla on samalla kyse tämän päivän tiedon ja ymmärryksen tuomasta vaikutuksesta, mikä on eittämättä vaikuttamassa koko tämän tutkimuksen lähestymistavassa. Aika 'kultaa tai multaa' menneisyyden kokemuksiin riippuen kertojasta ja hänen tilantees-

taan mukaillen edellä Vilkon (1997) ja Brunerin (1986) näkemyksiä kerronnan luonteesta sekä lisäksi aika ja siihen liittyvä kulttuurinen malli voidaan myös luoda uudelleen kunkin tapahtuman yhteydessä (vrt. Kenyon ym. 1999, Ollila 2000).

8.2.5 Yhteisyys

Tunne siitä, että elämä oli yhteistä rakentui perheen, isovanhempien, ystävien ja naapureiden sekä kyläyhteisön kautta. Perheyhteys tuli korostetusti esille, kun samassa perheessä saattoi asua ydinperheen lisäksi isovanhemmat, tavallisesti kuitenkin vain isoäiti, ja joskus perheen naimattomia sisarusia. Kertojien kokemuksissa yhteisyyttä luotiin ja koettiin, kun monet sekä materiaaliset että henkiset asiat olivat yhteisiä. Yhteisen sopeutumisen ja myös vähään tyytymisen ääripäätä osoitti suurperhe, jonka rahatkin olivat yhteisessä laatikossa. Perhepuhe oli hyvin kollektiivista, suojelevaa ja epäitsekkästä myös silloin, kun miehellä oli todennäköisesti avioliiton ulkopuolinen suhde. Tilanne ilmaistiin perheen häirinnäksi, josta mies selvisi ymmärryksellä: *'Hyvä, kun pääsit eroon.'* Yhteisen elämän kokemus näytti liittyvän pitkään yhdessä asumiseen ja yhdessä työn tekemiseen, sen sijaan perheenjäsenten välinen keskusteluyhteys korostui vain yhden kertojan kohdalla. Hänen kerronnastaan välittyi keskustelun tärkeys lujittamassa perheyhteyttä. Perheen suojeleminen tuli esille myös humoristisesti: *'Ei näitä seiniä edemmäksi sanoisi akka, kun pihalla puhui.'*

Yhteisyyden kokeminen omiin vanhempiin tässä aikuisuuden elämänvaiheessa oli läheistä, kun taas miehen vanhempiin hiukan etäistä. Isältä aikuinen tytär saattoi saada pientä rahallista avustusta, esim. vaaterahaa. Äidin apu oli paitsi konkreettista hoivaa, myös neuvoja naisen arkisessa elämässä sekä lohdutusta ja rohkaisua sen vaikeuksissa, joskus hyvin henkilökohtaisissa asioissa. Näin ollen isoäitiys oli tuonut mukanaan muutoksen aiempaan kuvaan äidistä, kun isoäidistä tuli monen kohdalla tukija, lohduttaja ja elämän ymmärtäjä. Miehen vanhempiin yhteys oli varovaisempaa ja siihen sisältyi arvostelluksi tulemisen pelkoa, mutta suhdetta voi kuitenkin luonnehtia auttamissuhteeksi molemmin puolin. Läheinen yhteys isovanhempiin säilyi maalaistalossa kuolemaan saakka ja samalla hoivan vastavuoroisuus toteutui loppuun saakka jatkuvana isovanhempien hoitovastuuna.

Erityisen läheinen tunne yhteisestä elämästä syntyi ystävyyden kautta. Ystävän tärkeys, nimenomaan yksikössä, näytti korostuvan niiden kertojien puheessa, jotka elivät tässä elämänvaiheessa ilman puolisoa tai menettivät hänet varhain. Ystävyydessä jaettiin ilot ja surut, mistä oheinen kuvaus.

'Muistan kun tyttöystävä sanoi, kun minä vähän itkeskelin (miehen kuoleman jälkeen), älä viiti itkeä, osta koreita vaatteita ja ota uusi mies. Minä vähän vihastuin ja nyt kun siltä kuoli hiljan mies, niin minä muistin sen, että nyt mulla on vuoro sanoa, että osta koreita vaatteita ja ota uusi mies. Vaikka L. on nyt niin, ettei paljon pääse kävelemään.'

Yhteisyyttä koettiin ja luotiin myös naapuruston kanssa, kun iltaisin ilman erityistä kutsua kyläiltiin käsityö mukana. Naisten omia kokoontumisia olivat ompeluseurat. Yhteinen elämä tuli esille myös laajemmin kyläyhteisön tasolla, kun järjestettiin yhteisiä ohjelmallisia iltamia, joiden tilaisuuksien päätteeksi yleensä tanssittiin. Maamies- ja nuoriseuran talot olivat näiden kohtaamisten näyttämöinä, mihin sisältyi muuan kohtelias yksityiskohta, kun miehet kutsuivat naisia ja naiset taas miehiä iltamiin. Iltamista kertonut haastateltava halusi tuoda esille myös sen, että oli lupa tanssia muidenkin miesten kanssa, ei vain oman. Yhteiset illanvietot loivat yhteisyyttä, toivat mielihyvää ja muodostivat erään keinon selvitä arjen työssä, etenkin kun alkoholi ei ollut vaikeuttavana tekijänä samassa määrin kuin tänä päivänä. Tosin miehillä hovit ja alkoholi kuuluivat jo tuolloin yhteen, mutta naisen ei ollut sopivaa pulloon kajota.

8.2.6 Elämän laajentaminen

Vaikka elämä oli työ- ja perhekeskeistä, oli kerronnassa havaittavissa naisten halu laajentaa elämänpiiriä ja osallistua aktiivisesti kodin ulkopuolelle. Osallistuminen suuntautui ensisijaisesti yhdistystoimintaan, mikä erottui edellisen luvun yhteisyydestä naisen elämää itsenäistävänä aktiviteettina. Tällaisiksi muodostuivat etenkin sotaveteraani- ja invalidityö, mikä liittyi ymmärrettävästi sodan jälkeiseen aikaan, sekä maaseudulla melko aktiivinen toiminta maatalousnaisissa. Edellinen oli luonteeltaan ensisijaisesti pyyteetöntä avustamistyötä, mistä koettiin hyvää oloa ja yhteisöllisyyden tunnetta. Monen

kohdalla alku osallistumiselle oli ollut sodan aikaisissa muonitustehtävissä. Iso perheeseen ei ollut esteenä avustamistyössä, kun päivällä oli aikaa, kuten viiden lapsen äiti asian ilmaisi.

Kaupunkilaistaustan omaava kertoja oli toiminut 'rouvien kerhoissa', kuten Mannerheim-liiton kasvatuskerhossa, tosin yhteinen toiminta-alue maaseudun naisten tavoin häneläkin oli sotaveteraanityö. Yhdistystoiminnassa koettiin tasavertaisuutta, aivan erityisesti tämä tuli esille veteraanityön kohdalla. Toiminta antoi naiselle itseluottamusta, kun hän sai vastuuta kodin ulkopuolelta. Lisäksi toimintapa koettiin huumorin sävyttämäksi, millä oli mitä ilmeisemmin merkitystä elettäessä niukkoja ja ankeita aikoja. Kaiken kaikkiaan yhdistystoiminta vaikutti selkeästi naisen itsearvostukseen, kun oma elämä ja sitä kautta tarvitsevuuden tunne laajenivat kodin ulkopuolelle. Myös hengellisissä tilaisuuksissa käyminen avasi elämänpiiriä ja tilaisuudet toivat lepoa ja virkistystä.

- 'Körttiseuroja oli, maatalousnaisissa olin aikaasin ja sitten sotaveteraaneissa. Mitä olis ollu ellei harrastukset olis ollu niin läheisiä.'

- 'Silloin kärsin siitä, kun mieheni ei joutunu rintamalle. Sain kuulla, että toisten miehet kelpas. Mutta sotaveteraanityössä pidettiin täysivertaisena, ne ei puhunu mitään.'

- 'Arajärven rouva lähetti aina semmosia kirjelmiä, miten meidän piti toimia. Kasvatuskerhosta sai sen, että haluaa toimia.'

8.3 Elämänvaikeuksista eteenpäin

Elämäntulkintaan sisältyi kerronnassa monia kokemuksellisesti negatiivisia asioita, usein menetyksiä, joista läheisten kuolemat tulivat luonnollisesti vaikeimpina esille. Ylivoimaisesti vaikein kokemus oli ollut oman lapsen kuolema. Myös aviomiehen sairastuminen ja kuolema sekä oma vakava sairastuminen muodostuivat elämänvaikeuksiksi. Perhe- ja ihmissuhteisiin liittyvät vaikeudet tulivat esille lähinnä aviomiehen alkoholi-, aggressio- ja mustasukkaisuusongelmina. Ne hankaloittivat elämää ja vaikuttivat siihen pitkän aikaa vielä ongelman päätyttyä. Elämäntulkintaan vaikeudet piirtyivät syvinä ja eri vahvuisina piikkeinä, joiden syvyys ilmaisi kokemuksen vaikeutta ja vahvuus taas sen kestoa elämäntulkinnassa (vrt. Clausen 1998, 200-202).

Tutkimuksen naisten perusasenoitumista elämään, myös sen vaikeuksiin, kuvasi myönteisyys. Heiltä löytyi ajan naiskulttuuriin peilaten yllättävää itsenäisyyttä tai kaipausta siihen. Edelleen oman vakavan sairastumisen yhteydessä korostui toivo ja sen yläläpittäminen, kun taas aviomiehen vakavan sairastumisen kohdalla keskeistä oli hoitovastuu ja rohkea suuntautuminen ulospäin, tämän päivän ilmaisuna, verkostoihin. Lisäksi avioliiton vaikeuksissa kuvaavaa oli naisten jaksaminen, kestäminen ja päättäväisyys. Viimeiseksi tulevat kuolemakokemukset, mikä kerronnassa vielä nyt hiljensi ääntä, sai aikaan liikuttumista sekä voimattomuuden ja kaipuun tunteita.

8.3.1 Myönteinen ja helpottava asenoituminen

Myönteisyyttä osoitti jo tapaamistilanteissa monen kertojan valoisa ja huumorin sävyttämä asenne elämään. Se ilmeni vaikeissa elämäntilanteissa avarakatseisuutena ja/tai tyytymisenä niihin edellytyksiin, mitä elämä kulloinkin oli tarjonnut. Myönteisyys loi omaa oloa helpottavan asenoitumisen. Vastoinkäymisiä ja menetyksiä toki surtiin, jolloin surun voimakkuutta ja kestoa suhteutettiin mm. siihen, miten se mahdollisti yöunen. Kun toinen ei surrut mitään niin paljon, että yöuni olisi mennyt, toinen saattoi valvoa yhden yön, mutta vain yhden. Puhe surusta ja menetyksestä vaihtui pian tasapainon etsimiseen, jolloin joku toinen asia ja arkinen työ veivät ajatukset. Poikkeuksen muodosti oman lapsen kuolema, mistä selviäminen oli vaikea prosessi. Edelleen elämän vaikeuksissa helpottava tekijä oli puhuminen, kun useat tutkimuksen naiset olivat suorastaan kovia puhumaan.

- 'Tykkään jutella ja nauraa.'

- 'Kun ei ota mitään liian raskaasti eikä liian kevyesti. Kyllä toisenlaisella luonteella ois tullu koukku eteen.'

Avarakatseisuus toi helpotusta, kun vaikeita asioita kyettiin pohtimaan sen hetkistä tilannetta laajemmin. Avarakatseisuus ilmeni mm. pyyteettömän, inhimillisen auttamistyön arvostamisena ja omien elämänvaikeuksien peilaamisena siinä kohdattuihin tilanteisiin. Näkökulmien laajentuminen auttoi näkemään vaikeiden tilanteiden ohi ja yli. Tosin reflektioiva asenne on todennäköisesti enemmän elämänkulun nykyisen vaiheen ominai-

suus. Mezirowin (1991) sanoin on kyse merkitysperspektiivin laajentumisesta, kun ymmärrys asioihin lisääntyy sekä mahdollistaa ajattelun ja toiminnan muutoksen, transformaation (emt., 192). Mielenkiintoinen yksityiskohta, joka näytti avartavan ajattelua, oli isoisän tai isän Amerikassa oleminen ja hänen kauttaan pääseminen 'maailman asioihin'.

'Vaari oli ollut Amerikassa ja hänellä oli maailmankatsomus erilainen. Hän koulutti kaikki lapsensa. Isä oli käynyt kansakoulun, sen ikäinen ihminen (kertoja liikuttuu).'

Tyytyväisyys ja tyytyminen vähään auttoivat sopeutumaan vaikeissa elämäntilanteissa. Tämän päivän näkökulmasta tarkasteltuna ko. aikaan jo sinänsä näytti liittyvän tyytyminen vähempään. Se, että ei ollut paljon materiaalista runsautta, näyttäytyi myös ihmeteltävänä sopuisuutena suurperheistä huolimatta. Suurella perheellä isovanhempineen oli monella tavalla sosiaalista kehittymistä ja siten myös sopeutumista edistävä vaikutus. Ikään kuin laajempi, elämäkokemuksen kautta syntynyt tyytyväisyys oli kerronnassa läsnä, kun tutkimuksen naiset olivat iäkkäänä kohdanneet elämänvaikeuksia, kuten oma sairastuminen ja sen myötä toimintakyvyn rajoittuminen. Heidän kokemuksistaan välittyi melko rationaalinen ja minän tasapainoa etsivä suhtautuminen menetyksiin, joita peilattiin kompensoivan ajattelun avulla muiden samanikäisten elämäntilanteisiin ja/tai löydettiin jokin omaa oloa helpottava tekijä tästä päivästä. Brandtstädter (1997) havaitsi, että 'sulauttava ja mukauttava' toiminta iäkkään ihmisen kohdatessa menetyksiä edellyttää joustavaa minää (emt., 119), mistä osoituksena tässä oli tyytyväisyyden säilyminen iäkkäänäkin monista elämänvaikeuksista ja menetyksistä huolimatta.

Omaa oloa helpottava, parempi näkökulma kätkeytyi usein huumoriin. Sen esillä pitäminen tai löytäminen myös vaikean asian yhteydessä ilmeni mm. kertojan kohdalla, jolta oli leikattu kohtusyöpä. Hän kertoi sopineensa sairaalassa samanlaisen kohtalon omaavan naisen kanssa tapaamisesta, kun he pääsevät sairaalasta kotiin. Mutta melko pian toinen nainen oli haudassa. Puhe ei jatkunut oman tulevan kohtalon miettimisenä eikä epävarmuutena syövän suhteen, vaan siirtyi välittömästi samaan asiaan liittyviin humoristisiin tutkimuskokemuksiin, kun gynekologinen tutkimus ei tahtonut onnistua.

'No, ootteko te ees synnyttäny, lääkäri vaan karjui mulle. No, on siitä 20 vuotta.'

Hyvän näkökulman esillä pitäminen edellytti elämäkokemuksen tuomaa kykyä ymmärtää tilannetta myös toisen kannalta, kuten vaimon kohdalla, joka joutui halvaantuneen aviomiehensä aggressioiden ja turhaumien kohteeksi.

*'Ei sairias ihminen oo semmonen kuin terve. Se oli joskus niin turhanai-
kaista, sairaalla ihmisellä on sanomista.'*

Elämänmyönteisyyttä kuvattiin myös 'pikkuonnellisuutena', jolloin suhteellisen turvattu ja rajattu ympäristö sekä vähäisempi koulutustaso tuottivat muusta tietämätöntä onnellisuutta ilman sen suurempia vaatimuksia tai odotuksia. Se sijaan pitempi koulutus käynnisti tiedostamisprosesseja ja subjektivoitumiskehitystä.

'Kun on tällainen pikkuonnellinen, ei sillä lailla kiinnitä itteensä niin paljon huomiota.'

8.3.2 Halu tavoitella itsenäisyyttä

Halua tavoitella itsenäisempää naisen elämää oli implisiittisesti läsnä monessa kohdassa elämäkerrontaa, mutta se tuli avoimemmin esille elämäkulun vaikeuksissa. Suhteellisen itsenäinen elämä, yksin eläminenä, ilmeni elämäkulussa joko omana valintana tai pakollisena seuralaisena. Mutta joskus vähäisestäkin itsenäisyydestä oli pidettävä suorastaan aggressiivisesti kiinni. Lisäksi vanhenemispuheessa itsenäisyys oli tietoisuutta siitä, että kykenee vielä selviytymään itsenäisesti myös vaikeista tilanteista.

Yksinäisen ja siten itsenäisen naisen elämän valinnut ilmaisi asian selkeästi: *'Olen pitänyt pääni ja itsenäisyyteni.'* Sosiaalisesti hyväksytympää naisen valintaa ja itsenäisyyttä osoitti kertojan ratkaisu pitää syntymätön lapsi, vaikka viesti miehen kuolemasta tuli jo alkuraskaudessa. Pitkään jatkunut itsenäinen elämä aviomiehen varhaisen menetyksen jälkeen toi mukanaan sen, että kaikesta oli pitänyt selviytyä yksin. Kerronnassa oli häivä itsekeskeisyyttä, jopa kaikkivoipaisuuden tunnetta, mikä tuli vastaan ja arvioitavaksi, kun uusi aviomies löytyi.

Yksin jääminen ja sen myötä koettu itsenäisyyden tunne koettiin tavallaan helpotukseksi elämänkumppanin menetyksestä huolimatta, kun pitkä ja ajoittain raskaaksi muodostunut aviomiehen hoitovastuu loppui.

'Kun on yksin jääny, niin on yksistänsä. Sekin on helepompaa, kun nuorta ei sais ja vanhaa ruveta sitä taas hoitamaan. Mitä järkeä siinä on. Kun on yhden miehen hoitanu ja laittanu hautaan saakka, niin kyllä se piisaa.'

Myös alkoholisoituneen aviomiehen kuolema toi samanlaista itsenäisyyttä osittaisena helpotuksena. Alkoholien hallitessa perhettä naisen elämä muodostui vaikeaksi, mitä kuvasivat mm. kestäminen, sisukkuus ja rohkeus sekä samalla ne kertoivat naisen halusta säilyttää itsenäisyyttään, vaikka taistellen. Oman äidin ohje oli paljon puhuva, *'kun voimat loppuu, pitää ottaa sisu käyttöön'*. Edistyneimmillään itsenäisyyden säilyttäminen avioliitossa oli keskusteluyhteyttä, jonka seurauksena molemmat puoliset ymmärsivät toistensa ratkaisuja ja hyväksyivät ne vaikeissakin asioissa. Tähän edistyneeseen itsenäisyyteen naisen elämässä liittyi myös tiedostava suhtautuminen. Haastateltavan mukaan yhteiset päätökset olivat usein oman tahdon mukaisia, kun hänellä oli naisen taito toimia, *'kuljettaa miestä takakujia vaivoitellen'*.

Itsenäisyyttä koettiin ikääntymisen myötä selviytymisen tunteina, mikä tunne oli yllättänyt iäkkäimmän haastateltavan (92v) monessa elämänkulun vaikeassa vaiheessa. Tämä viehättävä, iäkäs nainen puhui suurimman osan tapaamisistamme hymyssä suin. Ilmaisin tekemäni havainnon, jolloin hän kertoi yleensä jo ennakkoon tietävänsä, että asiat lopulta sujuvat mukavasti, on sellainen mielihyvän tunne. Selviytymisen tunne ja sitä kautta koettu itsenäisyys oli tulosta monen vaikean elämäntapahtuman läpikäymisestä. *'Me vanhan kansan ihmiset yleensä selvitään kaikesta.'* Kuvaavaa oli, että iäkkäiden kertojien lapsetkin tiesivät heidän kykynsä selviytyä eivätkä erityisemmin kantaneet huolta vanhemmistaan, vaikka monen kohdalla vanheneminen alkoi tuntua.

8.3.3 Toivon säilyttäminen

Toivon säilyttäminen kantoi eteenpäin, kun kertojien elämää kohtasi oma vaikea sairaus, kuten äkillinen sairastuminen leukemiaan ja halvaantuminen. Sen sijaan pitkäaikaissairaudet olivat tulleet pikkuhiljaa, samoin sopeutuminen niihin. Oma vaikea sairaus pysähdytti tuoden ajatuksiin oman lähtövuoron, erityisesti jos kertoja oli hiljan saattanut aviomiehensä hautaan. Lääkärin sanavalinnat muistettiin tuolta ajalta tarkkaan, vaikka esim. leukemiaan sairastumisesta oli kulunut lähes parikymmentä vuotta. Iäkäs kertoja muisti tarkalleen häntä tutkineen lääkärin sanat:

'Se on semmonen juttu tämä sairaus, että loppu voi tulla piankin, mutta se voi pitkittyäkin, voitte elää vaikka toistakymmentä vuotta.'

Näistä lääkärin sanoista hän sai paljon toivoa ja lohdutusta. Lääkäri edusti auktoriteettia, johon turvauduttiin vain suuressa hädässä, mutta lääkärin sanaan luotettiin. Samoin luotettiin myös tutkimuksiin. Halvauksen poteneen kertojan kohdalla tukosepäilyt aivoissa hälventyivät tutkimuksin ja syyksi jäi hoitamaton, korkea verenpaine. Kertoja ilmaisi helpotuksensa ja luottamuksensa: *'Ei mittään tukosta, pää on ihan selevä.'*

Toivon etsiminen tapahtui toisaalta oman tilanteen peilaamisena muiden sairauksiin tai äkillisiin sairastumisiin. Toisaalta taas oli nähtävissä joko hyvin rationaalinen tai jopa humoristinen suhtautuminen, seuraavassa esimerkki rationaalisesta suhtautumistavasta:

'Ihmiselle voi käyä näin, muitakin sairauksia on. Minkäs sille mahtaa? Minä oon ottanu tämän sillä lailla lookisti, että en oo masentunu, en oo itkeny, vaan että tämä on mulle nyt näin tapahtunu. Eipähän oo äiti tätä surmassa, se ois kuitenkin surru hirveästi.'

Toivoa tuottavia tekijöitä etsittiin ja niitä löydettiin, erityisesti huumori auttoi ylläpitämään toiveikasta mielialaa jo ihan akuutissa vaiheessa, mitä kuvasi tilanne, kun lääkäri pyysi ensiavussa nostamaan halvaantunutta jalkaa, niin haastateltava lupasi nostaa sitä huomenna. Halvauksen jälkeinen ylenmääräinen nauraminen sai humoristisen tulkinnan:

'Halvauksen jälkeen, kun olin kuntoutuksessa, me oltiin vastapäätä yhen naisen kanssa, joka oli kans halvaantunu ja se itki ja minä nauroin. Yks mies tuli ja sanoi, että nyt hän ottaa selvää, mistä on kysymys, kun on sa-

manlainen halvaus ja toinen itkee ja toinen nauraa. Minä vaan nauroin niin, että meinasin tikahtua ja toinen itki. Se itki minun mielestä niin joutuvia asioita. Se on minulta nyt onneksi jäänyt pois, vaikka aina minä oon myötämielinen ollut.'

Omassa vaikeassa sairastumisessa myös rukous loi sisäistä rauhaa, turvallista oloa ja siten toivoa. Leukemiaan sairastunut iäkäs nainen risti kerrontatilanteessa kätensä ja toisti rukouksensa sisällön, jossa hän ensin avasi vaikean asiansa Jumalalle, tunnusti oman voimattomuutensa sen suhteen ja jatkoi pyynnöllä, että Jumala puuttuisi hänen asiaansa ja järjestäisi sen. Rukoukseen sisältyi jo etukäteen sisäinen luottamus ja siten pysyvä toivo. Myös Jari Kylmä (1997) havaitsi tutkiessaan 'Vanhuksen toivon dynamiikkaa', että toivo on osa ihmisen olemusta ja elämää, kuten valoisuutta ja levollisuutta, myös yrittämisen halua omien mahdollisuuksien rajoissa. Toivo antaa voimaa elämänvaikeuksien kohdatessa kestäämään niitä, mutta samalla sen olemus suuntautuu tulevaan. (emt., 55-57.)

8.3.4 Uskallus suuntautua ulospäin

Aviopuolison pitkäaikainen, vaikea sairaus toi elämään monenlaista problematiikkaa ja kuormittavuutta. Kerronnassa se ilmeni tasapainon hakemisena vahvan velvollisuudentunteen ja oman jaksamisen välillä. Tätä kautta elämän vaikeuksiksi muodostuivat aviomiehen dementoituminen ja halvaantuminen, jolloin hoitavien puolisoitten selviämisen taidot joutuivat koetukselle. Samoin joutuivat koetukselle perheroolit, kun tuon ajan perhekulttuuriin kuului miehen päätösvalta. Sairastumisen myötä tilanne muuttui tuottaen ongelmia.

'Kyllä se hoiti asiat, sitten tuli tänka på, kun isäntä sairastui. Mites tässä nyt mennään, kun minä en tiennyt asioista paljo mitään. Ja hän sanoi välillä, että ethän sinä niitä osaa ja minä sanoin, että kukas nämä sitten.'

Molempien sekä halvaantuneen että dementoituneen aviomiehen hoitaminen kulutti voimat äärimmilleen, kun oli autettava yötä päivää. Hoitavien puolisoitten tärkein jaksamisen ja selviämisen keino näytti olevan osallistuminen kodin ulkopuoliseen elämään.

He eivät eristäytyneet vaikeahoitoisten puolisoitensa kanssa, vaan säilyttivät ystävyys-suhteensa ja harrastuksensa ts. halusivat suuntautua ulospäin. Erityisesti dementoituneen aviomiehen vaimo osoitti ennakkoluulotonta rohkeutta ja uskallusta. Dementoituneen hoitaminen vuosikausia (5 v) yksin oli äärimmäisen raskasta, mistä osoituksena oli mm. vaimon laihtuminen toistakymmentä kiloa. Erityisen uuvuttavana hän koki yöunen katkonaisuuden, kun herätykset olivat parin tunnin välein. Milloin aviomiestä oli vahdittava karkaamisilta, milloin taas tämä näki ahdistavia unia. Pelko omasta jaksamisesta ja terveenä säilymisestä oli käynyt mielessä, jolloin osallistuminen erityisesti yhdistystoimintaan osoittautui pelastukseksi, keinoksi selvitä ja saada voimia. Lähteminen kodin ulkopuolelle edellytti kuitenkin, että hän otti joka paikkaan dementoituneen puolisonsa mukaan. Hän oli lisäksi havainnut, että mukana oleminen toi virkistystä myös puolisolle. Erityisen hyvinä kokemuksina kertoja mainitsi invalidien tapaamiset ja retket, joissa ymmärrettiin erilaisuutta.

'Jotkut vähän oudoksui, mutta minä en siitä välittäny. Mä sain ittekin olla ihmisten joukossa, en olis mihinkään päässy. Yks rouva sano, että mitä sä aina sitä vaivaat, se kärsii siitä. Sanoin, että päinvastoin hän tykkää siitä. Nyt mä oon huomannu, että ei sais eristää. Ihmiset on aivan ihmeellisiä, kun ne eristää semmosen, joka on vähän hermostunut. Mieheni ei ollut kuin vuoden laitoksessa, kun ei pystynyt kävelemään, jalat ei toiminu enää. Kyllä se oli aika vaikea matkalla, se eksy aina väärään ryhmään.'

Myös halvauksen potenut aviomies pääsi vähän liikkumaan ja se mahdollisti kanssakäymisen naapurien ja ystävien kanssa. Tosin sairauden myötä, kuten afasia ja luonteenmuutokset, ystäväpiiri pieneni paljon ja vain todelliset ystävät jäivät, kuten kertoja tunnisti tilannetta. Hoivasuhde kesti peräti 20 vuotta.

Molemmat aviomiehiään pitkään hoitaneet puoliset kokivat suurta tyydytystä tehdystä ratkaisusta, vaikka hankaluuksia oli ollut paljon. Viime vaiheen laitoshoidosta puoliset olivat aluksi kokeneet ikävän lisäksi syyllisyyttä, minkä seurauksena mm. halvaantuneen puoliso halusi käydä joka päivä syöttämässä läheisensä laitoksessa. Ikävän tunne, pitkän ja läheisen hoivasuhteen jälkeen, oli molemminpuolista, mikä ilmeni dementoitunutta miestään hoitaneen kertojan tapaamiskokemuksissa:

'Joka viikko kävin, kävellä sinne piti, ei enää pyörällä uskaltanu mennä. Mieheni sano mulle, että jää sinäkin tänne. Hoitaja sanoi, että taitaa olla liian ahdas peti. Sitten hänellä oli sellaisia haaveita, että lähdettäis vielä johonkin, mä en voinu sanoa, että hän ei pysty enää menemähän.'

Ikävä ja syllisyys laitoshoidon vaiheesta oli tämän päivän kerronnassa vaihtunut tarpeelliseksi valmistautumiseksi lopulliseen eroon. Myös rukous tuli jälleen esille helpottavana tekijänä ja sen hoidollinen merkitys. Rukouksen voimaa omassa vaikeassa elämäntilanteessa verrattiin symbolisesti sen voimaan sodan aikana.

8.3.5 Vahvuutta ja päättäväisyyttä

Kertojien elämänsä aikana avioliitto tuotti turvaa, etenkin kun koulutusta ja omaa ammatia ei monen kohdalla ollut. Kuitenkin joidenkin kertojien avioliittoon kasautui paljon vaikeuksia ja jonkun kohdalla jopa siinä määrin, että sitä oli mahdoton jatkaa. Mikäli maaseudulla avioliitto tuohon aikaan päättyi, sen syynä oli yleensä kuolema, vain harvoin se päättyi avioeroon. Aviomiehen liiallinen alkoholin käyttö sekä siihen usein liittyneet aggressiivisuus ja mustasukkaisuus hankaloittivat elämää ja muodostivat edetessään sitä suuresti vaikeuttavan ongelman. Näissä vaikeuksissa oma äiti osoittautui ainoaksi, läheiseksi neuvojaksi ja lohduttajaksi. Kerronnassa äiti on aiemmin tullut esille aikuisen tyttärensä avustajana ja lasten hoivaajana, mutta nyt vahvasti tyttären tukijana avioliiton vaikeuksissa. Mikäli avioliitto oli solmittu niin nuorena, että oma nuoruus oli jäänyt elämättä ja vielä aviomies oli huomattavasti vanhempi, olivat mustasukkaisuuden ainekset läsnä, myös ilman alkoholin osuutta. Ajan kulttuuriseen diskurssiin ei kuulunut perheasioiden jakaminen, joten vain äiti, oman elämänsä kokemuksensa muokkaamalla asenteella, oli tyttärensä tukena sekä halusi valaa häneen vahvuutta ja päättäväisyyttä. Seuraavassa kuvausta perhe-elämän alusta:

'Mä olin nuori ja oli kauhian mukava kuunnella kylän nuorten juttuja, kuka oli kenenkin luona ollu friiuulla ja kun oli nuoruutensa tavallaan ohittanut, kun perhe tuli kohta. Olin 18, kun menin naimisiin. Mies oli 9 vuotta vanhempi. Ei se siinä arkielämässä tuntunu, mutta ehkä myöhemmin, ei sitä olla tasassa. Se kumminkin vanhenee edellä, joka on edellä. Varmaan

hyvin käsittää, minkälaista minun elämäni oli. Se oli vielä saanut vanhan ajan kasvatuksen, ettei mihneään tapauksessa koskenut naisten töihin.'

Elämä alkoholisoituneen miehen rinnalla oli täynnä dikotomioita, milloin se ilmensi toivoa milloin epätoivoa, milloin kapinaa ja milloin kohtaloon oppimista, milloin alistumista ja milloin taas elämä vaati äärimmäistä vahvuutta ja päättäväisyyttä. Alkoholituli tullut perheeseen ikään kuin hiipimällä, huomaamattomasti. Se muuttui vähitellen ongelmaksi ja jatkoi etenemistään, jolloin sitä oli vaikea pysäyttää. Juomiseen löytyi aina syytä ja syyllisiä. Lisäksi alkoholistinen elämä miehellä oli usein sosiaalista perintöä. Erityisen vaativaa oli alkoholisoituneen miehen vaimon osan ja kodin ulkopuolisen työn sovittaminen yhteen. Kuitenkin kodin ulkopuolinen työ merkitsi pakollista henkistä ja konkreettista vapautumista vaikeuksista sekä auttoi siten jaksamaan.

Alkoholiongelmaan liittyi kerronnassa sen piilottaminen ja naamioiminen sekä tavallaan mahdollistaminen. Se oli uhrattavaa puhetta perheen ja lasten edun nimessä tai kaverien osuudesta juomiseen. Taustalla oli myös tunnistettavissa halu säilyttää se hyvä, mikä jokaisessa ihmisessä on, pitkälle alkoholisoituneessakin. Siten kertojat hakivat puheensa hyväksyntää ja ymmärrystä omalle toiminnalleen ja ratkaisuilleen. Alkoholit ja mustasukkaisuus yhdessä aiheuttivat erään kertojan kohdalla sen, että oli parasta olla vain kotona, *'en uskaltanu mihinkään lähteä'*, jotta lapsilla olisi rauhallisempi koti. Toisaalta lapset olivat tukena ja toivat jaksamista sekä toisaalta lasten takia he halusivat salata kaiken mahdollisen ja siten suojella heitä. Ehkä äitien salailun taakse oli nähty, kaikkea ei voinut peittää vai liekö sattumaa, että juuri näiden äitien lapsista moni oli valinnut elämäntehtävänsä lääketieteen tai hoitotyön alueelta eli auttamistyöstä.

Vahvuutta ja päättäväisyyttä osoitti kertoja, joka teki tuon ajan perhekulttuuriin rohkean ratkaisun ja lähti avioliitosta alkoholit ja muiden negatiivisten kokemusten ylenmääräisen kasautumisen seurauksena. Tilanteen vaikeutta osoitti puhe miehestä toisena avioeron myötä, jolloin kertoja käytti entisestä miehestään vain sukunimeä ja puhe sai kielteisen eetoksen. Ymmärrystä oli vaikea löytää, kun kokemukset olivat olleet niin rankkoja. Oma pahaa oloaan hän auttoi lähes intohimoisella lukemisella. Se oli jo kotoa peräisin oleva harrastus, mikä helpotti ja toi etäisyyttä vaikeassa elämäntilanteessa.

Alkoholi ei tullut perheeseen yksin, kuten seuraavista kokemuksista välittyy:

- *'Oli pakko repiä itensä työhön. Kyllä alkoholisoituneen miehen vaimon osasta romaanin kirjoittaa.'*
- *'Koko avioliiton ajan piti olla niin kuin toisen oli hyvä olla, ettei se lähteny juomaan.'*
- *'Se oli hirveetä se juominen ja luuleminen.'*
- *'Ymmärrän kyllä naisia, jotka lähtee lätkimään.'*
- *'Mies on se kaikista vaikein lapsi.'*
- *'Härmäläisellä sisulla. Oon Taivaan Isää rukoillut, että piisais.'*

8.3.6 Hoitava aika

Pitkässä elämänselityksessä kertojien monet läheiset olivat kuolleet. Nämä menetykset muodostuivat elämänselityksen vaikeimmiksi tapahtumiksi. Kerronnassa kuolemakokemukset erottuivat toisistaan, kun joku oli menettänyt vastasyntyneen lapsensa, joku nuoren tai aikuisen poikansa, kaikki avioliitossa olleet kertojat olivat menettäneet puolisonsa ja joku kaksi puolisoaan sekä luonnollisesti omat vanhempansa. Kuolemasta kertominen oli kuoleman kohtaamista, mikä herätti eläviä menetyksen, surun ja ikävän tunteita. Eri-tyisesti nuoren pojan kuolema ja aikuisen pojan menetys olivat olleet hyvin raskaita ja tuottivat iäkkäille äideille vieläkin ahdistusta. Mikään ei auttanut tai tuonut helpotusta oman lapsen kuoleman aiheuttamaan tuskaan, ainoastaan ajan kuluminen. Kun kertojan 17 -vuotias poika sairastui vakavasti, äiti joutui saattamaan nuoren poikansa muutamassa kuukaudessa kuolemaan. Se oli äärimmilleen voimia vaativa prosessi, missä saattajasta ja tukijasta tuli välillä saatettava ja tuettava, kun samanaikaisesti myös muita negatiivisia kokemuksia kasaantui elämään. Vain aika toi helpotusta, mitä symboloi äidin havainto, kun hän kaksi kuukautta pojan kuoleman jälkeen katsoessaan ikkunasta ulos huomasi, että oli tullut kevät.

'Huomasin yks aamu, että hän on ihan sekaisin. Ihan olemattomia rupes puhumaan. Soitin lääkärille ja se sano, että on vietävä sairaalaan. Se viettiin tutkimuksiin ja sille tielleen jäi, se oli kauheaa. Silloin ei vielä leikattu. Se ite sano, että ois hän kattonu tätä maailman menoa, mutta se ei ollu hä-

nen kohallaan sallittu. Siinä oli enempi, että hän sääli minua. Sehän oli ollut kiltti poika.'

Utriainen (1999, 215) on kuolematutkimuksessaan pysähtynyt 'kauhea' ja 'kamala' huokausten äärelle, joskin poikansa menettäneen iäkkään naisen kerronnassa nuo ilmaukset olivat äidin tuskaa pojan kohtalosta, kun taas itse kuolevasta piirtyi kuva nuorena, joka oli hiljaa kuolemansa edessä. 'Kauhea' rajaa kuoleman eron hyvin konkreettisena ja ruumiillisena, kun kuolema on viemässä elämän. Tyynesti ilmaistu 'kauhea' taas viittaa omatoimisuuden hiipumiseen.

Kertoja, jonka poika kuoli parhaassa miehuusiässä, oli menettänyt paitsi poikansa myös lapsen, joka piti hänestä huolta. Monet myönteiset kokemukset muistuttivat vielä niin, että haastattelutilanteessa ahdistava olo purkautui itkuksi, mikä helpottui vasta, kun katelimme piirongin päältä ja albumista pojan sekä hänen perheensä kuvia. Toisen haastattelun jälkeen ymmärsin hänen erityistä kiintymystään edesmenneeseen, äidistä huolta pitäneeseen poikaan. Lapsia oli paljon ja kertojalla on ollut myös paljon huolta jonkun lapsensa kohdalla.

Vastasyntyneiden kuolemat ohitettiin puheessa melko nopeasti, joten ne olivat olleet kokemuksina helpompia kuin vanhempien lasten kuolemat. Tuohon aikaan eli viime vuosisadan alkupuoliskolla vastasyntyneen kuolema ei ollut harvinaista ja perheessä oli yleensä useampia lapsia, jolloin oli tavallaan 'särkymävara' (vrt. Martelin ym. 2000, 46). Lisäksi vastasyntyneeseen ei luonnollisesti oltu ehditty kiintyä samassa määrin kuin vanhempiin lapsiin. Sen sijaan ensimmäisen lapsensa muutaman päivän ikäisenä menettänyt kertoja koki elävästi nuo tapahtumat. Lapsi kuoli yllättäen sairaalassa ja henkilöstön tavomainen iloisuus oli vaihtunut hiljaisuudeksi, jolloin lääkäri vain totesi kierrolla, että *'nyt maidoneritys lopetetaan, vauva on kuollut.'* Aivan erityisesti äidille oli jäänyt mieleen henkilöstön kyvyttömyys tukea, kaikki vain häipyivät. Ainoastaan hengellinen lauluryhmä, joka sattui vierailemaan laitoksessa, toi lohtua. Jopa laulun sanat kaukaisesta tapahtumasta olivat mielessä:

*'Mainen onni vaihtuvainen
on kuin varjo kuutamon.
Herran armo toisin on
iankaikkinen.'*

Lapsen kuolemassa näytti kaiken kaikkiaan vain ajan kulumisen tuovan helpotusta. Kuitenkin myös läheisten tuki ja arkielämä olivat tärkeitä, kuten muiden lasten elämän jatkuminen ympärillä ja läheisten yhteydenpito. Auttamistyön ammattilaisia sisaruksissaan omaava puhui kokemuksistaan myös ammattitermein, kuten olin 2 kk shokkivaiheessa. Hän oivalsi myös puhumisen tärkeyden omassa vaikeassa tilanteessaan. Kun pahin vaihe oli ohitettu, näytti kullekin mieluinen harrastus saavan tilaa, kuten

- *'aloin taas lukemaan',*
- *'paljon virkkasin ja kudoin' ja*
- *'veteraanityön mukana tulleiden ystävien avulla selvisin, oli retkiä ja työiltoja'.*

Ajan merkityksen kuoleman kohtaamisissa oli erityisesti oivaltanut ja kokenut kaksi aviomiestään menettänyt kertoja. Kuolema oli jo opettanut häntä, kun se tuli toisen kerran hänen elämäänsä. Hän peitti ja siten piilotti itseltään kuolleen puolisonsa tavaroita, jotka olisivat muutoin olleet jatkuvasti muistuttamassa. Hän antoi itselleen aikaa ja helpotti siten ajan hoitavaa työskentelyä.

'Olihan mulla ikävä, vaikka oon aina ottanu päivän kerrallaan. Tuli vaatteet vastaan ja työkaluja. Yritin viedä niitä pois silmistäni, vähän petin itseäni. Kyllä se vuoden päästä, oon sanonu monelle, jää niin kuin harson taa, kyllä sitä sillä lailla kättelee. Kyllä sen muistaa ja näkeekin ja pahalta tuntuu, mutta niin kuin ois harso siinä edessä.'

Aviomiehen kuolema sai merkityksensä yhteisen elämän kautta, kuitenkin myös vaikeat kokemukset saivat ajan myötä usein myönteisen tulkinnan (myös Heikkinen 1994, 231). Aviomiehen kuolemaan suhtauduttiin rauhallisesti ja sitä pidettiin luonnollisena, vaikka se olisi tullut aivan yllättäen, kuten erään kertojan kuvaus osoittaa:

'Edeltäpäin ei ollut mitään, yhyren kerran se sano, jotta voi miten kamalasti kraappas rintahan...ja sitten löytyi kuolleena.'

Iäkkäiden naisten kerronnasta oli tulkittavissa useita erilaisia suhtautumistapoja aviomiehen kuolemaan. Ensiksi kuolemassa jatkui yhteys puolisoon, vain sen muoto muuttui. Toista suhtautumistapaa kuolemaan ilmensi uskossa koettu rauha ja tyytyminen Jumalan tahtoon. Edelleen kuolema näyttäytyi kerronnassa melko rationaalisena tai siihen liitettiin jopa helpotuksen tunteita. Ja viimeiseksi kuolema tuli esille etäisenä, yhteisen kohtalon kautta.

Yhteys kuolemaan oli syntynyt jo sairastamisaikana, kun kuolema oli raottanut oveaan aviopuolisolle. Vaikeat sydänkohtaukset olivat käyttäneet häntä rajan tuolla puolen. Kuoleman kosketuksista oli jäänyt molemmille hyvä olo, mikä ilmeni mm. kuolemanpelon väistymisenä. Aviopuolisolle oli näytetty jotain sellaista, mistä hän ei olisi halunnut palata takaisin. Kuoleman jälkeen yhteys aviopuolisoon on säilynyt keskusteluyhteytenä hänen haudallaan, missä vaikeat asiat ovat selkiytyneet, kun niitä on saanut jakaa.

'Se on hoitoa, kun käyn J.:n haudalla, niin mä melkein ääneen puhun, jotta jos sulla on mahdollisuus sanoa Taivaan Isälle, että se vähän kattois mun perään. Sitten kun tuun kotia, niin selvä juttu, nythän mä tiedän mitä mä teen.'

Tulkintaan yhdistyi vahva usko hengelliseen yhteyteen rukouksen kautta. Mutta erityisesti toinen suhtautumistapa kuolemaan liittyi vielä syvempään uskoon, jossa menetyksen suru vaihtui pian kiitosmieleen. Kertojalla oli tunne, että ystävien ja läheisten rukoukset kantoivat häntä menetyksen yli.

Helpotuksen tunteet tuotiin varovasti esiin, mikä ilmeni tasapainopuheena, kun puolison kuolema oli helpotus toisaalta puolisolle ja toisaalta kertojalle itselleen. Aviopuolisoiden suhde oli muuttunut pitkäaikaiseksi hoivasuhteeksi, mistä kuolema vapautti, kuten halvaantuneen ja dementoituneen puolison kohdalla. Mutta samoin kokivat myös kertojat, jotka olivat eläneet alkoholisoituneen puolisonsa kanssa.

- *'Aviomiehen ei tarvinnut enää kärsiä, kun se elämä oli sen laatuista.'*
- *'Se oli hänelle itselleen helpotus, kun niin kauan sairasti...minä oon mielestäni piristynyt. Se on koko asia poissa.'*

- *'Ja löyty siitä kuolemasta helpotuksen tunnettakin.'*
- *'Pääsi oman ittensä herraksi.'*

Rationaalinen suhtautuminen hyväksyi kuoleman faktana, *'se oli pois, mikä oli pois'*. Siihen liittyi myös suremisen rajoittaminen kansanomaisella uskomuksella, ettei koskaan saa surra liikaa kuolleita omaisiaan, jotta he saavat rauhan. Erityisesti rationaalisen suhtautumisen kohdalla suru upotettiin työhön, mikä siten tarjosi myös selviytymiskeinon.

Rintamalle jääneen aviopuolison kuolema oli puheessa jo etäisempi, yhteistä aikaa oli ollut vähän ja siitä oli pitkä aika. Se liittyi kokemukseen monen yhteisestä kohtalosta. Muistojen elävöittäminen tapahtui mm. yhteisten juhlien ja kirjallisuuden kautta, kuten kaatuneitten muistopäivän viettäminen kirkossa ja sota-aikaan liittyvien kirjojen lukeminen. Viimeksi mainittu osoitti, miten kontekstia ei haluttu kadottaa, erityisesti kyseisen kertojan kohdalla, kun hän ei ollut hankkinut uutta perhettä. Hän kertoi nuoren aviomiehensä menettämisestä rauhallisesti ja ilman katkeruutta.

'Kun meidät vihittiin, joutui sotaväkeen ja sitten alkoi sota. Ne vietiin ensimmäiseks ja sitä menoa sitten. Kyllä se oli kova paikka. Meidät oli vihitty ja tyttökin oli.'

Myös aviopuolison kuoleman kohdalla useat toivat esille ajan auttavan ja hoitavan vaikutuksen, mutta myös läheiset, kuten lapset ja sukulaiset, sekä erityisesti naapurit ja ystävät olivat tukena. Parhaimmillaan naapuri huolehti, ettei jäänyt pitkäksi aikaa yksin ja toi jopa ruokaa. Joku kertojista sai seurakunnan toimintaan osallistumisesta paljon lohtua ja hyvää mieltä. Edelleen osallistuminen veteraanityöhön tuli esille auttavana tekijänä. Mutta yllättäviäkin tuen lähteitä ilmaantui, kuten alivuokralaisena olleesta nuoresta opiskelijapojasta tuli iäkkään vuokraemäntänsä kokemusten jakaja. Edesmenneellä puolisoilla ja pojan isoisällä oli ollut dementoituminen yhteisenä kohtalona. Molempien läheisten yhteisenä haaveena ja usein toistuvana puheenaiheena olivat olleet *'Karjalan metsät'*. Opiskelijapoika lähti opintojen päätyttyä, mutta muistoksi lämpimistä väleistä hän jätti iäkkäälle vuokraemännälleen itse piirrettyjä ortodoksisia kuvia ja kauniin jäähyväiskirjeen.

Omien vanhempien saattaminen kuolemaan oli luonnollinen, erityisesti maaseudun naisen elämään kuuluva asia (mm. Utriainen 2000), mihin ei tämän päivän puheessa liittynyt ahdistusta. Tämän vaiheen hoitorasitus ei myöskään tullut esille, pikemminkin se näytti tuoneen hyvän ja rauhallisen mielen. Äidin viimeinen toive toteutui ja hän sai kuolla haluamassaan paikassa, kotona.

'Sitten äiti sairastui ja pyysi, että älkää lähtekö viemään minnekään, että hän sais täällä kuolla. Äiti oli sitten kotona koko ajan, ei se halunnut sairaalaan. Pikkuhiljaa heikkeni ja heikkeni. Ruokahalu loppui kokonansa, ei siinä ollut sen kummenpaa. Kotona oli hautajaiset.'

8.4 Elämän oivaltaminen

Tutkimuksen naisten pitkä ajallinen tarkasteluperspektiivi sekä kulttuurisen ja historiallisen ajan muuttuminen siinä muuttivat myös näkymää elämästä ja itsestä. Tämä oli havaittavissa ensiksi tiedostavampana suhtautumisena asioihin, joita tarkasteltiin usein menneen kautta sieltä ymmärrystä etsien. Toiseksi iäkkäiden naisten elämänsä tähän vaiheeseen rakentui monentasoinen suhde aikaan, myös sen rajallisuuden tunnistava, mikä kerronnassa ilmeni useaan otteeseen viittauksina, *'kun on näin iällä'* tai *'kun aika käy vähiin'*. Kolmanneksi suhtautuminen itseän oli muuttunut, kun itselle annettiin lupa elää ja nauttia elämästä ilman aiemmin elämää täyttäneitä velvoitteita. Nämä muutokset olivat yhteydessä moniin elämäkokemuksiin ja tapahtumiin sekä niiden myötä kehittyneeseen kykyyn oivaltaa syvemmin elämän olemusta, mikä on erityisesti nähtävissä tutkimuksen viimeisessä elämänsä kuteemassa.

8.4.1 Näköalapaikka elämään

Kaukaa näki paremmin, kun näköalapaikalta tarkasteltiin elämän suuria asioita, kuten sota-aikaa, uskontoa ja kasvatusta sekä oman elämänsä vaikeuksia, kuten elämää dementoituneen ja alkoholisoituneen puolison kanssa. Pohdinnoissa oli läsnä myös oman ajan ja elämän päättymisen läheisyys. Nykyisessä elämänsä vaiheessa jo mahdollisuus

elämänkerrontaan jäsensi ja eheytti omaa elämänkulkua, erityisesti toinen keskustelu, kun elämäkarttaan piirretyt käännekohdat ohjasivat sitä. Monet vanhenemistutkijat ovat niin ikään havainneet kokemusten kerronnan ja muistelun elämää kokoavan merkityksen (mm. Heikkinen 1994, Kenyon 1994 ja Saarenheimo 1994).

Kertojien muistikuvissa sodan aikaiset kokemukset olivat säilyneet yllättävän elävinä. Ne sisälsivät paljon surua, iloa, rakkautta ja ikävää. Sota-aika ajoittui tutkimuksen naisten varhaiseen aikuisuuteen, mikä tämän tutkimuksen jäsennyksessä merkitsi taitekohtaa, siirtymistä 'työn ja perheen elämänvaiheeseen'. Tuohon aikaan liittyivät myös voimakkaiden tunteiden sävyttämät erot ja tapaamiset. Ne olivat keskusteluja, joista osaa en saanut nauhoittaa ja joiden yhteydessä luimme yhdessä tuohon aikaan liittyviä 'salaisia' kirjeitä tai katsoimme valokuvia. Nämä vanhojen muistojen dokumentit säilytettiin ruusukonvehtirasiassa piirongin alimmassa laatikossa. Salaisuus näytti tulevan siitä, että asiat eivät kohdistuneet omaan, jo edesmenneeseen aviomieheen, vaan aiempiin muihin ystävyys- ja seurustelusuhteisiin. Myös kirjeenvaihto ventovieraiden rintamalla olleiden sotilaiden kanssa oli yleistä ja tapaamisia pyrittiin järjestämään. Monenlaisia hauskoja yllätyksiä sisältyi ensitapaamisiin, jo tunnistamisessa, vaikka kirjeenvaihtoa oli saatettu käydä pitkään. Nämä vanhat, sodan aikaiset ja hyvin tunnepitoiset muistot saivat aikaan elämän voiman aktivoitumista syvyysuunnassa, mikä näkyi innostumisena. Voimakkaita tunteita sisältävät asiat näyttävät säilyvän ajassa, vain merkitykset muuttuvat. Monien ikätoverien elämäkohtalot murehduttivat ja heidän viime vaiheidensa selville saaminen edes joten kuten tuntui antaneen helpotuksen tunteen. Haastattelijana sain kuulla monia koskettavia tarinoita, joissa me molemmat liikutuimme. Vaikka ajallinen viive oli melkoinen ja kokemukset elämän haalistamia, joidenkin asioiden 'salainen luonne' osoitti, että voimakkaasti tunnepitoisissa asioissa oli jotakin, mitä haluttiin säilyttää aina.

Sota-ajan kokeminen naisena oli jättänyt moneen kertojaan pysyvän tunteen isänmaallisuudesta, mikä ilmeni vielä tämän päivän harrastuksissa ja jopa kirjallisuuden valinnoissa. Sotaan lähteminen osan kohdalla oli ollut itsestään selvyys ja velvollisuus, mitä kuvasi erään kertojan toteamus: *'ylioppilasruusut jäi kotiin kuihtumaan, kun oon lähteny'*. Heistä joku oli toiminut kenttäsaaralassa tai viestilottana, jopa syvällä rintamalla. Aikaan sisältyi paljon yhteistä itkua ja huolta palaamisesta, kun nähtiin nuorten poikien

marssivan rintamalle. Nyt tuo pelottava aika, johon kuului kuoleman jatkuva läsnäolo, oli vaihtunut moniin mukaviin muistoihin, mistä seuraava kenttäsairaalakokemus:

'Olin Viipurissa ihotautiosastolla, siellä tervasin poikia. Ne sai siellä rintamalla syyhyn ja raapivat niin, että piti panna pois. Pantiin tavallisesti Helsingin Sanomat lattialle ja sen päällä pojat seiso ihan alasti. Minä voitelin niitä semmosella pitkävartisella sutilla.'

Sota-ajan tapahtumia ei liiemmin arvioitu, vaan velvollisuuden- ja vastuuntunteeseen oli kasvatettu ja kasvettu jo kotona, mitä kuvasi edellä luku 'Kunnollisuus ja pärjäämisen tunne' (8.1.1). Tunne laajeni ja vahvistui sodan aikana suhteessa isänmaahan ja edelleen perhe-elämään. Vaikka tämän päivän kerronnassa velvollisuus ja vastuullisuus olivat implisiittisesti läsnä, asioita ei enää otettu annettuina, vaan tiedostavammalla ja sallivammalla tasolla. Kipeätkin kokemukset näyttäytyivät kerronnassa elämän rikkautena, mikä epäilyksettä eheytti elämän kokonaisuutta.

Näköalapaikan avaama tiedostamisprosessi merkitsi elämäntien varrella koettujen asioiden kyseenalaistamista nyt, kun oli tullut aikaa ajatella. Uskonto oli hyvin tärkeä lähes kaikkien tutkimukseen osallistuneiden kohdalla, mutta joidenkin kohdalla se oli ollut kasvatuksessa liian hallitseva ja ankara. Se oli uskontoa ilman armoa, jolloin siitä seurasi syyllisyyttä. Syyllisyyttä taas ruokittiin hyvin tiukoilla säännöillä, joita ei sen kummempin perusteltu. Kaikesta tästä seurasi epävarmuutta ihmisenä ja myöhemmissä elämän ratkaisuissa. Näiden asioiden oivaltaminen ja ymmärtäminen näytti olevan vapauttavaa. Myös omien vanhempien asenteet ja toiminta ymmärrettiin osaksi sitä todellisuutta, missä he elivät ja mistä he vain tiesivät. Iäkkäiden naiskertojien ajattelu tässä kohden osoitti sosiaalisen konstruktionismin käytännön relevanssia (Berger & Luckmann 1966/1994). Edelleen eräs kertoja kritisoi joidenkin samanikäisten ylenmääräistä uskon asioiden tuomista arkeen, jolloin 'uskossa oleminen' osoittautui miltei mittapuuksi, millä ihmisen arvoa punnittiin.

'Kyllä määhdyyn siihen, että jokainen saa uskoa tavallaan, mutta ei sitä aivan tartte halleluja olla. Ois niin kiva, kun ois semmonen naapuri, jonka kanssa sais maailmaa parantaa, mutta kun heti kysyy, että onko se uskossa.' (kuiskaten)

Nykyinen elämänvaihe ei ollut näköalapaikka vain menneeseen, vaan kokemustiedon viisaus näkyi tämän päivän asioiden seuraamisena ja kannanottoina niihin. Materialistinen elämäntapa antoi aihetta huoleen ja kasvatuspohdintoihin, jolloin arvojen osoittaminen ja tärkeistä asioista puhuminen saattavat huomaamatta jäädä. Kertoja, jonka oma perhe-elämä oli vaikeutunut eroon saakka, kantoi huolta juuri tytöistä ja toivoi heille helpompaa tulevaisuutta. Monet vuodet kasvatuserhossa (nykyinen MLL) toiminut kertoja leimasi nuoret vanhemmat ajattelemattomiksi, kun eivät ota lapsiaan mukaan tapahtumiin ja lomille. Kasvatusta koskeviin kriittisiin puheisiin ei sisältynyt henkilöitymistä, vaan huolta ajan ilmiöistä, joissa materialistiset ja individualistiset arvot korostuvat. Seuraavassa tytöistä huolehtivan, iäkkään haastateltavan kerrontaa:

'Minä en puutu mihinkään asiaan, mutta tytölle puhuin, kun se sano, että meinaa ruveta lakia lukemaan, että vasta sitten, kun oot 20 tai 22 voit ruveta miehiin tai poikiin päin kattomaan, mutta sinun pittää nyt ellää tätä elämää. Hän on nyt niin siinä teatterissa ja harrastuksissa.'

Myös muut ajankohtaiset asiat, kuten päivän politiikka, antoi aihetta kritiikkiin. Tavatesamme toisen kerran 92 vuotiaan kertojan kanssa, oli keskustapuolueen puoluekokous juuri ollut ja se innoitti häntä: *'Minä en ymmärrä sitä Esko Ahoa, mitä se nyt sinne meni vetisteleämään, olis antanut sen kirjeen olla.'*

Kertojalla, joka oli yksin hoitanut vuosia dementoitunutta puolisoaan, oli kyky miettiä asioita sairastuneen elämätilanteen kautta ymmärrystä etsien. Hän suhtautui kriittisesti paitsi nykyisiin hoitokäytäntöihin myös dementoitumisen syyn etsimiseen perinnöllisyydestä. Dementian taustalla hän näki tarpeettomuuden tunteen ja masennuksen. *'Se oli sellainen työjuttu, alkoi se pätemättömyys vaivata.'* Miesten usein työkeskeinen maailma luhistuu eläkelöitymisen seurauksena ellei ole tilalle muuta, mikä pitäisi elämässä kiinni. Aviomies oli ollut työelämässä peräti 70 vuotiaaksi. Edelleen tämän päivän hoitokäytäntönä on liian usein eristää kaikki poikkeava näkyvistä, niin myös dementoitunut henkilö, joka jo muutenkin on hukassa. Hän otti miehen aina mukaansa joka paikkaan huolimatta siitä, että tämä välillä eksyi väärään paikkaan. Samalla hän sai itse mahdollisuuden osallistua aktiivisesti. Vasta sitten kun mies tuli liikuntakyvyttömäksi, hänet oli vietävä laitokseen.

Tällä hyvin iäkkäällä, itsenäisesti asioita pohtivalla naisella löytyi ymmärrys vaikeitakin asioita kohtaan. Lisäksi hän käytti osuvia, omia ilmauksiaan, joilla hän kuvasi elämän ilmiöitä, kuten *'vaikea avioliitto voi tuottaa ajatuskohtauksia herkälle mielelle, ei mitään ruumiillisia, mutta kun kaikki rupeaa vastustamaan...'*. Osoitus ymmärrystä etsivästä ajattelusta löytyi myös, kun oma avioliitto oli vaarassa. Vieraan naisen kohdalla se löytyi hänen lapsettomasta avioliitostaan ja halustaan saada oma lapsi, kun heille oli juuri syntynyt vauva.

Alkoholisoituneen miehen kanssa eläminen oli naisen vaikeimpia osia. Se oli vaatinut äärimmäisyyksiin taipumista, vahvuutta ja alistumista. Sairaus ja avioero toivat väliaikaisen ratkaisun ja vasta kuolema lopullisen – myös helpotuksen tunteen. Vaikeiden elämäntilanteiden jälkeen, huolimatta alkoholi-, aggressio- ja mustasukkaisuusongelmista ja /tai ehkä niiden takia, löytyi myös myönteistä tulkintaa ymmärtämisprosessin kautta, mutta vasta pitkän ajan kuluttua. Se löytyi taustoja ja arvomaailmoja pohtimalla sekä vertaamalla niitä.

'Se toteutti sitä lapsuuden kotiaan. Mummo oli alistetussa asemassa, työn orja...minä en sitä silloin ymmärtänyt.'

Alkoholin hallitsemien perheiden naiset olivat olleet työssä kodin ulkopuolella ja pitivät työstään itsepintaisesti kiinni. He edustivat tuossa ajassa toisenlaista, itsenäisempää ja tiedostavampaa naiseutta, mikä oli tavallaan uhka vallitsevassa miehissä kulttuurissa.

Tutkimukseen osallistuneille naisille oli ikääntymisen myötä kehittynyt taito käsitellä asioita ja luoda niihin erilaista suhdetta. Syvällinen keskustelu osoitti, että he olivat miettineet elämän ilmiöitä monella tasolla ja tuottivat niitä sekä konkreettisesti että symbolisesti. Erityisesti vaikeudet tiedostettiin erilaisessa kulttuurisessa ympäristössä ja ymmärtävässä kehyksessä. Elämä oli kouluttanut kertojia elämäntilanteiden kautta, tehnyt nöyräksi ja kypsyttäneet vaatimattomuuteen. Elämänviisaus kätkeytyi kokemustietoon ja kykyyn pohtia sitä paitsi suhteutettuna elämäntilanteeseen myös ajan ilmiöihin. Myös tietoisuus oman elämän rajallisuudesta oli kerronnassa monella lailla läsnä.

- 'Teen lähtösiivoja. En pahoilla mielin, vaan mulla on järki ennen tunnetta.'

- 'Vähemmän on elämää edessä kuin takana'.

*- 'Kun kaikki on ohi ja sen elämän elänyt, on elänyt sen omana elämä
nään.'*

Tiedostaminen myös vapautti iäkkäitä naisia, mikä huokui levollisena olona. Oman elämän kannalta tärkeä myönteinen tulkinta löytyi pitkän elämänsä avaamalta näköalapaikalta. Myönteisyys ja vapautuneisuus asettuvat kuitenkin vastakkaisiksi tutkimuksen teoriaosassa esitettyyn vanhenemista loitontavaan kulttuuriin ja naisen vanhenemisen siinä saamaan negatiiviseen sävyyn (mm. Kangas & Nikander 1999, Hockey & James 1993, Arber & Ginn 1991).

8.4.2 Ajaton mieli ja iätön luonne

Iäkkäitten naisten kerronnasta tuli vaikutelma, että pitkässä elämänsä ajan vauriot tuntuivat eniten kehossa. Mieli etsi tasapainoa, ilmeni elämänhaluna eikä halunnut kiinnittyä vanhuuteen. Mieli ja luonne elivät tavallaan eri aikaa kuin keho, joka alkoi muistuttaa monin tavoin. Heikkenevä ja oireileva keho oli koko ajan kokemuksissa läsnä, samalla kun mieli haki selviämisen ja pärjäämisen kokemusta. Kun elämään oli tullut vanhenemisen myötä jokin arkea hankaloittava tai vanhuudesta muistuttava tekijä, iäkkäät naiset etsivät kerronnassa siihen tasapainoa. Tämä tasapainon etsiminen vertautuu mm. mielen kompensointiin (Helin 2000), joustavaan minään (Brandstädter 1997) ja/tai sopeutumiseen valikoivan optimoinnin ja kompensoinnin kautta (Baltes & Baltes 1990). Tutkimuksen iäkkäiden kertojien elämänhalu ja halu toimia näytti säilyneen elämänsä ja toivottomuuden kokemuksista. He halusivat pitää kiinni mm. totutuista ja mieluisista asioista. 80 -vuotias haastateltava asui viehättävässä mummon mökissä, kukkien koristaman pihan ympäröimänä. Hän toi keskustelussa esille huononemistensa sekä huolensa tulevaisuudesta, mutta jatkoi kerrontaa välittömästi myönteisellä kokemuksella ja pärjäämisen tunteella, mikä osoitti elämänhalun ja halun toimia säilyneen ajassa.

'Kiitän joka päivä Taivaan Isää, kun saan elää. Se (vanhuus) tulee kun tulee, ei voi potkia vastaan. Mulla on ollu nyt semmosta, polvi on ollu kipeä. Nyt kyllä aattelen, että miten tästä eteenpäin. Se on suurin murhe ja jos pystyy olemaan kotona. Mä sanoin kyllä viime syksynä, että ensi keväänä

en laita kukkia, kun niistä on niin paljon vaivaa, mutta oon minä silti laittanut.'

Kerronta oli siten tasapainon etsimistä, missä ajaton mieli ja iätön luonne (vrt. edellä Kaufmann 1986, Tornstam 1994, Laslett 1989, Tikka 1994, Öberg 1996 ja Andrews 1999) sekä heikentynyt keho koettiin samanaikaisesti. Toisaalta vanheneminen tuntui, mutta toisaalta halu mennä ja toimia oli säilynyt. Kehon tuntuminen ja heikentyminen vaikutti kuitenkin koko ihmiseen ja oli kokemuksissa läsnä, kuten alla olevasta kerronnasta käy ilmi.

- 'Masentaa, kun ei jaksakaan enää, vaikka mieli tekis tehdä. No, kun kaikki nousee. Pihakin oli ennen tasainen, mutta mikä siinä on, kun siihen on tullut mäki. Kirkostakin kun tulee, niin siihen on tullut sellainen nousu.'

Elämä ei jatkunut ennallaan, kuten Heikkisen tutkimuksessa (2000 c)) vanhuus tuli lähelle mm. juuri silloin, kun elämän jatkuvuus oli uhattuna. Iäkkäimmät kertojat kokivat voimakkaimmin kehon heikentymisen, jolloin asia toisaalta todettiin ja toisaalta siihen haettiin selviämisen ja pärjäämisen tunnetta vertaamalla oman ikäisiinsa ja erityisesti niihin, jotka joutuvat elämään täysin palvelujen varassa.

- 'Oon aina lenkkeillyt tuon ystäväni kanssa, pyöräiltiin pitkiä reissuja. Ne on jääny, kun Hilikka on huonontu ja minä oon huonontunu.'

Kronologisen iän ja oman kokemuksen eroa sekä tasapainon etsimistä siinä osoitti, kun useimmat iäkkäät kertojat eivät kokeneet itseään vielä vanhoiksi eikä vanhuutta haluttu näkyväksi. Vanhaksi ihmiseksi ei hevin haluttu samaistua (myös esim. Hurd 1999), mitä osoitti mm. puheen kontrollointi. Vanhaksi nimittämisestä saatettiin jopa loukkaantua, kuten 85 -vuotias kertoja paheksui syntymäpäivävieraidensa puhetta. Halvaantumisen kokeneena naisena hän ei vielääkään tuntenut itseään *'kokonaan vanhaksi, minun luonteenpiirteeni ei oo vanha'*, vaan hän yhdisti adekvaatisti liikkumisen huonouden sairautteen eikä vanhenemiseen sekä tiedosti näin ollen vanhenemisen ja sairauden suhdetta. Kontrollia pidettiin myös vanhuuden merkkeihin nähden, jotka tekevät vanhuuden näkyväksi, kuten muovikukkia ei huolittu maljakkoon ja/tai apuvälineitä kaihdettiin. Vanhuusteot ja -puheet määrittelevät erilaisissa representaatioprosesseissa toiset vanhoiksi, kuten Vakimo toteaa (2001, 39). Kuitenkin Wardin (1993, 332) mukaan vanhaksi identi-

fioituminen voi myös vapauttaa ja mahdollistaa samaistumisen oman ikäisiin. Beauvoirin (1972, 472) sanoin, vanhat ovat myös toistensa peili.

Itsenäisessä ja arkisessa elämässä kiinni oleva ajaton mieli elämänhaluna ja 'ei-vanhuutena' sekä tuntuva, oireileva keho muodostivat kerronnassa kokemuksellisen, tasapainoa etsivän kokonaisuuden. Persoonallisena ominaisuutena, luonne, osoitti elämänkulussa pysyvyyttä ja siten jopa iättömyyttä, mistä eräs kertoja totesi keskusteltaessa elämänmyönteisyydestä *'tämä on minun synnynnäinen luonne'*. Tasapainopuheen lisäksi omaan ikääntymiseen liittyi melko erilaista suhtautumista omaan vanhenemiseen, jota erittelen ja tulkiten myöhemmin mielen laatuina ja kehon tuntemuksina.

8.4.3 Kyky ihmetellä ja nauttia

Iäkkäiden kertojien ihmettely kohdistui ennen kaikkea aikaan ja sen kokemisen muuttamiseen. Aikanaan 'pankkineitinä' toiminut kertoja oli hoitanut kodin ja osallistunut maataloustyöhön, mutta hän ei miettinyt naisen elämää monen työn 'loukussa' ja sen tuomaa tiukkuutta, vaan pikemminkin ajan riittävyttä. Aikaa tuntui olevan kaikkeen sekä lasten- ja kodinhoitoon että ansiotyöhön, naapureille, ystäville ja vieläpä vieraille avun tarvitsijoille ja lemmikille.

'Mutta aikaa oli niin kuin enempi, oli aikaa tehdä käsitöitä, käydä kissan kanssa ongella tuolla järvellä. Ihmisillä oli aikaa käydä naapureissa. Mukava, kun oli niitä, jotka tuli vaan kutsumatta.'

Kokemus ajasta näytti koostuvan tekemisestä ja olemisesta, jossa aika oli läsnä eikä sitä tuotu esille jatkuvasti edellä kiirehtivänä, tavoittamattomana ja riittämättömänä. Siten ajan kulttuurisidonnaisuus ja subjektiivisuus tulivat esille (Ollila 2000), samoin aikakokemukset vertautuvat Heideggerin (1926/2000) eksistentiaaliseen ajatteluun. Useat tutkimuksen naiset ilmaisivat kyllä työn paljouden suhteessa jaksamiseen, mutta ajan puute tuli esille harvemmin. Se näkyi kuitenkin lasten kanssa yksin jääneen kertojan kohdalla, kun hänen oli jatkettava työpäiväänsä yöhön ansaitakseen lapsilleen elannon. Lisäksi maatalon emännällä oli vuotuistöihin liittyvä kiire.

Ihmetyksen aihe oli myös oman ikääntymisen 'salakavaluus', kun vuosien kulumisen ja siten oma ikääntyminen, oli tapahtunut huomaamattomasti, 'itseltä salaa'. Kuitenkin vanhenemisen 'kavaluus' muistutti ajoittain olemassaolostaan: *'Mikä minuun on mennyt, kun nimet ovat kadoksissa.'* Lohtua toi se, että ystävällä on sama juttu, mille yhdessä nauretaan. Tai vanhenemisen 'kavaluus' tiedostettiin, kuten *'tällaisella, joka on ollut aika terve ja energinen, sitä voi yhtäkkiä räpsähtää.'* Vanhenemisen 'salaisuus ja kavaluus' tuli esille sisällä, itseltä piilossa olevana, jopa yllätyksellisenä verrattuna vanhenemisen naamioon, mikä kätkee ja peittää taakseen muuttumattoman minän ja se nähdään puolustusmekanismina. Featherstone & Hepworth (1991) kuvaavat vanhenemisen naamiota (the mask of ageing), että se piirtää jännitteen ulkoisen eli kasvojen, kehon ja sen toiminnallisuuden sekä sisäisen kokemuksen ja persoonallisen identiteetin välille. Jälkimmäinen alkaa prominoida tietoisuuttamme, kun vanhenemme. (emt. 1991, 382.)

Ihmettelevään ja usein leikkisään asenteeseen yhdistyi monen kohdalla kyky nauttia elämän pienistä asioista, hiljaisuudesta, yksin olost ja koko elämästä, kuten elämänmyönteinen haastateltava asian ilmaisi. Erityinen ihmettelyn ja nautinnon lähde olivat lapsen lapset, kun omiin lapsiin liittyneet vastuu ja velvollisuudet olivat poissa.

'Veera tulee tepsuttaa tänne. Se on niin älykäs, on nyt 4 vanha ja kyssyy: miten vanhana sinä oikein kuolet? Se sitä kiinnosti.' (naurua)

Kun oli opittu nauttimaan pienistä asioista, ihmeteltäviä ja nautinnollisia hetkiä riitti pitkin päivää. Sellaisiksi saattoivat muodostua esim. naapurin pikkulasten keräämä kukkakimppu piirroskortteineen, mikä oli osoitettu myös kertojan kissalle tai luokkatoverien kukkatervehdys, mikä hämmästytti jo lähetystä asioineen kukkakaupiaan, *'noin vanha ja vielä luokkatoverit'* tai vaikkapa hiljaisuudessa vietetty lukuhetki.

Elämän ihmettely ja ihastelu antoi aikaa sekä mahdollisuuden nähdä ja kokea enemmän. Jo Descartes oli oivaltanut tämän ihmettelyyn sisältyvän ihmeen (Heinämaa 2000). Kyky elämästä nauttimiseen naisten kerronnassa taas kertoi asenteesta, missä oli tiedostettu tämän hetken arvo, kun huomisesta ei tiedä.

8.4.4 Luottavainen olo uskonnosta

Vahvaan uskonnollisuuteen oli kasvettu, se kulki elämässä mukana ja oli siten myös kerronnassa ja keskusteluissa läsnä. Iäkkäät kertojat asennoituivat moniin asioihin ja elämän ilmiöihin uskonnollisten arvojen kautta, tosin joku haastateltavista kohdisti kritiikkiä ajoittain liian ahdistavana koettuun uskonnollisuuteen (ks. edellä 8.4.1). Myös pappeja arvosteltiin, heitä luokiteltiin ja erityisesti naispappeuteen suhtauduttiin kielteisesti:

'Kun täytän 85 vuotta, että tullee kohan pappi, jos se naispappi tulee, niin ei sillä sitten oo niin väliä.'

Kriittisempi puhe mahdollistui vasta nykyisessä elämän oivaltamisen vaiheessa, kun asioita kyettiin ja uskallettiin tiedostaa paremmin. Kerronnassa 'lapsen usko' välittyi erityisen hoitavana, sallivana eikä siihen liittynyt syyllisyyttä. Tällainen usko antoi perusluottamuksen elämään, päinvastoin kuin ahdas usko, joka liitettiin epävarmuuteen. Perusluottamus ilmeni monina myönteisinä kuvauksina uskon olemuksesta ja näkymisestä.

- 'Valoisa mieli jaksamattomuudenkin keskellä tulee siitä, että tietää olevansa viimeisellä viivalla ja matka loppuu ja pian pääsee kotiin ja näkee kaikki rakkaansa siellä.'

- 'Jumala on minut tähän asti hoitanut, kyllä se hoitaa loppuun asti. Kun oon näin pitkälle päässyt, enkö mä nyt haetaan tästä pääse.'

- 'Uskonto merkitsee ihan kaikkea nykyään. Ennen kun oli aina meno päällä, ei joutanu aattelemaan, iän myötä sitten. Lapsuudessa, kun meillä oli seuroja ja sieltä se on lähtöisin. Uskonto on tullut todelliseksi iän myötä. Kyllä minä ennenkin kuuntelin, kotona oli pakkokin, mutta se on nyt niin todellista.'

Uskon ja luottamuksen vastakohtaksi nimettiin katkeruus, mikä nähtiin epäluottamukseksi Jumalaa kohtaan. Niinpä vaikeatkaan asiat eivät olleet katkeroittaneet mieltä, vaan ne on voitu kantaa Jumalalle. Uskoa hoidettiin rukouksella, hengellisen kirjallisuuden lukemisella ja käymällä hengellisissä tilaisuuksissa. Eräs haastateltu toi esille kirkon

nimenomaan hiljentymis- ja kiitospaikkana, sen sijaan uskon asiat hänelle oli selvitetty jo lapsena. Uudet, näytelmänomaiset kirkonmenot häiritsivät häntä.

8.4.5 Toimeliaisuus

'Minä haluan olla mukana ja kaikki tietää ja ottaa ossaa. Minä oon aatellu, että minkähän verran tätä kestää. Elämä on ihan nautintoa, ei se surun asia oo.'

Kyseessä ei ole TV:n kännykkämainos, vaan 85 vuotiaan naisen kokemukserontaa siitä, kuinka kiinnostus ja uteliaisuus elämään voi säilyä, vaikka liikkuminen onnistuu vain pyöräkelkan avulla. Toimintakyvyn rajoittaessa elämänpiirin vielä enemmän kotiin, kuten 92 vuotiaan kertojan kohdalla, hän seurasi tavatessamme formulakisoja. Henkinen aktiivisuus, elämä osallistumisena mahdollisuuksien mukaan ja kiinnostus ympäröivästä elämästä toivat sisältöä elämään ja kerrontaan. Samalla estyi liiallinen keskittyminen omiin vanhenemismuutoksiin, toimintakyvyn menetyksiin ja/tai sairauksiin.

Paremmen toimintakyvyn omaavilla erityisesti järjestötoiminta toi elämään toimeliaisuutta, tapahtumia, joihin mieluusti menttiin. Joillakin iäkkäistä ja toimeliaista naisista oli myös vastuutehtäviä läheiseksi muodostuneessa veteraanityössä, mistä saadut huomionosoitukset esiteltiin tarkasti ja arvokkaasti. Sotaveteraanityö näyttäytyi sekä velvollisuutena että arvonantona ajalle, johon liittyi paljon rakkaita ja raskaita muistoja. Myös bingoissa käytiin, tosin sen suosio ei enää ollut läheskään niin suurta kuin 70 -luvun maaseudulla, mutta pelin viehätys ja samanhenkisten tapaaminen tuli kuitenkin esiin. Edelleen haastateltujen lapset huolehtivat elämän tämän vaiheen aktivoinnista, kuten esim. *'olin tyttären kanssa Isoo Anttia oopperaa katsomassa'*. Toimeliaalla elämänasenteella oli omaa oloa parantava vaikutus, minkä oli erityisen hyvin oivaltanut lääkealalla työskennellyt haastateltava:

'Enkä oo ihan joka mielenliikettä noteerannu, vaan oon pistäny vauhtia päälle ja mennä ja joskus, kun on tullu nuutunu olo, niin silloin lähden pihalle ja kävelen lenkin.'

8.4.6 Yhdessä vanhetaan

Omanikäisten ystävien tärkeys ja yhteys hyvään oloon oli havaittavissa usean iäkkään kertojan kohdalla, mitä kuvaa hyvin erään heistä sanoma: *'vanhetaan käsi kädessä'*. Joillakin oli paljon ystäviä ja joillakin taas joku harva, jopa lapsuudesta saakka kestänyt ystävyysuhde. Ikätoverien ystävyys antoi mahdollisuuden tässä elämänvaiheessa yhteisen elämän kokemiseen ja jakamiseen, menneiden yhteiseen muisteleamiseen ja lisäksi ikätoverien ystävyys ilmeni huolenpitona toisesta.

'Mulla on yks oikein hyvä ystävä, jonka kanssa me kerrotaan ilomme ja surumme. Se jotenkin helpottaa, kun saa asiasta toisenkin mielipiteen kuulla, eikä vain luottaa siihen omahan minähän. Hän käsittää mun elämäni ja tietää sen, mitä mulla on ollut vaikeuksia.'

Eräs kertojista osoittautui taitavaksi kuuntelijaksi ja se oli huomattu. Hän sai paljon yhteydenottoja puhelimitse, jolloin myös ystävyuden vastavuoroisuus tuli esille. Siitä osoituksena oli erään soittajan tapa, kun hän päätti usein huolten täyttämisen puhelunsa kauniiseen runoon, millä kevensi kuuntelijan oloa. Ystävyyttä samanikäisiin hoidettiin paitsi soitoin, myös esim. viikkottaisin käynnein. Huolenpitona ystävyyttä ilmensivät vointia koskevat soitot, 'pistäytymiset katsomassa' ja arkielämän seuraaminen, kuten oliko verhot vedetty ikkunoista. Ystävyys näytti kristallisoituvan oman lapsuuden aikaisessa ystävyudessa ja koulukaveruudessa, jolloin yhteinen elämä sai erityisen korostetun, kuten *'meillä oli niin samanlaista, oltiin kansakoulukaveria'*. Kuuluminen samaan ikäkohorttiin tuo yhteiset arvot elämään, kuten Jerrome (1993, 250) toteaa.

Sen sijaan omaiset eivät tulleet samalla lailla esille kuin ystävät, vaan suhde oli erilainen. Se sisälsi tärkeän yhteenkuuluvuuden tunteen, mutta myös vaikeiden asioiden tiedostamisen. Omaissuhde saattoi koostua pitkäaikaisesta hoiva- ja riippuvuussuhteesta ja edelleen siitä tosiasiasta, että monen omaisen kanssa elettiin eri aikaa. Näin ollen omaiset olivat tärkeitä, mutta he muodostuivat eri lailla hyvän olon lähteeksi kuin omanikäiset ystävät. Lisäksi omaisten antamista palveluista jotkut maksoivat. Myös Jerromen (1993) mukaan ystävyys ja naapurit ovat jopa suurempi tyytyväisyyden lähde iäkkäille kuin oma perhe (myös Quadagno 1999, 208-209). Nimenomaan naisten on havaittu jatkavan ystävyysuhteitaan ja pitävän niitä merkittävänä. Tässä tutkimuksessa myös omai-

nen saattoi osoittautua jonkun iäkkään kertojan parhaaksi ystäväksi, mistä osoituksena olivat mm. yölliset puhelinsoitot: *'Me aina vanhemman sisaren kanssa puhumme yöllä 11 ja 12 välillä.'*

Kun toimintakyky ja elämänpiiri olivat rajoittuneet, koettiin osallistuminen ikäihmisten kerhoihin ja päivätoimintaan erityisen arvokkaana. Kiinnittyminen samanikäisten toimintaan tuotti paljon myönteisiä kokemuksia ja tunnetta yhteisestä ikääntymisestä. Miehihyvää ilmaistiin mm. seuraavasti:

- *'Siinä on juhlan tuntua'.*
- *'Juttelemme paljon ja nauretaan...on juhannustanssit ja herraklubi'.*

Eräs kertoja omasi rohkeutta myös erilaiseen ystävyYTEEN, kun edesmenneen miehen entisestä naisystävästä tuli yhteisten, kipeiden asioiden jakaja ja ymmärtäjä. Erilaisesta ystävydestä kieli kuitenkin kertojan puhe, kun naisystävä oli vain tietyn paikkakunnan 'tyttö tai nainen', ei yhtään kertaa etunimellä. *'Me jutellaan harva se päivä, on samaa mieltä. Me ymmärretään, että se oli raukka.'*

8.4.7 Tarpeellisuuden tunne

Isovanhemmuus muodostui iäkkäiden naisten elämässä erittäin palkitsevaksi, mikä kerronnasta välittyi tarpeellisuuden tunteena. Samalla isovanhemmuus oli myös lasten elämän varovaista seuraamista. Isovanhemmuus toi jatkuvuuden, ilon ja hyödyllisyyden kokemuksia. Myös Jerrome (1993) raportoi isovanhemmuudesta elämäkerrallista jatkuvuutta ja vastavuoroisuutta tuovana. Tutkimukseen osallistuneiden isovanhempien kerronnasta nousi esille ensi sijaisesti halu saada olla tukena ja apuna kasvussa sekä samalla mukana elämässä. *'Lasten lapset on kaikista rakkaimpia.'* Tarpeellisuudentunne on mitä ilmeisemmin luomassa tarkoituksellisuutta elämään. Sanna Takkisen (2000) tutkimuksessa ilmeni, että kognitiivisesti kyvykkäät henkilöt nimesivät elämän tarkoituksellisuuden taustalle läheiset ihmiset, jotka siten muodostuivat elämän voiman ja hyvän olon lähteeksi (emt., 44-45).

Lasten lapset toivat toisaalta isovanhemman elämään sisältöä ja iloa, mutta toisaalta isovanhemmuuteen sisältyi myös kokemuksen tuomaa 'hiljaista vastuuta'. Isovanhemmat eivät halunneet puuttua omien lastensa kasvatustehtävään, sen sijaana asioita tunnistettiin, tiedostettiin ja niistä kannettiin huolta. Elämäkokemuksen myötä iäkkäistä kertojista oli tullut läheisten elämän hiljaisia tarkkailijoita. He irtautuivat tietoisesti lastensa perheiden elämästä, mitä kuvaa erään isoäidin viisas toteamus: *'Oon aina pitänyt yhteyttä ja antanut myös rauhan.'* Lapset ja lasten lapset olivat paljon kertojien mielessä, usein hyvän olon lähteenä, mutta ei aina.

'Tyttäreni on semmonen, että ei voi kääntää sitä, että menis vähän taaksepäin. Aina on se sama oikoonen olemus, itte ittensä arvostanu vain. Ei mitään toista ihmistä kohtaan, semmosta hyvän mielen tunnetta.'

Lasten ja heidän lastensa elämää tuettiin ja autettiin varovasti. Vaikeuksissakaan asioita ei jätetty silleen, vaan tarvitsevuuden tunnetta ilmaistiin esirukouksessa. Jotkut olivat konkreettisesti kokeneet esirukouksen voiman ja siunauksen omien lastensa ja lasten lastensa elämässä.

8.4.8 Omat hoitomenetelmät

Iäkkäät naiset olivat sekä kekseliäitä että kriittisiä hoitomenetelmien suhteen. Omat arkiset hoitokeinot hallitsivat ja varsinaisia lääkkeitä tutkimukseen osallistuneet käyttivät äärimmäisen vähän ja kontrolloidusti. Osoituksena tästä oli mm., kun joku kertoi ottaneensa Disperiniä viimeksi aasialaisen influenssan aikaan. Särkyjä ja kolotuksia kyllä podettiin, mutta omat konstit, kuten kylmävoide, hierominen, lyijyvesikääre ja trombosol-salva usein miten auttoivat. Lääkəriin turvauduttiin vasta pakon edessä. Joka paikan lääkkeeksi osoittautuivat kamferitipat joko annosteltuina sokeripalaan tai tabletteina. Tavallisimmin niitä käytettiin vahvistamaan sydäntä, kuten ennen saunaan menoa. Valerianaa sitä vastoin nautittiin oloa rauhoittavana rohtona. Erityisesti unilääkkeiden käyttöä vieroksuttiin, vaikka useimmilla niitä oli varalla. Seuraavassa kokemuksia unesta ja suhtautumisesta unilääkkeisiin:

- *'Mun pitää yöllä hakee sanomalehtikin, kun ei saa nukuttua.'*
- *'Kun ulkona jotakin tekkee, niin saa nukuttua.'*

- *'Mulla on nykyin pitkä pullo tuolla, otan pikarillisen ja nukun sitten hyvin. Se on mustaherukkaviiniä.'*

- *'Oon ollu aina huono nukkumaan. Joku yö menee, että en nuku paljon mitään, eikä mulla oo mitään syytä. Mulla on unilääkettä, mutta en ota, jos vain osan yöstä valvon. Oon aatellu, että jos käytän niitä vakituiseen tuun semmoseks, etten ensinkään saa unta.'*

Lääkkeiden, lääkäriavun ja apuvälineiden käyttäminen oli paitsi vähäistä myös tarkkaan harkittua. Vaivoja tutkittiin ensin lääkärinkirjasta ja sen perusteella arvioitiin, kannattaako hakeutua lääkäriin. Näin öinen särky, jonka voimakkuutta asianomainen luonnehti 'puukkoina kyljessä', viittasi vanhan, paljon käytetyn lääkärinkirjan perusteella vyöruusuun ja antoi aiheen hakeutua lääkäriin. Myös apuvälineisiin suhtautumisessa oli havaittavassa kontrollia. Toisaalta apuvälineet, kuten pyöräkelkka, keppi tai rollaattori, koettiin liikkumista helpottaviksi. Mutta toisaalta niiden olemassaolo teki toimintakyvyn menetyksen ja vanhuuden näkyväksi, minkä takia niitä vieroksuttiin. Helin (2000) toteaa, että tekninen kompensatio edellyttää toiminnanrajoitteen tiedostamista, tunnistamista sekä myös aktiviteettia toimia ja hakea siihen muutosta. Myös hän havaitsi, että vaivojen julkituomista tai vanhaksi leimaantumista vältettiin, jolloin erityistarpeet saattavat jäädä mainitsematta (emt., 178). Joku kertojista kävi säännöllisesti mielenterveystoimistossa ja koki sen omaa oloa hyödyttävänä. Hän tiedosti myös sen, miten ammatti-ihminen teki johtopäätökset 'arkisten löpötysten' perusteella hänen voinnistaan ja ilmeisen hyvät, kun ehdotti käyntiä vasta puolen vuoden päähän. Arvioivaa ja soveltavaa oli edelleen reseptilääkkeiden käyttö, kuten rytmihäiriölääkkeiden käytön tarve yhdistettiin psyykkiseen vointiin. Oma sovellus lääkehoidosta oli niin ikään astmaa potevan iltalääkeyhdistelmä, astmapiippu ja Disperin. Ihmeteltyäni vähän niiden yhteen sopivuutta, sain selkeän ja yksiselitteisen vastauksen, että se on hänelle sopiva. Seuraavassa lääkealalla työskennelleen kertojan näkemyksiä, kun hän ensin oli kauhistellut pitkään sitä, miten paljon ihmisillä on lääkkeitä, hänelläkin tämän ikäisellä saattaisi olla pitkä rivi:

'Siinä voisi olla verenpainelääkkeet, unilääkkeet ja ulostuslääkkeet. Oon ruvennu lisäämään mun Primaspan hommaan B 12 vitamiinia, syanikobolamiinia, tähän on lääke valtaisaan anemiaankin. Energiaa se mulle ainakin on tuonut.'

Paitsi lääkkeiden myös oman ulkonäön suhteen oltiin luonnonmukaisuuden kannalla. Omaa hyvää oloa haluttiin lisätä, mutta ei 'keinotekoisesti', niinpä esim. ehosteet ja muu kauneudenhoitoon liittyvä oli haastatelluille melko vierasta. Tämän päivän keskustelu naisen vanhenemisen merkityksellistymisestä vanhuuden vastustamisena (mm. Karppinen 1999) ei kohtaa tämän ikäpolven naisen elämää, toki pieniä häivähdyksiä siitä löytyi.

'Saippuaa ja vettä sekä vähän niveaa saunan jälkeen. En oo ikään puuteriakaan naamaani laittanu.'

Tämä ei merkinnyt oman ulkonäön laiminlyöntiä, vaan kertojat olivat lähes poikkeuksetta siististi pukeutuneita, hiukset kauniisti kammatut ja iäkkäimmällä heistä oli edessään molemmilla haastattelukerroilla esiliina, lakatut kynnet ja hiuksissa tyylikäs helmisolki. Puhdas ja sileä ruutuesiliina on kuulunut naisen arkiseen työhön vaatteiden suojaksi. Vaikka tekeminen tällä hetkellä oli vähäistä, esiliina symboloi työn aikaa ja katoamassa olevaa kulttuuria. Erään kertojan mielessä oli käynyt naisellisuuden katoaminen, kun hän oli kokeillut gingseng -juurta, mutta hän lopetti käytön saman tien, kun teho alkoi ilmetä hikoilupuuskina. Myös laihtumista kavahdettiin: *'Ei uskalla laihtua, ettei mene ryppyiseksi'*.

8.4.9 Vapauttava tieto

Kouluttautuminen ja lukemisharrastus toivat erilaisen mahdollisuuden hankkia tietoa mm. vanhenemiseen liittyvistä asioista, jolloin monia asioita kyettiin käsittelemään tiedon tasolla. Kertoja, jolta oli leikattu kaihi, ilmaisi oman kohdalleen tulleen operaation sen yleisyyden kautta, kun tilastojen mukaan niin monelta hänen ikäiseltään leikataan kaihi. Myös pitkäikäisyyden ja kognitiivisten kykyjen säilymisen tiedettiin olevan suvussa. Tällä tiedolla oli rauhoittava vaikutus, kun monen kohdalla tuli esille dementoitumisen pelko, mikä ilmeni mm. oman muistin testaamisena tavan takaa. Seuraavassa kerrotaan suvun perinnöstä ja vanhenemisestä:

'Tiedän, että olen ikäihminen, mutta tätini, niin tip top, solakka ja suora, isän sisar. Hän ratkoo ristisanatehtäviä täyttä häkää ja kirjoittaa kauniilla käsialalla. Se on ihana olotila, kun on niin rauhallinen, vaikka kyllä sillä on sairauksia, mutta se ottaa kaikki vaan, että ne on mulle tarkoitettu.'

Hankitut opiskeluvalmiudet antoivat mahdollisuuden myös kielten opiskeluun, mistä osoituksena oli kertoja, joka kuunteli saksan kielen kasetteja korvalappustereoiden avulla. Saksan kielen taidon ylläpitämiseen oli selkeä motiivi, kun hän oli saanut kutsun häihin Saksaan eikä korkea ikä tullut keskustelussa esiin minkäänlaisena esteenä tai hankaloittavana tekijänä lähteä matkaan.

Tietoa saatiin paitsi lukemisesta ja asioiden seuraamisesta, myös ennen kaikkea arkielämän monenlaisten kokemusten ja eletyn elämän kautta. Elämäkokemukset olivat pitkässä elämäkulussa kiteytyneet elämän viisaudeksi.

8.4.10 Luovuus ja haaveet

Mielellä ei ole rajoja, vaan se voi elää haavemaailmassa. Haaveet kohdistuivat menneen elämän hyviin kokemuksiin, joihin voitiin siirtyä. Ne saattoivat olla taide-elämyksiä, mutta myös kuvittelua siitä, mitä elämä olisi, jos aviomies vielä eläisi. Haavemaailmaan uskaltautuminen edellytti kykyä irtautua ajan rajoista (vrt. Chopra 1994). Tämä ulottuvuus oli yhteydessä iäkkäiden kertojien elämässä luovuutta ja elämänvoimaa lisääviin alueisiin, joiksi osoittautuivat lukeminen, musiikki, runojen kirjoittaminen, luonto ja hiljaisuus, liikunta sekä käsityöt.

Lukeminen tuli ikää myöten tärkeäksi ja siihen oli nyt aikaa. Se oli yhteydessä moniin myönteisiin tekijöihin tässä elämänvaiheessa. Lukeminen ensiksi helpotti omien vaikeiden elämäkokemusten käsittelyä ja auttoi jäsentämään niitä, kuten esim. Päätalon kirjojen kautta puhe kääntyi oman avioliiton vaikeuksiin. Toiseksi lukeminen toi mielen avaruutta. Kun oma liikkuminen oli rajoittunutta, lukeminen antoi sijaa mielikuvitukselle sekä mahdollisuuden haaveilla niistä maisemista ja paikoista, joista luki. Edelleen kolmanneksi lukeminen toimi ikkunana nuoruuteen ja muistoihin, mikä paljastui kirjavalinnoista, kun luettiin mm. talvisodasta ja maalaiselämästä. Neljänneksi lukemisella haluttiin pysyä asioissa ajan tasalla ja vielä viimeiseksi, usean kertojan mainitsemana, lukemisen uskottiin ehkäisevän dementoitumista. Joku kertoi saaneensa mallin lukuharrastukseen isältä: *'Vein isälle kerran Pikku jättiläisen, se luki sen moneen kertaan kuin*

raamatun. Lukemisen tärkeyttä osoitti edelleen, kun iäkkäät naapurit olivat muodostaneet lukurenkaan, jossa kierrätettiin aikakauslehtiä ja romaaneja.

'Iltasanomat luen, pittää ne juorut, että pyssyy ajan tasalla.'

'Nyt vanhempana minä luen kaiken maaliman, lääkäri sano, että se on paras harrastus.'

Puhe musiikista liittyi ilmauksiin ilosta, kuten harrastan sitä omaksi iloksi tai musiikkiohjelman seuraaminen oli suurenmoista juhlaa. Jonkun harrastuksena oli ollut kirkko-kuoro 64 vuotta, mutta *'nyt jäin pois, kun jotkut kysy, että ootko sä vielä kuorossa'*. Liekö oma päätös vieläkin ollut poisjäämisen syy, niin mieluisia kokemuksia olivat kuoro-esiintymiset ja retket ympäri Suomea. Musiikki tuli vain parin kertojan kohdalla esille elämäniloa tuottavana tekijänä ja molempien kohdalla musiikista nauttimisen juuret olivat pitkällä menneessä ja jo suvun perintöä.

Runojen kirjoittaminen antoi mahdollisuuden purkaa pelkoja. Suurimmiksi peloiksi osoittautuivat joutuminen laitokseen, toisten armoille, ja dementoituminen, mutta huolta aiheuttivat myös lasten elämä ja muut ajassa ilmenneet tapahtumat. Kirjoittaminen toi huolen tunteessa rauhallisen olon. Maatalon emäntänä toimineen naisen runot olivat sekä maanläheisiä, menneitä aikoja kuvaavia että tämän päivän ihmettelyä. Runojen avulla hän saattoi avautua, nimetä pelkojaan ja pettymyksiään sekä siten jäsentää kokemukseensa.

'Tämä kamala aika ja kesä

Kuka kurja hautakiviä kaataa,

muutenkin hautoja häpäisee.

Keneltä ajatukset niin haikailee.

Onko sellaiset ajatukset terveitä,

mitenkä ihmisen mieli on sairastunut.

Onko huumeet kysymyksessä,

vai pää paleltunut synnytyksessä.

Ihmisillä vikaa taidoissa,

ei tunneta Jumalan viisautta.

On moraali aivan kadonnut.

Eletään kuin siat pellossa,

mennään yhteen ja sitten erotaan.

Mennään vieraan pellolle.

Kynnetään väärää vakoa

ja tehdään vahinkoa onnelle.'

Runossa huoletti arvojen mureneminen sekä laajemmin että oman lapsen perheen kohdalla. Kirjoittaja purki huoliaan pieneen siniseen vihkoon riimittäen ne runomittaan. Myös päivän politiikka ja sen tapahtumat kiinnostivat:

'Jompikumpi presidentiksi:

tuleeko olemaan maan Äiti vai Vihtori.

Miespresidentin puoliso on maan Äiti.

Mutta mikä on naispresidentin avopuoliso,

saas nähdä.'

Luonto ja hiljaisuus koettiin läheisinä, myös ne vapauttivat huolista. Puhe luonnosta ja hiljaisuudesta sai mieltä hoitavan korostuksen, jolloin mm. yksinäisyyttä ei koettu silloinkaan, kun elämä oli rajoittunut lähes kerrostaloasuntoon. Kontakti luontoon saattoi toteutua vain parvekkeen välityksellä, mutta siitäkin oli paljon ammennettavaa, kuten *'yks päivä lintu tuli kaiteelle saakka mua tervehtimään'*. Luonnosta tehtiin havaintoja samalla, kun se koettiin hoitavana ja rauhoittavana. Vaikka kaikki kertojat asuivat yksin, tuotiin hiljaisuus ja hiljentymisen mahdollisuus myönteisenä asiana esille. Paitsi luonnon tarjoama hiljaisuus myös ajattelma- ja uskonnollisista kirjoista oli löydetty sellaista elämänviisautta, johon piti oikein hiljentyä. Lisäksi kirkko koettiin paikkana, jossa voi hiljentyä ja jossa oli hyvä olla.

'Mä kaipaen sellaista suurta hiljaisuutta, mä rakastan suorastaan yksinoloa kohtuudessa. Luen ajatelmakirjoja ja levähtäkää vähän uskonnollisia pieniä juttuja. Mutta ei mitään, mitä mun pitää oikein ymmärtää. Vaan justiin sellaisia ihania kaikkia, joista mä nautin ja saan sellaisen mielenrauhan oikein.'

Myös liikunta yhdistettiin sekä mieleen että kehoon, kuten aviomiestään pitkään hoitanut kertoja koki käynnit järjestetyssä jumpassa *'henkireikänä'*. Lähes kaikki harrastivat jonkinlaista omaehtoista liikuntaa, mitä nimettiin kunkin mieltymysten mukaan esim. ve-

nyttely, pikajumppa, TV-jumppa, vesijumppa. Tavallista oli myös voimistelun yhdistäminen TV:n katseluun, kuten seuraavassa:

'Voimistelen aina samalla, kun katson TV:tä. Mulla ol niskat niin, että ne nataji kuin ladon ovet, en yhtään saanu käännytyksi. Oon voimistellu näin, kuten lääkäri käski ja ne on tullu paremmaksi, eikä oo tarvinnu voidella-kaan.'

Liikunnan monipuolista hyötyä tuotettiin kokemuksissa konkreettisesti, kun liikunta illalla toi unta ja aamulla sen avulla saatiin keho liikkeelle, 'käyntiin'. Taustalla motivoimassa oli halu oman toimintakyvyn ja itsenäisyyden säilyttämisestä mahdollisimman pitkään.

Työn ja perheen aikana korostuivat monen kohdalla käsityöt, mutta tässä vaiheessa ne eivät tulleet esille samassa määrin, mikä oli ymmärrettävää, kun katsoi joidenkin kertojien jäykistyneitä ja koukistuneita sorminiveliä. Mutta käsityöihmiseksi itsensä luokitelleet olivat sitä edelleen. He halusivat esitellä omia töitään ja usean kodista näkyi käsityötaito, suuritöisiä ja taidokkaita virkkauksia, esim. verhoja, pöytäliinoja ja sängynpeittoja. Useimmilta löytyi edelleen jokin pieni käsityö, kuten sukkakudin, joskin sitä vähäteltiin suhteessa aiempiin töihin. Taustalla oli havaittavissa edelleen implisiittisesti se, että jotain hyödyllistä pitäisi tehdä.

8.5 Suhde vanhenemiseen

Iäkkäiden naisten pitkä elämä oli toisaalta naisia yhdistävien muutosten elämänkulku, mutta toisaalta yksilöllisesti eriytynyt elämänkulku. Nykyisessä elämänvaiheessa iäkkäiden kertojien kiinnittyminen koko elämään tuli näkyväksi. Eletty elämä kulki mukana, peilautui nykyisyyteen ja ilmeni erilaisina variaatioina suhtautumisessa vanhenemiseen (vrt. edellä mm. Bruner 1986). Tutkimuksen tämä vaihe edellytti vielä palaamista jokaisen elämänkerrontaan, sen kokemusten ja tapahtumien lähilukua, mitä helpotti huomattavasti, kun kahden haastattelun, niiden litteroinnin ja elämänkulkuanalyysin kautta tut-

kimukseen osallistuneet olivat henkilöityneet minulle jo hyvin tuttuina. Tulkintaresurssina vanhenemispohdinnoissa oli näin ollen edellä kuvattu iäkkäiden naisten elämäntulkinta.

Tutkimukseen osallistuneiden suhde vanhenemiseen ilmeni mielen laatuina ja kehon tuntemuksina, mitä luokittelin mielen ja kehon kategorioihin. Mielen ja kehon erottelun ontologian problemaattisuutta olen käsitellyt edellä sekä perustellut tutkimuksen valintoja luvussa 3.2 (ks. edellä Heinämaa 2000, 1996; Palin 1996, Laine 1993, Merleau-Ponty 1962, Beauvoir 1949/1999, Heidegger 1926/2000). Myös iäkkäät naiset ylläpitivät kerronnassa osaltaan dualistista jakoa. Kokemuksellisesti mielen ja kehon kategoriat kuitenkin läpäisivät ja edellyttivät toisensa (vrt. Rauhala 1993), kuten esim. väsymisen kokeminen oli hyvin kokonaisvaltaista. Mielen kategoriaan piirtyi nuori, salliva, herkkä, rauhallinen sekä aktiivinen ja/tai kiireinen mieli suhtautumisessa vanhenemiseen. Kehon kategorian täyttivät lisääntyvä väsymys ja toimintojen hidastuminen.

8.5.1 Mielen kategoria

Kun nuori mieli kuvasi suhtautumista omaan ikääntymiseen, taustalta elämäntulkintasta löytyi ainakin neljä yhdistävää tekijää. Ensiksi nuorta mieltä korostaneiden kohdalla oli havaittavissa tuohon aikaan ja sen kulttuuriin nähden suhteellisen itsenäinen elämä, subjektiivisuus, mikä tuli näkyväksi läpi elämäntulkinnan. Subjekti liitetään naiskeskustelussa inhimilliseen toimijaan, valtaan ja tietoon (Kosonen 1996, 179). Liekö sattumaa, että kyseisen suhtautumistavan omaavat naiset olivat aikanaan työskennelleet kodin ulkopuolella, mikä ei ollut siihen aikaan kovin tavallista. Yksi heistä oli toiminut jopa itsenäisenä yrittäjänä. He olivat tottuneet jakamaan asioita, aikaansa ja voimiaan sekä samalla tekemään itsenäisempiä päätöksiä kuin tuon ajan naiset yleensä. Vaikeuksia heidän elämässään oli riittämiin, kuten oma vakava sairaus ja sen myötä toimintakyvyn huomattava menetys tai elämäntulkinnan varrella kerääntynyttä muuta kokemuksellisesti negatiivista, kuten miehen alkoholisoitunut elämä, jopa avioero. Nämä naiset eivät menettäneet joustavaa suhtautumista vaikeuksissa ja menetyksissä (vrt. Brandtstädter 1997, 120), vaan suhtautumista kuvasi myönteinen realismi, subjektiivisuuden ja elämänhalun säilyminen.

Perustaa subjektiudelle ja siten tämän tutkimuksen tulkintana nuoren mielen säilymiselle rakennettiin jo varhain mm. uskonnon ja urheilun, mutta ennen kaikkea työn kautta, johon opetettiin, jossa sai vastuuta ja tunsii olevansa tärkeä. Toisena yhdistävänä tekijänä nuoren mielen takaa löytyi vapaa, jopa rohkea elämänasenne, mihin ei liiemmin liittynyt arvostelluksi tulemisen pelkoa eikä riippuvuutta.

'Minä oon ollu semmonen vastustaja, jos mulla on ollu jotakin, oon sanonu vastaan. Jos mulla on ollu joku kaverikin ja oon sen jättäny, niin minä en oo sitä surru. Se on jääny, niinku minä oon lähteny yhen kerran kihloille. Ja se ol oikein arvokas poika olevinnaan, nyt ei siitä oo kauaa kun se kuoli. Minä teinkin topin siellä, minä en lähe näin nuorena, minä olin jotain 22. Se sannoo se poika sitten, että miten kauan sun pittää nyt miettiä tätä asiata. Minä sanon, että kyllä minä nyt pari vuotta ainakin mietin. Mutta sitten tul mulle kollaus, kirje, että nyt saat hänen puolesta miettiä, hän on löytäny uuden. Mutta ei siinä sen enemppää. Mulla on ollu kova, päättävä luonne, en minä sitä poikaa jääny suremaan. Sitten se ei loppunu tähän, vaan sitäkin jäi vähän kaivelemaan... Tämä sama muisti minua kuolemaan sa asti.'

Kolmantena elämäkulun kautta ymmärrystä luovana tekijänä, mikä yhdistyi nuoren mielen kokemiseen vielä ikänaisena, oli lukemisen korostuminen. Harrastuksena lukeminen toi hyvää oloa, mutta myös ongelmanratkaisutaitoja. Sen sijaan itse käsitteenä, harrastus, oli tuon ajan naiselle vieras, kuten eräs kertoja ilmaisi asian: *'Ei kyllä missään ollut semmoista nimeä kuin harrastus.'* Mielen säilymiseen nuorena näytti vielä vaikuttavan näiden naisten kyky elää täydesti tätä päivää. Ahdistavien asioiden ja tarkoituksettomuuden tunteen ei annettu hallita elämää, vaan ne pyrittiin tietoisesti karkottamaan, usein huumorin avulla. Tämä suhtautumistapa löytyi myös elämäkulun varrelta, kuten syöpään sairastunut kertoja kieltäytyi ajattelemasta syövän pahinta ennustetta, vaikka huonetoveri menehtyi samaan sairauteen. Sen sijaan hän turvautui huumoriin.

Salliva mieli suhtautumisessa vanhenemiseen antoi mahdollisuuden luopua velvollisuuksista ilman syyllisyyttä ja alakuloa. Seuraavassa iäkkään mielen sallivuutta parhaimmillaan:

'Mä oon ollu vähän raaka itteäni kohtaan. Nyt mä en enää oo. Kaikki piti tulla tehdyks ajallaan ja mistään ei voinut luopua. Nyt en tee semmosta, oon luopunu. Jos ei siivous huvita, en siivoa. En paista enkä leivo, vaan ostan valmista. Mikä tuntuu hyvältä sen teen ja mikä tuntuu pahalta, en tee. Meen maata, kun väsyttää ja syön, kun on näläkä. Ystäväni sano, että ei hän voi lähteä, kun on tiskit tiskaamatta. Sanoin, etten välitä, vaikka ois viikon tiskit tiskaamatta. Se sano, että ne kuivaa, niin sanoin, että pistä sinne pesualtaaseen ja vettä. Nyt on semmonen pakko hävinny kokonaan pois. Minä olin raaka itseä kohtaan, muista kyllä pidin huolta. Laitoin ruokaa miehelle ja lapsille, itte en niin välittäny, vaikken ehtiny syömään. Nyt pitää säästää itteä, kun on vanha ihminen.'

Tämän hetkisen sallivuuden ja itsensä säästämisen tunteen taustalla oli elämänsä hyvin työntäyteinen elämä, missä oli pitänyt kahden aviomiehen varhaisen kuoleman jälkeen omaksua pientilan emännän ja isännän rooli sekä huoltaa lapset. *'Kun mies kuoli, niin mulla oli toinen lapsi vattas, toinen kainalos.'* Toimeentuloa oli lisäksi hankittava tilapäisistä töistä, *'oon ollu kaupassa, ravintolassa, tehny maataloustöitä, ollu rakennuksilla'*. Mutta työn aikaan ei kuitenkaan liittynyt tämän päivän muistona katkeruutta, vaan pikemminkin puheessa oli havaittavissa korostus pärjäämisestä ja selviämisestä. Siitä välittyi täysin ansaittu asenne tähän päivään, mihin ei enää kuulunut pakkoa, vaan omaa suhtautumista ikääntymiseen ja itseensä leimasi sallivuus. Salliva suhde vanhenemiseen vertautuu Öbergin (1977) luokituksen 'elämään estejuoksuna', mikä elämänsä monien vaikeuksien, kuten sairauksien ja sota-ajan menetysten jälkeen, johti kuitenkin myönteiseen, hyvään vanhuuteen. Myös Nourin & Helterlinen (1998) elämänsä kulkutulkinta 'elämä taisteluna' kuvasi alinomaista kamppailua vaikeuksissa, mutta siinä, päinvastoin kuin tässä, nykyinen elämänsä vaihe jäi hiljaiseksi ja surulliseksi, myös ilman eheyttävää tarinaa. Nämä molemmat tutkimukset kohdentuivat kuitenkin molempiin sukupuoliin.

Kun elämä oli muodostunut hyvin konkreettiseksi suorittamiseksi, sama konkretia näkyy myös yllä olevassa kerrontakuvauksessa, millä haastateltava tuotti sallivaa ja itseään säästävää suhtautumista vanhenemiseen. Tähän suhtautumiseen yltämistä on kuitenkin

edeltänyt pitkä elämäkokemus ja kyky joustavaan ajatteluun, mitä kautta moinen elämänviisaus tulee ymmärretyksi.

Kun omaa suhdetta ikääntymiseen leimasi herkkä ja ajoittain labiili mieli, se näyttäytyi tässä päivässä toisaalta pelonsekaisina ja epävarmuuden tunteina tulevaisuudesta. Pelon aiheiksi osoittautuivat jo kauan sitten todetun vakavan sairauden eteneminen ja/tai laitokseen joutuminen, jos joutuu toisten armoille ja hoidettavaksi. Tulevaisuuden pelkoon vaikuttivat paitsi yleinen kansalaiskeskustelu vanhusten hoidosta, myös omat hoitokokemukset, joissa oli sekä hyvää ja ystävällistä että hyvin epäammattillista kohtelua.

- *'Pelottaa, jos joutuu sairaalaan ja aivan petiin, miten sitten, kun ei tahdo saada hoitajia. Pelottaa tämän maailman kummallinen meno.'*

- *'Yksi hoitaja oli semmonen ylypiä...toivoisin, että ei enää olisi samantilaista'.* (ala-arvoista kohtelua)

Herkän mielen omaavilla oli samalla kyky löytää tasapainoa, voimaa ja hyvää oloa itselleen luovista harrastuksista, kuten runoista ja musiikista sekä luonnosta ja ystävistä. Myös tähän vanhenemissuhteeseen löytyi elämäkulusta tulkinnallinen yhdistävä tekijä. Elämäkulussa koettu aviomiehen pitkä ja vaikea sairaus sekä sen myötä vuosien, jopa vuosikymmenien, hoiva- ja riippuvuussuhde, mikä ajoittain kulutti omat voimat lähes loppuun. Edelleen koettu hoivasuhde oli edellyttänyt alinomaista herkkyyttä toisen tarpeille, mikä puheessa ilmeni mm. kykynä olla hiljaa ja kuunnella. *'Se oli raskasta, parempi, kun kuunteli vain.'* Ja lisäksi liekö halvaantuneen ja dementoituneen puolison hoitaminen ja saattaminen pikku hiljaa hautaan saakka, tuonut osaltaan aran ja herkän mielen mahdollisen oman avuttomuuden edessä.

Mielen kategoriassa rauhallinen suhtautuminen vanhenemiseen näkyi tässä hetkessä tyytyväisyyden ja kiitollisuuden tunteina. Elämäkulussa oli samalla lailla ollut menetyksiä, sairautta ja oman toimintakyvyn vaikeuksia, kuten muillakin tutkimukseen osallistuneilla. Mutta sieltä oli havaittavissa joko hyvin epäautenttinen tai/ja hyvin uskonnollinen elämä. Edellistä sävytti uskollisuus ja läheisten tarpeiden mukaan orientoituminen, mikä ei suinkaan välittynyt katkeruutena tai elämän kadottamisena, vaan rauhallisena suhtautumisena omaan vanhenemiseen ja elämään, vaikka esim. liikuntakyky oli melko rajoittunutta. Nuori aviomies oli aikaan jäänyt rintamalle talvisodan aikana, mikä aika

eli vielä muistoissa ja siten kerronnassa. Nykyisyyden tyytyväisyys oli niin voimakkaasti läsnä tapaamisissamme, että kysyin siitä, jolloin kertojan oma tulkinta lähti lapsuudesta:

'Äitee oli elämään tyytyväinen, vaikka oli yhdeksän lasta. Ei se marissu ikänä liioin. Tottapa se sieltä. Jos sitä rupeis marisemaan, ei täällä kävis kukaan.'

Rauhallinen ja tyytyväinen olo liittyi tunteeseen yhteisestä elämästä läheisten kanssa ja tietoisuuteen hoivan vastavuoroisuudesta. Rauhallinen suhtautuminen vanhenemiseen oli voimakkaana läsnä myös syvässä uskonnollisuudessa. Elämä kokonaan, kaikki sen tapahtumat ja myös oma vanhenemisen vaihe nähtiin Jumalan ohjaamina ja kiitollisuuden aiheina. Tässä suhtautumisessa on yhtäläisyyttä Nourin & Helterlinen (1998) tutkimuksen elämänkulkujäsennykseen 'Jumalan ohjaama elämä', jolloin ihminen elämässä ja kuolemassa on Jumalan hallussa. Tämä levollinen olo ja rauhallinen vanhenemissuhde leimasi myös kantajaansa.

Aktiivista, ajoittain jopa kiireistä mieltä suhtautumisessa omaan vanhenemiseen tuotettiin monenlaisena toimeliaisuutena. Nämä haastateltavat olivat melko hyvän toimintakyvyn omaavia, joille harrastus- ja yhdistystoimintaan osallistuminen muodostui tärkeäksi. Toimeliaisuus toi sisältöä elämään, mutta myös tunteen ajan riittämättömyydestä.

'Mulla on hirveän paljon ystäviä, mutta välttämättä en ehdi kaikkia kohdella niin kuin mä haluaisin'.

Elämänkulunäkökulman kautta tarkasteltuna tämän päivän aktiivinen mieli suhtautumisessa omaan vanhenemiseen oli jatkumo aiemmalle aktiiviselle elämälle, mutta melko erilaisilla taustoilla. Toisaalta taustalla oli työ ja sen raskaus, mikä välittyi konkreettisesti tekemisen ja väsymisen kokemuksina. Työ kiireenä, velvollisuutena ja ajoittain jopa maaseudun naisen kahleena oli tämän päivän puheessa vaihtunut monenlaista nautintoa, vapauden tunnetta ja ystäviä tuovaksi yhdistystoiminnaksi. Toisaalta aktiivisen ja osaksi kiireiseksi muodostuneen elämän taustalta löytyi tietoinen valinta suhtautumisessa vanhenemiseen, vaihtoehto oman itsensä ja vanhenemismuutosten tarkkailulle. Tähän suhtautumiseen liittyi pidemmän koulutuksen avaamat mahdollisuudet ja valinnat jo aiemmassa elämänkulussa sekä nyt tiedostava suhde vanhenemiseen. Aktiivisen mielen omaavilla arki muodostui päinvastaiseksi kuin edellä suhtautumisessa, jota hallitsi mie-

len sallivuus ja itsensä säästäminen. Lisäksi aktiivista mieltä ja suhtautumista tuki suvun muiden pitkäikäisten ja toimeliaiden naisten esimerkki.

'Se on geeneissä, jotenkin minä kuulun sellaiseen sukupolvien ketjuun, meillä on niin vahvat sukujuuret. Siellä on isoäiti ollu jo vahvana. Äiti oli talon emäntä ja sillä oli aina kiire. Tämä Lakeuskin on kasvattanu.'

8.5.2 Kehon kategoria

Väsyminen, voimien vähenemisenä ja jaksamattomuutena, sekä toimintojen hidastuminen kuvasivat kehon vanhenemistuntemuksia. Sairauksia ei varsinaisesti yhdistetty vanhenemiseen, niihin tehtiin jopa rajaa. Toimintakyvyn heikkenemisestä puhuttaessa, moni jatkoi puhetta toteamalla, kun on jo 'niin iällä' ja tehnyt 'ikänsä raskasta työtä'. Kokeustiedon viisaus tuli näkyviin, kun tämän päivän gerontologisessa tiedossa mietitään vanhenemista ja toimintakykyä sekä edelleen arjesta selviytymistä. Niitä ympäröivät monet toisiinsa yhteydessä olevat, vaikuttavat ja/tai altistavat tekijät, joissa vanhenemisprosessien aiheuttamat muutokset saattavat olla vain aste-eroja oire- ja sairausmuutoksiin (Heikkinen 2000 b), 221-222; vrt. Verbrugge & Jette 1994). Elämäntuntemuksissa kohdatut rasisitustekijät ovat vaikuttamassa toimintakykyyn sekä yksilöllisten prosessien että ympäristön ja sosiaalisen tuen kautta.

Voimien ja jaksamisen väheneminen ilmeni huolena arjen sujuvuudesta, hyvin käytännöllisinä asioina, jotka kerronnassa usein kilpistyivät sekä toiveeseen saada olla kotona että pelkoon laitokseen joutumisesta. Suhtautumisessa kehon vanhenemistuntemuksiin saattoi havaita ensiksi pienen epäilyn jaksamisen suhteen, kuten seuraavassa:

'Itte mä oon tähän asti kaikki tehnyt, siivoni teen ja pyykkini pesen, puunikin pieninyt, mutta nyt se taitaa ruveta olemaan.'

Toiseksi toimintojen hidastuminen ja entistä nopeampi väsyminen aiheuttivat ärtymystä ja niitä vastaan haluttiin taistella, 'suututtaa, jalat ei kestä'. Ja kolmantena, tosin melko itsenäisesti selviytyvien naisten kerronnasta tuli esille väsymisen tunnistaminen, mutta sen humoristinen leimaaminen ja mitätöiminen 'liekö laiskuutta'. Elämäntuntemuksien kautta tulkittuina nämä kolme suhtautumistapaa ikäväsytymisen tuntemuksiin liittyivät elämänta-

paan, jota voi yhteisesti luonnehtia peräänantamattomaksi, erityisesti monet elämän vaikeudet olivat vaatineet sisukkuutta. Ensimmäiseen suhtautumistapaan liittyi lasten kanssa yksin selviäminen kovan työn tekemisen kautta. Nyt oli tullut jaksamiseen epäilyn häivä, mutta periksi ei hevillä annettu, kuten mm. puiden pieniminen osoitti. Mielen kategoriassa tähän suhtautumistapaan liittyi sallivuus, joten toisaalta itseä haluttiin säästää, mutta toisaalta säilyttää itsenäisyys ja oma elämä. Toiseksi harmistuneen ja jopa aggressiivisen suhtautumisen takana elämäkulussa ilmeni sisukkuutta ja suoranaista taistelua, kun elämäkin oli muodostunut osaltaan taisteluksi alkoholin vaikeuttaessa ja hallitessa perhe-elämää. Tällä suhtautumistavalla oli yhtymäkohtia nuoren mielen omaamiseen. Lisäksi ikäväsytymisen mitätöiminen saattoi liittyä kertojien kokemaan aikaan, jolloin jaksamisen ongelmat oli salattava, ettei leimattu laiskaksi. Tekemisen kulttuuri tuli esille erityisesti agraarisessa yhteisössä, jossa nainen ei voinut väsymyksen tunteita ilmaista, joten niiden myöntäminen ei ollut helppoa nytkään (vrt. Honkasalo 1993). Tätä päivää ja suhtautumista vanhenemiseen leimasi aktiivinen ja kiireinen mieli, mihin väsymisen myöntäminen ei edes sopinut.

Ikäväsytymisen kokeminen oli joidenkin tuntemuksissa voimakkaammin läsnä, lähes päivittäin hankaloittamassa arjen sujumista. Nämä iäkkäät kertojat olivat joutuneet kaventamaan toiminta-areenaa ja rajoittamaan toimintoja. Kun väsyminen tuntui, kiinnostus lähteä ja osallistua vähenivät. Jopa naiselle tärkeät vaatteet menettivät merkitystään, kuten

'kyllä kun vanhenee tulee semmoseks, että ei välitä kaikesta touhusta eikä välitä mennä mihinkään eikä pukemisestaan, jotakin siistiä, kun on päällä.'

Monet toiminnot vaativat enemmän aikaa ja/tai ponnistelua, jolloin huonompi jaksaminen myönnettiin, mutta itselle tärkeistä asioista ei hevin luovuttu. Tätä osoitti mm. suorastaan ylenmääräinen siivoamisen tärkeys, jolloin muusta voitiin tinkiä, muttei siivoamisesta. Se on ollut ja on tuon ajan naiselle ihan kunnian ja kunnollisuuden asia ja mikäli itse ei enää jaksanut siivota, apua oli hankittava.

Vähentynyt jaksaminen näytti vaikuttavan itsensä vanhaksi kokemiseen, minkä havaitseminen saattoi ajoittua vasta 90 vuoden ikään, kun tuo rajan ylittäminen Heikkisen

(2000 c), 474) tutkimuksessa ajoittui 80-85 välille, jolloin kehoon kietoutuneet kokemukset tuntuivat väsymisenä, hitauden lisääntymisenä ja aistien huononemisenä.

'Pari vuotta sitten, kun oli evankeeliset juhlat tuossa kentällä, huomasin, että oon liian vanha tänne. Minä väsyin.'

Toimintojen hidastumista tuotettiin lähes poikkeuksetta kohdistamalla puhe yksityiskohtaiseen konkretiaan eli jalkoihin, mutta jalat myös symboloivat liikkumisen tärkeyttä ikäihmiselle. Jalkoja kuvattiin kankeiksi, hitaiksi, väsyviksi tai koettiin *'oon huonojalainen'*. Iäkkäin haastateltava antoikin vanhuuden vastustamiseen hyvin yksiselitteisen neuvon: *'Liikkua paljon!'* Osalla iäkkäistä kertojista oli apuvälineitä käytössä. Niitä luokiteltiin suhteessa toimintakyvyn rajoitukseen, apuvälineiden hierarkia näytti olevan tarkka, mikä ilmeni, kun erehdyksessä kerroin havainneeni rollaattorin ulko-oven pielessä. Kyseessä olikin pyöräkelkka, minkä kertoja närkästyneenä korjasi.

'Ei oo, mulla ei oo vielä rollaattoria, kyynärsauvatkin oon saanu vasta hiljan. Hankalaa, mutta ei vielä rollaattoria (melkein kiihtyy). Tuolla pihalla on sellainen potkukelkka.'

Toimintakyvyn menetysten suhteesta aiemmin omaksuttuihin päämääriin on todettu mm., että juuttumisen sijasta joustava suhtautuminen ja omien vertailukriteerien muuttaminen helpottavat oman minäkuvan säilymistä (mm. Brandtstädter 1997, 120). Helppoa tuo sopeutuminen ei aina ollut, kuten yllä olevasta käy ilmi ja kun on kyse pitkälle elämänkulussaan itsenäisesti selviytyneistä naisista. Myös Satu Helin (2000, 173) toteaa, että toimintakyvyn kompensoinnissa mielen osuus oman tilanteen arvioinnissa ja tavoitteiden asettamisessa on keskeinen kompensoivan käyttäytymisen muotojen määräytymisessä sekä olennainen osa koko kompensatioprosessia.

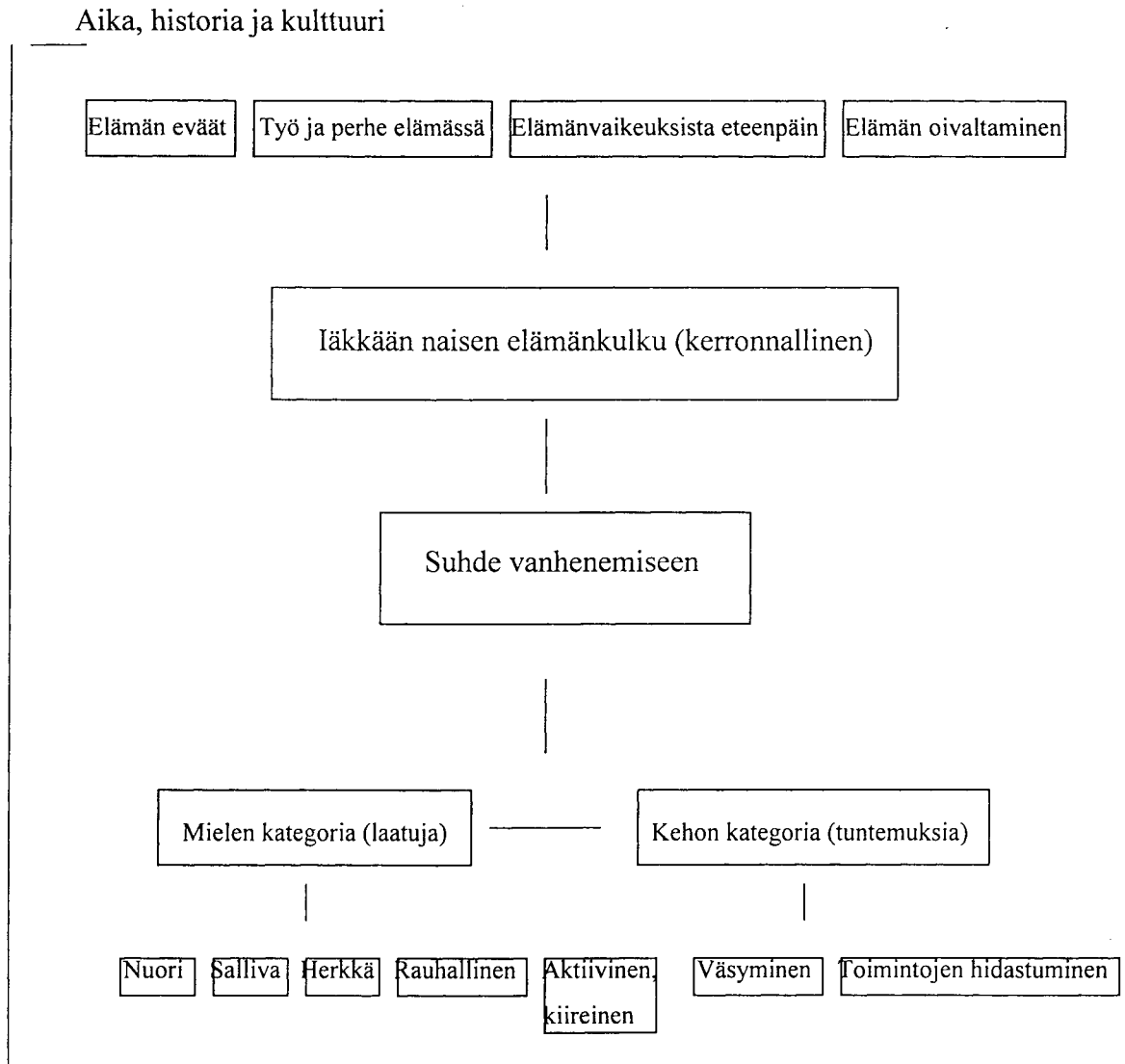
Mutta vaikka toiminnot olivat hidastuneet ja veivät paljon aikaa, kukaan tutkimukseen osallistuneista ei halunnut muuttaa edes palvelutaloon. Päinvastoin palveluasuntoihin liitettiin epäily, että siellä *'passataan'* avuttomaksi. Erityisesti ilman mukavuuksia asuva kertoja toi esille ajatuksen, että siellä tulee pian huonokuntoiseksi. Lisäksi puheessa oli aavistus objektivoivan kohtelun mahdollisuudesta, sillä emotionaalinen itsenäisyys halettiin säilyttää loppuun saakka.

Kehon ikämuutoksiin ja toimintakyvyn menetyksiin suhtauduttiin luonnollisina, väistämättöminä ja jopa vähämerkityksellisinä suhteessa mielen virkeyteen ja kognitiivisten kykyjen säilymiseen. Samalla elämän arvot olivat ikääntymisen myötä henkistyneet, jolloin materiaaliset ja ulkoiset seikat puolestaan menettivät merkitystään (vrt. Tornstam 1994 a),b)).

- 'En välitä, vaikka kuinka äkkiä tulisin vanhannäköiseksi ja ryppyiseksi. Pääasia, että mieli pysyy virkeänä'.

- 'Kun ihminen näkis, ettei tarttis olla pimeäs ja järki pysyis. Niitä mä oon pyytäny Jumalalta. En välitä, vaikken niin kuulekaan tai pääse kauheasti liikkumaan. Kiitän joka päivä Taivaan Isää, kun saan elää.'

Ikuisesti säilyvä naisellisuuskin löytyi, kun ulkonäön nuorekkuus ikään nähden oli saanut vahvistusta ja sen tuoma mielihyvä oli helppo havaita. Sukupuoli oli muutoin hyvin vähän esillä nykyhetken kerronnassa (myös Nouri & Helterline 1998).

Kuvio 2 Yhteenveto tutkimuksen tuloksista: iäkkään naisen kerronnallinen elämäkulkku ja suhde vanhenemiseen

9. TULOSTEN POHDINTA

Tutkimus on vahvistanut koko elämän merkitystä tässä hetkessä ja erityisesti vanhene-
misen elämänvaiheessa. Eletty elämä, nykyisyys ja tulevaisuus ovat kietoutuneet toisiin-
sa (mm. Heikkinen 1994, Merleau-Ponty 1962). Tutkimuksen iäkkäät naiset ovat synty-
neet 1900 luvun ensimmäisellä ja toisella vuosikymmenellä, mistä ajallinen viive tähän
hetkeen on melkoinen, samoin kuin etäisyys, mistä he katsovat asioita. Aika luo ulottu-
vuuden, joka myönteisenä antaa mahdollisuuden eheytyä ja koota elämää (vrt. Erikson
1950), samalla se on myös absoluutti, koko ajan etenevä ja determinoiva. Tutkimuksen
naisten elämäkulun tulkinnoissa ajallinen perspektiivi, historia ja kulttuuri näkyvät ja
luovat ymmärtämishorisontin (edellä vrt. Tesch 1990, Schwandt 1994) myös van-
henemissuhteen pohdinnoille.

Pohdintaosassa tarkastelen iäkkäiden naisten elämäkulusta erottuvia keskeisiä sisältöjä
edeten vanhenemissuhteeseen, jolloin elämäkulkuteemojen näkymä ja merkitykset ovat
osa naisen vanhenemista. Naisten pitkästä elämäkulusta välittyi aluksi muuttuva kuva
naisen kulttuurisesta paikasta, mitä pohdin mm. tuloksissa osaksi ilmenneinä Toiseuden
kokemuksina. Myös naiseuden olemuksesta osa oli verhottua ja ajan tavan mukaan siitä
oli totuttu vaikenemaan. Työnteon korosteisuudesta huolimatta tutkimuksen naisten pit-
kään elämään sisältyi paljon mielekkyyttä ja jaksamista lisääviä tekijöitä, joista osa
näytti säilyvän läpi elämäkulun, osa taas muuttui elämän edetessä. Tutkimuksessa elä-
mäkulun ja ajan suhde muodostui moniulotteiseksi ja läpäiseväksi. Aika oli toisaalta
hyvin konkreettista, läsnäolevaa ja toisaalta se abstrahoitui ja etääntyi sekä lisäksi aika
näyttäytyi kerroksisena, monena ajan kulkuna yhtä aikaa. Naisen pitkään elämäkulkuun
sisältyi monia menetyksiä ja surua, joita pohdin erilaisina kosketuksina kuolemaan. Lo-
puksi elämäkulku on vanhenemista ja vanheneminen elämäkulkua, mistä löytyi myös
tulkinnallinen, oma polku ja suhde vanhenemiseen.

9. 1 Naisen paikka

Tutkimuksen naiset olivat saaneet elämänsä eväiksi mm. kunnollisuuden ja vastuullisuuden tunteen. Työ, uskonto ja urheilu loivat perustaa niiden kehittymiselle. Nuoren naisen näkökulmasta tuo aika oli kuitenkin melko tiukkaan raamitettua, kun siinä samalla luotiin ja uusinnettiin naisen elämän moraalista ja sukupuolista normia, mitä ympäristö sitten valvoi. Kollektiivi saattoi suorastaan tukahduttaa, mikäli elämä ei sujunut tradition mukaan. Ajan kulttuuriin ei niin ikään kuulunut yhteisesti jaettava keskustelu, joten elämänkulun näistä vaiheista välittyi naisen elämään rakentunut sukupuolinen ja kulttuurinen Toiseus. Beauvoir (1949/1999) mukaan Toinen käsitteenä on ollut niin kauan kuin ihmisen tietoisuus erosta minän ja toisen välillä. Nainen määrittyi siinä suhteessa mieheen eikä päinvastoin. Puoli vuosisataa sitten kirjoittamassaan teoksessa, 'Toinen sukupuoli', on yhtymäkohtia naisten kokemuksiin miesten hallitsevasta asemasta maaseudulla (myös Vakimo 2001, 263-265). Beauvoirin kirjan alun negatiivisuus vaihtuu kuitenkin loppua kohden aidon itsetunnon myötä mahdollisuuteen yhteisestä vastuusta, missä molemmat sukupuolet voivat kokea vapautta ja elää kirjailijan sanoin 'eroottisen draaman' ystävinä sekä tietoisina myös molempia yhdistävästä kohtalosta, jota aika jättää ja kuolema vaanii. (emt., 12,405.)

Nuoren naisen elämässä Toiseus ilmeni mm. toteutumattomina toiveina saada koulutautua. Koulutus nostettiin arvoon, mutta monen kohdalla vain haaveissa (myös Kaupila 1996, 47-49). Se korostui tuloksissa erityisesti kansanopiston käyneen kertojan kohdalla, jolloin jo se oli nuorelle maaseudun naiselle Toiseuden murtamista, kun pääsi vuodeksi kouluun ja sisäoppilaitokseen. Kansanopistoajan vaikutusten ylistämistä riitti vielä 85 vuotiaana. Vanhan ajan kansanopisto näytti antaneen uskomattoman paljon, kuten rohkeutta ilmaista itseään, innostusta käsityöhön ja historiaan. Opetus toteutui tiukassa uskonnollisessa ja moraalisisessa hengessä. Yliopisto-opinnot suorittaneelle kertojalle maailma avautui aivan erilaisina mahdollisuuksina, joissa Toiseudesta ei ollut häivääkään. Naisen elämää ja jopa globaalisti kansakunnan ja ihmisten hyvinvointia ajatellen, naisten koulutus on sitä pääomaa, mikä kantaa elämässä ja sukupolvien elämässä.

Työn ja perheen aika oli niin täynnä puhetta työstä ja tekemisestä, että sieltä ei hevin erottunut itse elämä, sen moninaisuus, enkä voinut olla näkemättä yhtäläisyyttä tämän hetken työelämän hallitsevaan asemaan ihmisen elämässä. Jos tämä päivä on tietotyön, niin tuolloin naisen paikka oli konkreettissa tekemisen kulttuurissa. Työn kuormittavuus ja väsyminen liitettiin selkeästi maataloustyöhön ja siten tämän tutkimuksen tuloksissa naisen kannalta melko epäitsenäiseen kulttuuriin. Myös Vakimon (2001, 260-263) mukaan maaseudun naisen elämää ovat raamittaneet työnteon eetos, perheen ja sukulaisten vaatimukset ja agraarikulttuurin traditiot. Vaikka maaseutu oli miesten, löytyi myös representaatio vahvasta, itsenäisestä, yleensä ison talon emännästä. Kodin ulkopuolinen työ toimi sitä vastoin alkuna monenlaisille subjektivoitumis- ja tiedostamisprosesseille. Samoin osallistuminen altruistiseen avustamistyöhön ei kuormittanut naista, vaan näytti päinvastoin tasapainottavan elämää. Nämä naiset eivät tuottaneet työn raskautta samassa määrin kuin esim. pelkästään maatalous- ja kotityötä tekevät naiset. Näin ollen sekä pyyteetön avustamistyö että kodin ulkopuolinen työ osoittautuivat naisen elämässä itsenäisyyttä ja jaksamista lisääviksi tekijöiksi.

Sota-aika loi tutkimuksen naisten elämään pitkäksi aikaa poikkeukselliset olot, mikä näkyi vastuun ja velvollisuudentunteen kanavoimisena maanpuolustus- ja avustamistyöhön. Niiden merkityksen keskeisyyttä tuon ajan naisen elämässä osoittivat mielessä säilyneet elävät kertomukset viesti-, lääkintä- ja muonituslottana olosta sekä työn jatkuminen vielä tällä hetkellä sotainvalidi- ja veteraanijärjestöissä. Isänmaallisuuden- ja vastuullisuuden tunteeseen oli kasvettu, mutta implisiittisesti taustalla oli mitä ilmeisemmin myös itsenäistymistendenssejä ja halu irtautua edes hetkellisesti maaseudun naisen keronnassa esiintyvistä Toiseuden kulttuurista. Tätä osoitti erään kertojan toteamus siitä, että mitä olisi elämä ollut ilman avustamis- ja järjestötyötä.

Maaseudun naisen paikka oli kotona ja navetassa, mistä naisen elämässä Toiseuden tunteita välittyi sekä elämän eväiden että työn ja perheen vaiheessa. Helsti (2000) toteaa, että navettatyöt ja lastenhoito ovat olleet vahvimmin sukupuolittuneet työt, joten ei ollut ihme, ettei aikuistumassa olevaa nuorta naista hevin opintielle päästetty. Kotisynnytysten aikaan tutkimuksessa edellistä, naisen kahlitsemista navettatöihin, tulkittiin liittymisenä ajan naiseuden kulttuuriseen symboliikkaan lypsämisen ja äidin maidon yhteydestä. Jäl-

kimmäistä, lastenhoitoa, pidettiin miehelle sopimattomana 'akkojen työnä' tai liitettiin tulkinnoissa reproduktiotabuun, jolloin epäpuhtaasta äidistä syntyi epäpuhdas lapsi, jota miehen piti varoa. (emt. 102-103,108-109.)

Naisen arkisessa elämässä miehisen kulttuurin hallitsevuus ilmeni tuloksissa mm. epäta-
sa-arvoisena töiden jakamisena ja kulttuurin edellyttäminä tekemisen ja jaksamisen vaa-
teina. Alussa tilanteen tiedostamisen aste oli vaatimaton, kun asia ohitettiin vain totea-
malla 'hankalaksi, kun määrättiin navettaan', mutta työn ja perheen ajassa siihen koh-
distui jo arviointia. Kuitenkin vaikka Toiseus nähtiin ja ääneen todettiin, ei siihen sen
kummemmin pysähdytty, vaan kaiken kaikkiaan tuloksista välittyi asioiden järjestys
luonnollisena ja asiaan kuuluvana. Edelleen tiedostaminen rajoittui tässä vaiheessa itse-
näisempää ajattelua ja suuntautumista osoittaviin naisiin. Lisäksi tämän tutkimuksen
näkökulma saattoi lisätä Toiseuden tiedostamista, kun iäkkäät naiset katsoivat asioita
naisen kannalta hyvin erilaisesta ajallisesta ja kulttuurisesta kehyksestä (vrt. Korkiakangas 1996, Bruner 1986).

Lopulta ikänaisen elämästä Toiseutta ei tässä merkityksessä enää voinut tunnistaa, vaan
se hävisi kokonaan, kun tultiin elämän oivaltamisen aikaan. Lähes samoin näytti käyvän
koko sukupuolelle, naiseudelle, mitä iäkkäämmästä tutkimukseen osallistujasta oli kyse
(myös edellä Nouri & Helderline 1998). Aikanaan hankalaksi koetut ja Toiseutta tuotta-
neet asiat saivat tässä ajassa pääosin myönteisen ja ymmärtävän tulkinnan. Liekö osuu-
tensa ollut myös sillä, että omat aviomiehet olivat kuolleet jo aikoja sitten ja siten 'En-
simmäinen' sukupuoli (Beauvoir 1949/1999) oli viereltä poissa. Kuitenkaan sukupuoli-
nen eriarvoisuus ei ollut kokonaan unohtunut, mistä osoituksena oli tuloksissa mm. huoli
omien lasten tyttäristä, heidän koulutuksensa tähdentäminen ja seurusteluasioiden näke-
minen toissijaisina.

9.2 Verhottu naiseus

Tutkimuksen naisten aikaan ja kulttuuriin ei kuulunut keskustelu naisen elämän erityisyyteen, kuten sen muutosvaiheisiin, liittyvistä asioista. Ne olivat symbolisesti verhon takana, mikä ilmeni tuloksissa mm. salaamisena, piilottamisena, vaikenemisena, välttelynä tai ohittamisena. Myös tältä alueelta löytyi tavallaan Toiseuden kulttuuri, jota naiset osaltaan itse ylläpitivät. Ensiksi selkeä osoitus asioiden salaamisesta oli, kun kuukautisten alkaminen oli järkytys ja ne koettiin sairautena. Sairausnäkökulmasta on dokumentoitu mm. Ollilan (2000) tutkimuksessa. Myös lääkärit pitivät kuukautisia sairautena 1800 -luvun lopulla. Naisen oli syytä levätä ja välttää ruumiillisia ponnistuksia. Lisäksi ajan tavan mukaan kuukautisista ja muista naisten gynekologisista vaivoista vaiettiin. (emt., 134.) Kuukautiset olivat näin ollen naisen elämässä tabu, jonka kulttuurisia lähtökohtia ja yhtymäkohtia Helsti (2000, 63-71) on jäljittänyt kotisyntyystutkimuksessaan. Hän tulkitsee kuukautisten kieltämisen liittyvän reproduktiotabuun ja likaisen riittiin naisen elämässä, jolloin naisen keho onkin poikkeava eli anomalinen suhteessa 'normaaliin'. Tutkijan mukaan epäpuhtauskäsitteet ovat eläneet maaseudulla pitkälle 1900-luvulle. Käsitteelle löytyy tukea myös 3. Mooseksen kirjan 12. luvusta, kun siinä puhutaan puhdistautumisajasta verenvuodon aikana. Tämän ajan termein ilmaistuna käytäntö merkitsisi naisen eristämistä niin kuukautisten kuin lapsivuodeajan.

Toiseksi välttely tuli esille synnytyskokemusten kerronnassa siten, että vasta asioihin palaaminen toisen tapaamisen yhteydessä raotti verhoa todellisiin kotisyntyyskokemuksiin. Tällä alueella oma tieto asioista, koulutus ja itsenäisempi elämä mahdollistivat erilaisen lähtökohdan valinnoille, sen sijaan maaseudun nainen synnytti usein kotona. Tuloksista on havaittavissa kotisyntytyksiin liittynyttä komplikaatioiden pelkoa ja ennen kaikkea oli jäänyt mieleen lepoajan vähäisyys. Helsti (2000, 95) toteaa, että agraarinaisien synnytyskokemuksiin yhdistyi työ, naiset synnyttivät työn lomassa. Mutta taustalla on myös tulkinta äidin halusta vapautua reproduktiotabusta eli puhdistautua työn avulla ja minimoida epäpuhtausaikaa. Tässä tutkimuksessa välittyi kuitenkin selkeästi päinvastoin toive pidemmästä levosta synnytyksen jälkeen ja samalla tiedostettiin terveydelliset seuraukset, kun liian pian oli palattava raskaaseen työhön. Myöhempiä laitossynny-

tyksiä ei mitenkään ylistetty, mutta ei liiemmin muistettukaan. Kotisynnytyksiä pidettiin itsestään selvinä ja niiden oletettiin kuuluvan samanlaisina, ilon ja huolen aiheina, kaikkien naisten elämään.

Kolmanneksi myös vaihdevuodet jäivät verhon taakse, kun niitä leimasi näkymättömyys ja merkityksen vähäisyys useimpien tutkimuksen naisten elämässä. Kerronnasta välittyneet kolme tulkintaa suhteutuvat hyvin erilaiseen kontekstiin, lähes päinvastaiseen, kuin Kankaan (1998) vaihdevuositutkimuksessa. Tämän ajan kulttuurinen diskurssi tuottaa avoimesti vaihdevuosi- ja hormoniteemaa, mikä on helppo havaita mm. naistenlehdistä. Sitä vastoin näiden naisten suhtautuminen mm. hormoneihin oli varauksellista, suoraan kielteistä. Tänä päivänä puhutteleva medikalisaatio ei millään muotoa hallinnut naisen elämää. Jo vuonna 1983 Dean kirjoitti tästä vaarasta, myös vanhuuteen kohdentuen. Tämän tutkimuksen naiset turvautuivat lääkäriin vasta ja vain 'todellisen' avun tarpeessa. Heistä joku oli joutunut lyhytaikaisesti turvautumaan hormonihoitoon päästäkseen pahimpien vaivojen ohi. Hormoneihin turvautumisen syiden erilaisuus ajassa ilmentää konstruktionistista näkemystä, miten kulttuurin luoma diskurssi ja sen tuottamat ajan kuvat ovat vaikuttamassa naisen elämään ja sen valintoihin. Kankaan (1998) tutkimuksen haastateltavat olivat tämän päivän keski-ikäisiä pääkaupunkiseudun naisia, kun taas tämän tutkimuksen naiset elivät vaihdevuosi-ikänsä useita kymmeniä vuosia varhemmin. Lisäksi useimmat olivat maaseudun naisia ja jotkut myöhemmin pieneen maaseutu-kaupunkiin maalta muuttaneita.

Vaihdevuosien merkitys liitetään yleensä naisen elämässä reproduktioon ja vanhenemiseen, mitkä tässä tutkimuksessa eivät kumpikaan korostuneet. Se ei ole ihmeteltävää, kun elämä vaihdevuosien jälkeen oli edennyt työntäyteisenä eikä tuo aika ollut jäänyt mieliin mitenkään kohtalokkaana, naisen elämään vaikuttavana vaiheena. Vaihdevuosi-kokemukset jäivät lähinnä muusta elämästä irrallisiksi (vrt. Kangas 1998). Tuloksissa suhde reproduktioon menetyksenä oli vaihtunut monen kohdalla pikemminkin helpotukseksi, kun osalla iäkkäistä naisista oli ollut paljon lapsia ja tiheät raskaudet oli koettu ajoittain uuvuttaviksi. Sen sijaan Kangas (1998) havaitsi merkittäväksi tekijäksi menetyksen kokemisen juuri liittyen reproduktioon. Lisäksi keski-ikäisten naisten monet roolit ovat osa tämän päivän naisen identiteettiä, jota sitten vaihdevuosi-ikässä rekonstruoidaan (emt., 168).

Täysin ilman kytkentöjä vanhenemiseen vaihdevuodet eivät tämänkään tutkimuksen tuloksissa olleet. Se, mikä oli menetetty, oli nuoruus. Toisaalta nuoruuden ja vaihdevuosien liittäminen peräkkäisiksi osoittaa sekä nuoruuden vahvuutta että käsitteenä laajan aikuisuuden olevan kadoksissa. Toisaalta ilmaus nuoruuden katoamisesta voi kertoa myös siitä, että aikuisuudessa on sekä nuoruutta että vanhuutta (vrt. Schroots 1996, McClearn 1997), joista naisen kohdalla edellinen häviää juuri vaihdevuosissa. Molemmat tulkinnat osoittavat, että muutosta elämänvaiheiden uudelleen määrittelyyn kaivataan sekä persoonallisella että yhteisöllisellä tasolla. Monet vuorovaikutukseen vakiintuneet kielen metaforat ja toimintakäytännöt ovat huomaamatta uusintamassa epäedullista kuvaa ikänaisesta. Pirjo Nikander (1999, 33) pohtiessaan pidentynyttä aikuisuutta toteaa, että ikäkaudet näyttävät osittain liukuvan toisiinsa nähden ja osittain taas pysyvän. Eri-tyisesti niiden alkamis- ja loppumisajat ovat hämärtyneet ja tuottaneet arkipuheeseen hienovaraisemmin erottelevia käsitteitä. Tutkimuksessa olen käyttänyt 'ikäihmistä' ja 'ikänaista' kuvaamassa iäkkäitä kertojanaisia, joista useimmat eivät luokitelleet itseään vanhoiksi iästään huolimatta. Kuitenkin mukailien Hockey ja Jamesia (1993, 183) elämään kuuluu myös suostuminen vanhenemiseen, sen tuomiin rajoituksiin, haavoittuvuuteen ja jopa niiden arvostaminen, mitä voidaan pitää alusta loppuun saakka tapahtuvan inhimillisen kasvun ja kehityksen edellytyksenä.

Tuloksissa naisen elämä oli sekä alkuvaiheessa että työn ja perheen aikana vahvasti perinteen ohjaamaa ja suoraviivaista (vrt. Meyer 1986, Featherstone & Hepworth 1991). Perinne ja sen kulttuuri näkyivät monilla elämän alueilla, myös tulkintoissa naisen elämän muutosvaiheista, jotka itse elämässä olivat ohittuneet mahdollisimman näkymättöminä ja kerronnassa aiheiltaan välteltävinä ts. verhottuina. Tässä tutkimuksessa iäkkäät naiset rohkaistuivat toisen tapaamisen yhteydessä kertomaan henkilökohtaisemmista asioista. Asioiden arkaluontoisuudesta ja ajan kulttuuriin kuulumattomasta diskurssista oli kuitenkin osoituksena mm., kun vain yksi kertoja puhui ehkäisymahdollisuuksien ja tiedon puutteesta.

9.3 Elämän mielekkyys

Yhteisyyden kokeminen sekä käsityöt, luonto ja lukeminen toivat tutkimuksen naisten elämään mielekkyyttä ja jaksamista. Ne muodostuivat elämäntilanteissa voiman ja hyvän olon lähteiksi painottuen hiukan eri lailla elämän edetessä. Yhteisyydestä nainen sai monin tavoin tukea elämäänsä elämäntilanteissa kaikissa vaiheissa. Yhteinen elämä tuotti iloa, vaikka se oli myös rajoittava. Elämäntilanteissa yhteisyys eli ystävytydessä, isoissa perheissä ja isovanhemmuudessa, jopa sota-ajan vahvistamassa isänmaallisuuden tunteessa ja kirjeiden kirjoittamisessa. Symbolisena yhteinen elämä välittyi sisäisenä tunteena yhteisestä kohtalosta ja jaetusta kokemuksesta, mikä yhdisti naisia erityisesti työn ja perheen vaiheissa. Se vapautti omasta elämäntilanteesta yhteiseen elämään. Lisäksi nykyisessä vaiheissa ystävytyttä ja siten yhteisyyttä parhaimmillaan osoitti tuloksissa iäkkään kertojan oivallus, kun yhdessä vanhetaan, käsi kädessä.

Ystävytyden merkitys tuli esille monessa kohtaa naisen elämäntilanteita, mutta korostetusti elämän oivaltamisen vaiheissa (vrt. Arber & Ginn 1991). Ystävytydellä on todettu olevan keskeinen merkitys sosiaalisena tukiverkkona, mihin ikä ei tuo muutoksia ja mihin nainen kytkeytyy säilyttäen elinikäisiä ystävytyksiä (Quadagno 1999, 209). Tämän tutkimuksen valossa ystävytyys sai ikänaisena mieltä hoitavan korostuksen, kun yhteisesti koettujen ja jaettujen asioiden kautta tunnettiin paitsi yhteenkuuluvuutta myös iloa. Tunne liikuttuneisuudesta oli aistittavissa tavassa, millä kerrottiin tähän päivään jatkuneesta kansakoulukaveruudesta. Omanikäisten ystävien tuomaa mielekkyyttä elämään ei täysin voinut korvata omaisten yhteydenpidolla. Molemmat olivat tärkeitä, mutta ne palvelivat erilaisia funktioita. Suhteissa omaisiin korostui perheyhteys, hiljainen vastuu ja elämän jatkuvuuden tunne. Myös Quadagno (1999) korostaa molempien yhteyksien tärkeyttä, mutta myös sitä, että perheyhteyttä rasittavat päivittäiset tarpeet ja rutiinit. Ystävytyys sen sijaan lisää elämän tyytyväisyyttä ja iloa. Sen yhteydessä mainitaan monia myönteisiä määreitä, kuten mm. luottamus, tunteet, kunnioitus ja hyväksyntä. (emt., 208.)

Omaissuhteista palkitsevimmit osoittautui nykyisessä elämäntilanteissa kertojien isovanhemmuus. Se toi heidän elämäänsä paljon mielekkyyttä tarpeellisuuden tunteen kautta (vrt. Takkinen 2000), kun tulosten mukaan lasten lapset pitävät kiinni elämän

ilossa ja kasvussa. Quadagno (1999) kuvaa Cherlin ja Furstenberg (1992) mukaan isovanhemmuuden tyylejä kumppanuus, etäinen isovanhemmuus ja kietoutuminen lasten elämään (emt., 202-205). Isovanhemmuutta kumppanuutena luonnehtivat sekä tuossa tutkimuksessa että myös tämän tutkimuksen tuloksissa emotionaalinen tyytyväisyys, vuorovaikutuksen helppous ja ystävällisyys sekä omien aikuisten lasten elämään 'puutumattomuus'.

Tuloksiin piirtyy kuva kertojien äideistä tyttäriensä tukijoina, jolloin siihen elämänsä liittyä eräänlainen dissonanssi. Toisaalta äidit toivat tyttäriilleen jaksamista, kun äidit työn ja perheen aikana osoittautuivat auttajiksi, hoivaajiksi ja lohduttajiksi jopa hyvin henkilökohtaisissa asioissa. Toisaalta varhaisempi kuva kertojien äideistä oli etäinen, heitä teititeltiin ja he salasivat asioita tyttäriiltään. Samanaikaisesti äidit antoivat kuitenkin tyttäriilleen mallin kestävästä ja työteliästä naisesta, mikä on mitä ilmeisemmin kantanut tutkimuksen naisten omaan elämään. Kertojien äitien ja tyttärien suhde ja sen läheisyys vaihteli ajassa, mutta oman äidin kuoleman lähestyminen teki tyttärestä maaseudun perinteen mukaan äidin hoivaajan ja saattajan. Näin ollen elämänsä vastavuoroinen tarvitsevuus yhdistyneenä elämän jatkuvuuteen tuotti tuloksissa molemmille rauhallisen ja tyytyväisen mielen.

Yhteisyyden lisäksi naisen elämänsä tärkeiksi mielekkyyttä tuoviksi tekijöiksi osoittautuivat käsityöt ja luontosuhde. Iäkkäät kertojat luokittelivat itseään suhteessa näihin mielihyvän ja voiman lähteisiin kahdella ulottuvuudella: käsityö- ja luontoihminen. Nämä ulottuvuudet ja niiden keskeinen merkitys näyttivät säilyvän elämänsä. Edelliseen tuli toki rajoitteita toimintakyvyn huonontuessa, mutta jälkimmäinen vain vahvistui ja sen merkitys laajentui entuudestaan. Käsityö korostui konkreettisesti työn ja perheen aikana, jolloin sen tekemisen hyödyllisyys antoi luvan pysähtyä. Käsityö uudisti mieltä ja soi lepohetken. Sen tärkeydestä tuon ajan naiselle viesti mm., kun kuolemapuheessa käsityö myös lohdutti. Pahimman surun mentyä mieluinen tekeminen, käsityö, tuli kuvaan. Luonto yhdistyi käsityön tavoin työn ja perheen vaiheessa sen tarjoamaan hyötyyn ja lepoon. Luonnon merkitys nykyisessä elämänsä vaiheessa tuli esille, kun yhteyden säilymiseen ei tarvittu luontoavaruutta sen enempää kuin parveke. Iäkäs ihminen halusi elämänsä viime vaiheissa lähestyä luontoa toisaalta ehkä oivaltaen oman osallisuutensa luontoon. Elämän aitous on luonnossa, jossa se on paljasta ja rehellistä, mutta

siellä on samanaikaisesti näkyvissä myös elämän rajat. Toisaalta luontosuhde tuloksissa kertoo myös henkisyiden laajentumisesta, jossa mm. yksinäisyyttä ei tunnettu, kuten iäkäs nainen, jolle pikkulintukin oli ystävä. Lähentyminen luontoon vertautuu Tornstamin (1994 a,b)) gerotranssendenssi teoriaan, kun iäkäs ihminen kokee lisääntyntä yhteenkuuluvuutta maailmankaikkeuteen (världsalltet) ja määrittää samalla uudelleen omaa suhdettaan aikaan, tilaan, kuolemaan ja elämään. Edelleen hän löytää enemmän aikaa elämänpohdintaan, sen 'pienille asioille'. (emt. 1994 b), 285-286.)

Elämän mielekkyyteen ja jaksamiseen liittyvät monet asiat olivat työn ja perheen ajassa melko konkreettisia, tekemisen ja hyödyllisyyden tasolla. Myös ajalle tyypillinen kirjeenvaihto ja sen tärkeys miellettiin kuulumisten, ennen kaikkea tiedon välittämisenä (myös Ollila 2000). Kirjeet kertovat kuitenkin katoavasta kulttuurista nykyisen ajan informaatio-tekniologiassa. Konkreetti tekeminen ja hyötynäkökulma olivat säilyttäneet sijansa iäkkäiden naisten mielissä symbolisesti, mutta todellisuudessa monet elämään mielekkyyttä tuoneet tekijät olivat tällä hetkellä henkisiä ja luovia. Erityisen maininnan ansaitsee lukeminen, kun se työn ja perheen vaiheessa oli ollut ymmärrettävästi hyvin vähäistä. Sen sijaan nykyisessä elämänvaiheessa lähes kaikkien iäkkäiden kohdalla se tuli esille ja lukemisella oli monia merkityksiä riippuen elämänhistoriasta. Lukeminen sekä loi yhteyttä ja ymmärrystä menneeseen elämään että piti kiinni nykyhetkessä. Lisäksi hengellisen kirjallisuuden kautta lukeminen avasi näkymää tulevast, ikuisesta elämästä. Näin ollen lukumaisemat liikkuvat menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välillä. Taustalla elämänselussa olleet merkitykselliset kokemukset ja tapahtumat näyttivät määrittävän sitä, mitä luettiin. Historiallinen, sota-aikaa käsittelevä kirjallisuus oli mieluisaa iäkkäille naislukijoille, joiden sota-aikaan liittyi jotain omaan elämään syvälle piirtynyttä. Kansanomainen työläiselämä viehätti ja tuotti ilmeisiä samaistumisen kokemuksia lukijalle, joka oli tuottanut kerronnassa kovaa, työntäyteistä elämää. Elämäkerrat sekä ajatelma- ja uskonnolliset kirjat sekä runot toivat esille lukijan halun syvälliseen elämänpohdintaan sekä loivat esteettisiä ja tunne-elämyksiä arkeen. Aikakauslehdet taas näyttivät palvelevan ajassa ja elämän menossa pysymistä.

9.4 Kuoleman kosketukset

Elämänkulkuteemoissa puhuttelevan osion muodostivat iäkkäiden kertojien kosketukset kuolemaan, joista osa oli ohittunut hiukan helpommin, osa taas vienyt paljon voimia ja aikaa. Kuolemat oli koottu kerronnassa yhteen menetysten kimppuun ja ne liittyivät monin kulttuurisiin sidoksiin naisen elämään. Lapsen, aviomiehen ja vanhempien kuolemat erottuivat vaikeudeltaan mainitussa järjestyksessä. Ensiksi oman lapsen kuolema oli ollut naisen elämän vaikeimpia kokemuksia ja siitä kertominen nostatti vielä vuosikymmenten takaa eläviä, voimakkaita tunteita. Kuoleman majesteetti oli niin vahvasti läsnä nuoren ja aikuisen pojan kohdalla, että se tuli kosketeltavaksi, jolloin kuolema muodostui osaksi näkijää ei pelkästään näkymää. Oman lapsen kuolema oli pysäyttänyt ajan ja pimentänyt elämän pitkäksi aikaa. Siitä välittyi lohduttomuus, jossa samalla, kun aika pysähtyi, vain sen kuluminen toi helpotusta. Tuo pysähtynyt aika ilmeni nuoren poikansa menettäneen äidin kerronnassa näkymättömän ja näkyvän välissä, jona aikana vuodenaikakin oli ehtinyt vaihtua. Ollila (2000) kuvaa tutkimuksessaan 1800-luvun lopun elämää ja ajan pysähtymistä siinä, jolloin maallinen aika pysähtyi paitsi kuolemassa myös vaikean sairauden yhteydessä esim. parantolaelämässä. Tässä tutkimuksessa muut elämänvaikeudet ilmaistiin suruasteikolla, jota mitattiin mm. yöunien menetyksenä, mutta lapsen kuoleman koskettaessa naisen elämää, näytti koko elämä pysähtyvän.

Toiseksi kuolema kosketti iäkkäiden naiskertojien elämää eri lailla, kun kyse oli aviomiehistä. Se vei jo ajallisesti yhtäkkiä tai näyttäytyi ensin muutaman kerran tai sitten kuolema antoi aikaa valmistautua. Aviomiehen äkillinen kuolema oli kova paikka, mutta suru peittyi työhön ja jäi sinne. Myös taustalla elämäkulussa korostui yhteinen työ, muistot elävöityivät työssä ja yhteinen elämä sai merkityksensä työn kautta. Kun kuolemassa korostui yhteyden jatkuminen ihan arkipuheena haudalla, oli yhteinen elämä sisältänyt paljon keskustelua, toisen mielipiteen kunnioittamista ja jakamista. Myös syvä uskonnollisuus toi varmuuden yhteyden jatkumisesta iankaikkisuudessa. Kuolema myös vapautti vaikeasta elämäntilanteesta tai ajoittain raskaasta hoitovastuusta, se kosketti tällöin naisen elämää eri tavoin riippuen yhteisestä elämästä. Kun alkoholi ja sen myötä kasautuvat ongelmat hallitsivat yhteistä elämää, kuolema toi lopullisen vapautuksen ja eron, avioero ei sitä vielä ollut tuonut. Tosin nykyisessä elämän vaiheessa hankalatkin asiat saivat osittaisen ymmärryksen. Aviomiehen pitkän hoivasuhteen jälkeen taas kuo-

lema toi ikävän lisäksi tyytyväisyyden tehdystä työstä ja mahdollisuuden itsenäisempään elämään.

Kolmanneksi kuolevan vierelle asettuva on yleensä nainen, mitä asettumista kuvaavat äitiyteen vertautuvat sanat, kuten lähellä oleminen, koskettaminen, saattaminen ja hoitaminen (vrt. Utriainen 1999, 255). Kuoleman ja naisen yhteys on nostettu esille viimeaikaisessa kuolemadiskurssissa (Utriainen 1999). Naiskertojien pitkään jatkunut aviomiehen hoivasuhde vaihtui vuosien myötä saattamiseksi kuolemaan, kuten myös iäkkäiden vanhempien kohdalla. Kuoleman koskettamisesta ja myös kuolevan lähellä olosta muodostui siten rauhallinen ja pitkä, mikä tuotti myös saattajalle mielihyvää ja tyydytystä saadessaan jatkaa perinteiseen agraariseen yhteisöön luontunutta naisten hoivaketjua. Kysymystä naisen ja kuoleman suhteesta on avattu kiinnostavasti myös symbolien, metaforien ja vallan kautta, joissa mm. naisen ruumiiseen liitetään lihallinen, epäpuhdas sekä siten hajoava ja kuoleva tai joissa kuoleman majesteetin edessä miehinen valta ei toimi (Utriainen 1999, vrt. Beauvoir 1949/1999).

Entisajan kotikuolemassa nainen kosketti kuolemaa ja kuolevaa ilman ammattihoitajan roolin verhoa, jolloin kuolematutkijan metaforat, läsnäoleva ja riisuttu, kuvaavat hyvin kuolevan hoitajaa. Läsnä olemisen mahdollisuuksia voi tietysti suhteuttaa työn ja perheen ajassa tuotettuun maatalon naisen kiireeseen. Kotikuolemassa oli kuitenkin tuttu elämä ympärillä. Ero hyvän ja huonon kuolettajan välille piirtyy Utriais (1999, 262) mukaan jäämisen ja lähtemisen sekä tekemisen ja olemisen välille. Liekö tässä myös ero naisen ja miehen suostumisessa kuolevan vierelle.

Neljänneksi kuolemadiskurssi kuolevan vierelle asettujista tai siinä kävijöistä paikallistuu paitsi naiseuteen, myös kuolemaa 'hallitseviin' tahoihin, lääketieteeseen ja uskoon. Utriais (1999) mukaan kuolemapuhe, kuten sen rituaalit etenevät peräkkäisessä järjestyksessä, ensin lääkäri, sitten pappi. Tässä tutkimuksessa elettiin vielä pääosin aikaa ennen steriiliä sairaalakuolemaa ja sen kylmyyden paljastumisesta seuraavaa saattohoidon vaatimusta (mm. Peräkylä 1985). Tosin pitkän hoivasuhteen loppuvaiheessa iäkkäät naiset joutuivat luovuttamaan puolisonsa laitokseen, mutta saattoyhteyden jatkumista kuvasi mm. päivittäinen syöttäminen laitoksessa. Useiden kertojien vanhemmat olivat kuolleet kotona, jolloin kotikuolemassa toteutui kuolevan toive loppuun saakka ts.

saada kuolla omassa kodissa ja läheisen ihmisen, tyttären tai vaimon, saattamana. Samalla kotikuolemassa tuli näkyväksi tämän päivän saattohoidon ideaali 'läsnäolo'. Mikään edellä esitetyistä lähestyvää kuolemaa merkityksellistävistä tahoista ei korostunut tuloksissa, läsnä olivat vain tytär tai vaimo ja kuoleva läheinen. Lääketiede osaksi torjuttiin ja osaksi oli apuna, mutta se ei hallinnut. Uskonnollisuus oli monen kohdalla koko ajan mukana arjessa ja läpäisi kaikkia elämänvaiheita ja tapahtumia, myös kuolemakokemuksia.

9.5 Elämää ajassa ja ajattomuudessa

Viimeistään elämän oivaltamisen vaiheessa elämänajan objektiivinen raamittaminen ja ajan lineaarisuus menettivät logiikkansa, kun tuloksissa elämäkerronta läpäisi koko elämää. Merkitykset jäsensivät tapahtumia, kokemuksia ja niiden ajoittumista, samalla kun muu aika häipyi. Elämää elettiin sekä ajassa että ajattomuudessa yhtä aikaa ja erikseen, mikä ilmensi kertojan subjektiivista kokemusta ajasta ja minkä tutkimuksen tekijä voi nimetä kerronnan ajaksi, 'story time' (vrt. Ollila 2000, Kenyon ym. 1999). Lisäksi subjektiivinen aika ja kerronta olivat kietoutuneet tuon ajan yhteisöön ja kulttuuriin, mutta samalla myös nykyisyyteen ja kerrontahetkeen, jakamiseen kertojan ja kuulijan välillä (vrt. Bruner 1987, 21). Näin ollen aika oli kerroksellista sekä suhteessa ja yhteydessä moneen tekijään.

Tuloksissa ajattomuus oli ensiksi kronologiasta irtaantumista, mitä ilmensi iäkkäiden naisten kyky liikkua ajassa peilaten asioita menneestä, nykyisestä ja tulevasta. Ajattelun avaruutta ja ajattomuutta ilmaisivat näköalapaikalta pohditut aiheet lähtien kodin uskonnollisesta ilmapiiristä sodan aikaisiin henkilökohtaisiin asioihin ja ulottuen tämän päivän politiikkaan. Menneiden kokemusten ja tapahtumien valikoitumisessa elämäkerrontaan aika ei näyttänyt olevan mitenkään määräävä tekijä, vaan millainen henkilökohtainen tunneside ko. asiaan liittyi. Näin ollen kerronnan avulla iäkkäät naiset kokosivat oman elämänsä merkityksellisiä palasia, omaa elämänkulkuaan ja itseään (mm. Aro 1996, Kenyon 1994, Schwandt 1994, Vilkkö 1997).

Toiseksi ajattomuuden kokemus sisältyi implisiittisesti iäkkäiden kertojien kykyyn ihmetellä elämää. Tuloksissa ihmeteltiin mm. ajan kokemisen muuttumista, mihin aika on tänä päivänä kadonnut. Tuolloin aika ja elämä kuuluivat yhteen (edellä mm. Heidegger 1926/2000), jolloin niitä ei eroteltu, vaan oltiin läsnä siinä, mitä tehtiin. Yhtymäkohtia myös tuon ajan elämää jäsentävään erilaiseen aikakäsitykseen oli nähtävissä. Maaseudulla luonnon syklisyys jäsensi aikaa (mm. Ollila 2000, Kalela 1993) ja määritteli töiden ajoittamista, mutta luonto mahdollisti myös odottelun. Sen sijaan lineaarinen aikakäsitys aikatauluineen ja kalenteripäivineen antaa kovin vähän tilaa ajattomuuden kokemuksille, puhumattakaan tämän päivän dead line -kulttuurista ja sen miltei ympärivuorokautisista vaateista työelämässä. Tutkimuksen iäkkäiden naisten kyky ihmetellä ja ihastella elämän pieniä ja suuria asioita voidaan liittää ihmisen mahdollisuuteen kehittyä. Heinämaan (2000) mukaan ihmetys oli Descartesille ensimmäinen kaikista tunteista ja muut perustunteet rakkaus, viha, halu, ilo ja suru ovat vasta sen jälkeen. Muilla tunteilla on vastakohtansa, kuten rakkautta vastassa on viha ja iloa suru, mutta ihmettely on vapaa vastakaisuuksista. Se ei arvioi kohdettaan hyvänä eikä pahana, vaan pysähtyy ja suostuu empivään ja odottavaan tilaan. Vain ihmettelyyn kykenevä ihminen omaa liikkuvan ja vapaan mielen sekä kykenee vielä kehittymään. (emt. 52-59.)

Kolmanneksi ajattomuuden kokeminen suorastaan mahdollisti luovuuden ja haaveet. Kyky haaveilla ja nauttia elämästä osoitti tutkimuksen naisten sisäisen minän kehittymistä, myös suhteessa aikaan ja tilaan, kun ne saivat uuden läpäisevän ulottuvuuden (vrt. Tornstam 1994 b)). Musiikki, runot, liikunta ja haaveet toivat mielihyvää siihen hetkeen, mutta kertovat samalla iäkkäiden naisten avoimesta suhteesta tulevaisuuteen. Tämä puolestaan edellyttää elämän oivaltamisen vaiheessa esille tullutta joustavaa ja avaraa ajattelua. Intiassa syntynyt lääkäri ja kirjailija Deepak Chopra (1994) toteaa, että eivät ihmiset vanhene, heistä tulee vanhoja silloin, kun he lakkaavat kasvamasta ja kadottavat mielensä joustavuuden. Tämän näkemyksen kautta voidaan ymmärtää sitä, että useat tutkimuksen naiset eivät halunneet kiinnittyä vanhuuteen (myös Hurd 1999). Samalla se kertoo kuitenkin vanhuuteen liitetystä mielikuvista, suhtautumisen jäykkyydestä, vanhuuden 'toiseudesta', jolloin se mielletään mm. fyysisenä ja henkisenä haavoittuvuutena sekä pitkäaikaissairautena ja riippuvuutena (mm. Hepworth 1993, 33-34; Estroff 1993, 251-252). Jopa iäkkäimmät tutkimuksen naisista epäröivät vanhaksi ihmiseksi asettumista. Itsensä vanhaksi nimittäneitä oli vain vanhin, 92 vuotias kertoja ja kertoja, jonka

toimintakyky oli hyvin rajoittunutta. Mutta heidän kummankaan kohdalla kasvaminen ei ollut lakannut, vaan tunne vanhuudesta oli tullut noin 90 vuotiaana kesäjuhlakentällä väsymisestä ja jälkimmäiselle, 83 vuotiaalle kertojalle liikuntakyvyn huomattavasta menettämisestä. Henkinen kasvu tuli erityisesti esille elämän oivaltamisen teemassa, jossa elämää pohdittiin ajan ja elämäkokemuksen läpi.

Neljänneksi ajattomuus ilmeni myös yhtäältä samuutena, kun elämäkulkuteemoissa kertojat säilyttivät sisäisesti saman pikkutyön, jonka elämänvaiheista heidän kerrontansa alkoi (vrt. Nikander 2000). Tätä osoittivat erityisesti tuloksissa omaa luonnetta ja sen pysyvyyttä kuvaavat ilmaisut, 'oon aina ollut kova murehtimaan' tai 'oon aina ollut kova ja päättävä luonne'. Toisaalta kertojat osoittivat sisäistä kykyään uudistua ja muuttua elämäkokemusten ja oman kehitysprosessin myötä. Identiteetin kohdalla puhutaan sen muovautumisesta elämäkulun varrella, jolloin korostetaan sen aktuaalisuutta, minän kokemusta sekä nykyisessä elämänvaiheessa että ihmissuhteissa (mm. Antikainen 1998, 109). Tätä osoitti erityisesti elämän oivaltamisen vaihe, kun iäkkäät naiset loivat omaa, uutta ja melko itsenäistä ikänaisen elämäänsä. Pitkässä elämäkulussa ajan lisäksi lähes kaikki, ympäristö ja olosuhteet, olivat muuttuneet ja siten osaltaan vaikuttamassa. (vrt. edellä Chodorow 1995, 517.)

Viidenneksi ajattomuutta elämäkulussa osoitti elämänhalun säilyminen, haluna toimia, vaikka toimintakykyyn oli tullut sitä hankaloittavia tekijöitä. Elämänhalun säilyminen löytyy implisiittisesti kaikkien edellä esiteltyjen tulkintojen taustalta. Ajaton, joustava ja tasapainoa etsivä mieli sekä kyky ylläpitää elämän mielekkyyttä tuovia tekijöitä olivat osaltaan tuomassa elämänhalua ja edesauttoivat sen säilymistä. Lisäksi elämänhalu yhdistyy epäilemättä mielialaan. Tutkimuksen iäkkäillä kertojilla en havainnut depressiivisyysoireita, hankaliin asioihin ei juututtu eikä alakulo jäänyt perusvireeksi elämään. Mielialasta puhuttaessa joku mainitsi, että siitä on pidettävä huolta.

Lisäksi aika oli muuttanut myös näkymää ikäihmisestä, kun entisajan vanha on tämän päivän keski-ikäinen, lähellä kolmatta ikää elävä (Laslett 1989) ja usein hyväkuntoinen aikuinen. Kun naapurin emäntää tuloksissa puhuteltiin kuusikymppisenä 'vanhaksi emännäksi', se ei tarkoittanut pelkästään sitä, että talossa oli nuori emäntä, vaan vanhuus oli näkyvissä. Kovan ruumiillisen työn jäljet ja monet raskaudet olivat jättäneet jälkensä.

Lisäksi ikäleimaa edesauttoi ajalle tyypillinen vaatetus (myös Vakimo 2001, 36-38; Featherstone & Hepworth 1991, 379-380).

Iäkkäät kertojat elivät samanaikaisesti reaaliaikaa ja arkea sekä ajattomuudeksi tässä tulkittua olemisen ja elämisen ulottuvuutta, mikä sisälsi eksistentiaalista vapautta. Ajattomuus yhdisti, toi muistoja ja mielikuvia. Se antoi aikaa ja vapautta ihmettelyyn kykenevälle sekä mahdollisti luovuuden, haaveet ja siten henkisen aktiivisuuden. Ajattomuus näkyi myös samuuden tunteena, luonteen pysyvyytenä ja ennen kaikkea elämänhalun säilymisenä. Ajattomuus ei siten merkinnyt iättömyyttä, mikä tulee esille mm. Kaufmanin (1986) ja Tikan (1994) analyyseissä. Andrews'n (1999) kritiikki kohdistuu iättömyyteen muuttumattomuutena, jolloin voidaan oikeutetusti kysyä iän ja elämäkokemuksen arvoa. Sen sijaan ajattomuus tässä tutkimuksessa oli laaja ja abstrakti sekä merkitykseltään iäkkäälle ihmiselle eksistentiaalista ja henkistä vapautta tuova. Ajan monet ulottuvuudet, myös ajattomuuden kokeminen, liittyvät läheisin sidoksin kerronnallisuuden (vrt. kuvio 1). Ja myös päinvastoin liekö ajan moninaisuus edes auennut ilman elämäkerronnallista lähestymistä.

9.6 Omia polkuja vanhenemiseen

Iäkkäiden kertojien suhtautuminen vanhenemiseen tuli ymmärrettäväksi, kun kuva elämän kokonaisuudesta oli hahmottunut. Vanhenemissuhteen mielen variaatioille, nuori, salliva, herkkä, rauhallinen ja aktiivinen löytyi elämäntulusta yhteyttä luovia polkuja, samoin suhtautumisessa ikäväsytymisen tuntemuksiin ja toimintojen hidastumiseen löytyi heijastusta elämäntulusta. Näkemys vahvistui, kun iäkkäät kertojat nykyisessä elämäntulussa oivalsivat ja yhdistivät asioita sekä loivat merkityksiä läpi elämäntulustaan. Täten elämä täydentyi ja eheytyi kokonaisuudeksi riippumatta elämäntulokokemusten ja – tapahtumien laadusta (vrt. mm. Kenyon 1994). Menneisyys läpäisi nykyisen elämäntuluvaiheen ja oman suhteen vanhenemiseen riippumatta omasta tiedosta sen suhteen. Lisäksi suhde vanhenemiseen peilasi osaksi näkymää tulevaisuudesta. (Vrt. mm. Heikkinen 1994, Bruner 1986.) Tarkastelen tässä iäkkäiden kertojien suhtautumista vanhenemiseen vielä kokoavasti omina polkuina vanheta.

Kaikkien kertojien kohdalla elämänasenne yllätti myönteisyydellään (myös Heikkinen 1994, 2000 d), 194). Mutta se sai korostuneen sävyn niiden kertojien kohdalla, joiden suhdetta vanhenemiseen kuvasi rauhallisuus, suhdetta menneeseen kiitollisuus ja tulevaan luottamus. Tuloksissa se näkyi koko elämäkerrontaa hallitsevana tyytyväisyytenä ja/tai uskonnollisuutena. Tämän päivän näkökulmasta rauhallisen suhtautumisen taustalta elämä välittyi joko suorastaan epäautenttisenä, läheisten auttamiseen keskittymisenä tai koko elämän näkemisenä lahjana, Jumalan mittaamana ja hallitsemana. Myös Mobergin (1993) havainnoissa vanhenemisen ja uskonnon suhde on positiivinen. Uskonnollinen elämä oli yhteydessä elämäntyytyväisyyteen, psyykkiseen terveyteen, korkeaan moraliin ja kuoleman pelon vähenemiseen (emt., 224-225). Elämäntyytyväisyys oli vahvasti sisäinen, elämäkulussa mukana seurannut ja jopa sosiaalista perintöä oleva ominaisuus. Takkinen (2000) havaitsi elämäntyytyväisyyden ja elämän tarkoituksellisuuden tunteen olevan yhteydessä toisiinsa, jälkimmäiseen liittyivät myös vähäinen yksinäisyys ja depressiivisyys sekä hyvä terveys itsearvioituna. Tässä tutkimuksessa naisille, jotka omasivat rauhallisen suhteen vanhenemiseensa ja kokivat elämäntyytyväisyyttä, olivat läheiset ihmiset hyvin tärkeitä ja siten epäilemättä tuomassa tarkoituksellisuuden tunnetta elämään (myös Takkinen 2000). Perheyhteys korostui, kun jokainen suurperheen jäsen sai kerronnassa osakseen kunnioitusta ja kiitollisuutta osoittavan kohtelun. Tuloksissa rauhallinen suhtautuminen ei näyttänyt liittyvän omaan senhetkiseen toimintakykyyn eikä ulkoisiin olosuhteisiin. Vai liekö sattuma, että toinen kertojista omasi rajoituneimman liikkumiskyvyn ja toisen kodista puuttuivat tyystin mukavuudet, tosin hän tiedosti mukavuudet toimintakykyä vievänä asiana. Epäautenttisen elämänpolun kohdalla tulee eittämättä mieleen kulttuurin vaikutus, kun erityisesti naimattoman maatalon tyttären kohdalla elämäntehtävä oli saattanut olla läheisten hoivaan omistautuminen. Sen sijaan tämän päivän melko itsevarman nuoren kohdalla jää nähtäväksi, millaista kuvaa vanhuudesta ja suhdetta vanhenemiseen huomattavasti itsenäisempi ja omaa erillisyyttä tiedostavampi elämä tulevaisuudessa tuottaa?

Herkkä mieli, samoin kuin edellä rauhallinen mieli, suhtautumisessa omaan vanhenemiseen sisälsi samaa elämänmyönteisyyttä, mutta luottamus tulevaisuuteen oli herkän mielen omaavilla vaihtunut pelkoon. Herkkyys oli läsnä koko elämäkerronnassa ja sitä myös tunnistettiin arkuutena. Menneisyydessä tuli esille niin ikään tuon ajan naiskulttuurille ominainen melko epäautenttinen elämänpolku, mikä kulminoitui oman aviomiehen

pitkään hoivasuhteeseen. Toisaalta elämänkulku jo nuorena emäntänä ilmensi tekemisen ja jaksamisen vaatimuksia, jotta olisi täyttänyt kulttuurin normit. Toisaalta se oli ollut tavallista työläisperheen elämää, missä isä teki palkollisena 'talon' töitä ja mistä tytär lähti kotiapulaiseksi 'herrasperheeseen'. Sekä herkässä että rauhallisessa suhtautumisessa vanhenemiseen löytyy yhtäläisyyksiä Öbergin (1997, 40) elämänstrategialuokituksen 'uhrautuvaan elämään', missä tavallinen ja hiljainen sekä aina toiset huomioon ottava elämä sekä altruistinen hoiva johtivat rauhalliseen, valoisaan ja sopeutuvaan vanhuuteen. Tosin Öbergin tutkimuksessa oli kyse naimattomien ja lapsettomien naisten uhrautuvasta hoivatyöstä.

Elämäänsä herkällä mielellä eläneet ja elävät naiset osoittivat työllään henkisen vahvuutensa, kestävyytensä ja sopeutumisensa. Lisäksi he tuottivat tämän päivän hoivakulttuuriin yhteisölähtöistä kokemustietoa, mistä olisi oppimista. Edelleen herkkä suhde vanhenemiseen ja koko elämään avasi luovuutta ja elämänvoimaa tuovia kanavia, mitä tuloksissa osoittivat eläytyminen luontoon, runoihin ja kirjallisuuteen. Erityisesti yksin kerrostalossa asuneen iäkkäimmän kertojan kyky löytää elämän mielekkyys ja mielihyvä arkipäivään pienistä aiheista, usein haaveiden ja mielikuvien tuomina, jätti lähtemättömän vaikutuksen.

Suoranaista dikotomiaa suhtautumisessa vanhenemiseen osoittivat mielen sallivuus ja sen aktiivisuus. Näiden suhtautumistapojen omaajien välillä ei ollut eroa tämän hetkisesä toimintakyvyssä. He tulivat pohjalaisittain toimeen 'omillaan'. Menneisyyden ulkoiset puitteet, kuten elämäntehtävät ja perheiden koko, eivät myöskään tuoneet ymmärrystä suhtautumistapojen vastakkaisuuden mieltämiseen. Sen sijaan mielen sallivuutta tähän päivään tuottavan kertojan taustalla oli tulkittavissa epätavallisen suuri vastuu yksin jääneen naisen elämässä. Kaksi aviomiestä oli aikanaan ollut, mutta yhteinen elämä molempien kanssa oli jäänyt suhteellisen lyhyeksi. Elämä oli ollut yksin selviämistä ja siten yksin vastuun kantamista lapsista, pienen maatilan pidosta ja elannosta. Hän ei ollut voinut jakaa mitään, ei vastuuta eikä töitä. Tämän iäkkään naisen konkreettinen kerronta sallivasta tavastaan suhtautua tähän päivään sisälsi helpotusta, ei luovuttamista, vaan lupaa nauttia tästä päivästä ilman vastuun ja tekemisen pakkoa.

Aktiivisen suhtautumisen vanhenemiseensa omaavat tuottivat tähän päivään tutun elementin ajan riittämättömyydestä. Pientilan emäntänä elämäntyönsä tehneen kiirettä näytti aktivoivan halu itsenäiseen osallistumiseen, kun taas itsenäisemmän elämän elänyt kertoja halusi tietoisesti ylläpitää ystävyysuhteitaan ja siten omaa toimintakykyään. Molempien toimeliaisuus kohdentui erityisesti järjestötoimintaan ja siinä veteraanityöhön, minkä juuret olivat jo sota-ajassa. Vakimon (2001) erottelussa tekemisen vanhuus, maaseudun kiireisen emännyyden jatkeena, vertautuu osaksi tähän aktiiviseen, jopa kiireiseen suhtautumiseen vanhenemiseen. Tässä tutkimuksessa se ei kuitenkaan jatkunut enää maatalon töinä, vaan itsenäisenä elämisenä. Aktiivisen suhtautumistavan omaavat tiedostivat myös elämän rajallisuuden, mikä voi osaltaan siivittää kiireiseen elämään ystävien ja järjestötoiminnan parissa. Tuloksissa se ilmeni mm. tietoisuutena toiminnallisen ajan rajallisuudesta, että 'sitä voi yhtäkkiä räpsähtää' tai 'tiedän, että olen ikäihminen'. Tämän suhtautumistavan omaavat kertojat yhdistyvät parhaiten Lasletin (1989) konstruoiman ikäjaottelun kolmanteen ikään. Tuloksissa 'kolmasikäisyys' todentui paitsi järjestö- ja yhdistystoimintana, myös mm. matkusteluna.

Suhtautumisessa vanhenemiseen nuori mieli lausuttiin ääneen eikä vanhuutta haluttu näkyväksi (myös Hurd 1999). Nuori mieli näytti yhdistyvän elämänhaluun, missä alakulosta ei ollut merkkiäkään. Nuoren mielen omaavilla oli huumorin sävyttämä, nauttiva ote elämään. Edelleen nuori mieli ja ajattomuuden kokeminen kulkivat käsi kädessä, mikä todentui mm. kykynä ihastella ja ihmetellä elämää (ks. edellä 8.4.3). Nuori mieli ei ollut toimintakyvystä kiinni eikä niin muodoin kadonnut, vaikka halvaantuminen oli tuonut kumppaneiksi kepin ja rollaattorin.

Elämäkulussa nuoren mielen omaavia iäkkäitä naisia yhdisti subjektiivisuuden kokeminen. He olivat eläneet tuon ajan maaseutukulttuuriin nähden melko itsenäistä elämää osallistumalla kodin ulkopuoliseen työhön ja elämäkerronta sai ajoittain melko vahvan pärjäämisen ilmeen. Autenttinen elämänpolku sai erityisen korosteisuuden yrittäjänä toimineen ja itsenäisen naisen elämän valinnee kohdalla. Naisen oikeudesta subjektiivuuteen kertoo jo Simone de Beauvoirin (1949) klassinen teos 'Toinen sukupuoli'. Päivi Kosonen (1996) on tarkastellut subjektiivuutta naistutkimuksen eräänä avainkäsitteenä, jolloin klassiset tavat esittää subjektiivuutta liitetään eheään minuuteen ja tietoisesti itseään ohjaavaan toimijasubjektiin. Nyt sen sijaan puhutaan subjektin rakentumisesta ja muovautu-

misesta, kun ihminen on aina jonkun systeemin alainen ja mm. kieli, kulttuuri ja historia määrittävät toimintaamme ohi oman tietoisuutemme. Tämän seurauksena viitataan jatkautuneeseen ja hajonneeseen subjektiin. Keskustelua on kritisoitu mm. siltä osin, kuinka sellainen voi hävitä, mitä ei edes ole ollut. Lähtökohta onkin naisen oma toiseuden ja marginaalisuuden kokeminen ja sen historia. (emt. 182-183.)

Naistutkimuksen keskustelu naissubjektin jännitteisyydestä löytyy häivänä myös tästä tutkimuksesta. Iäkkäiden naisten elämänkulku paljasti toisaalta sekä joitakin melko autenttisia että monia hyvin epäautenttisia elämänpolkua, mitkä läpäisivät elämää ja värittivät edelleen suhtautumista omaan vanhenemiseen. Toisaalta yllä mainitut rakenteet, kuten kulttuuri ja historia olivat vaikuttamassa ja muovaamassa iäkkäiden kertojien subjektiutta niin mielessä kuin kehossa. Subjektiuden prosessinomaisuus oli tunnistettavissa (esim. Kangas 1998, 35), mutta perusta mm. pärjäämisen tunteelle saatiin jo elämän eväiksi kotoa ja nämä eväät näyttivät kantavan pitkälle. Tämän tutkimuksen tuloksissa naisen kokema itsenäisyys, ehkä ei aivan naistutkimuksen subjektiuden kriteerein, yhdistyi kuitenkin selkeästi nuoren mielen kokemiseen vielä iäkkäänä.

Suhdetta vanhenemiseen eroteltiin mielen laatuina ja kehon tuntemuksina. Kuitenkin mieli ja keho ovat kietoutuneet toisiinsa, mitä erityisesti fenomenologisesti orientoituneet filosofit korostavat (mm. Merleau-Ponty 1962). Mieli-keho jaottelu muodostuu helposti hierarkiseksi, missä keho jää alistetuksi. Kritiikki kohdistuu em. Descartesin ajatteluun, mutta sen juuret ovat myös kristillisessä perinteessä. (mm. Öberg 1997, 44.) Heinämaan (2000) Descartes analyysissä mieli ja ruumis koskettavat toisiaan mielenliikuttuksien kautta. Mielenliikutuksissa mieli itse on passiivinen, ulkopuolinen ja heijastaa ruumiista tulevia vaikutuksia. (emt., 48-52.) Erityisesti tunteet, mielen ilmauksina, perustuvat mielen ja kehon yhteyteen. Tunteet myös ohjaavat ajattelua. Tutkimuksen iäkkäät naiset kokivat väsymistä ja toimintojen hidastumista eli keho alkoi tuntua vanheneemisena, mikä kerronnassa ilmeni melko negatiivisin määrein, mutta kokemuksen kokonaisuudessa he suuntautuivat omaa elämänhalua ylläpitäviin tekijöihin. Elämän realismi ja rajat alkoivat kuitenkin tulla vastaan niiden iäkkäiden naisten kohdalla, joiden voimat ja jaksaminen olivat vähäisempiä. Toisin sanoen kehollinen olemassaolo alkoi tuntua (vrt. Heikkinen 2000 c)). Iäkkäiden naisten asenteesta löytyi silloin sama elämän realismi, mikä on löydettävissä taustalta monissa elämäkulun vaiheissa ja vaikeuksissa - ei

alistuva, vaan tosiasiat hyväksyvä ja luonnollinen. Elämänhistorian, menneen kietoutuneisuus tämän päivän elämäntilanteeseen oli myös kypsytännyt iäkkäitä naisia kohtamaan tulevaisuuden. Näin ajasta tulee tässä suhteessa elämäkulullisesti yhdistävä tekijä.

10 TUTKIMUKSEN ARVIOINTI

Arvioin tutkimuksen metodologisia valintoja ja sen tekemisen prosessia sekä edelleen tutkimuksen eettisyyttä ja tulosten luotettavuutta. Tosin tässä tarkastelussa luotettavuus ja eettisyys kietoutuvat myös toisiinsa. Tutkimus on tulkinnallinen, mikä sisältyy jo tehtyihin taustaoletuksiin. Tulkinnallisuus on lisäksi moninkertaista. Jo iäkkäiden kertojien oma elämäkerronta oli valintaa ja tulkintaa, jossa subjektiivisen kerronnan, yksilöllisten elämäkertomusten, taustalla olivat kunkin omat havainnot, arvot, päämäärät ja elämän määrittelyt (myös Wallace 1994, 138). Eettisesti keskeistä on hyväksyä nuo kerrontakemukset, mitkä he ovat itse valinneet (mm. Kenyon 1996, 672). Omaa tutkimuksen tekijän tulkintaani sen eri vaiheissa ovat ohjanneet tutkimustehtävät, menetelmällinen ymmärrys ja oma taustani.

Ensimmäinen tutkimusta asemoiva valinta, elämäkerronta, avautui ja varmistui vasta aloitettuani aineiston keruun. Tähän liittyvä oma prosessi on oikeastaan nähtävissä koko tutkimusraportissa eli elämäkerronnalliseen lähestymiseen liittyvän ymmärryksen lisääntyminen vähitellen lukemisen ja kirjoittamisen edetessä. Tästä itsereflektiosta löytyy hermeneuttinen kehä. Tutkimuksen alussa toin esille elämäkerronnan eroa konventionaaliseen tapaan jäsentää elämäkulkua. Tutustuessani elämäkulkuteorioiden runsauteen ja samanaikaisesti aloittaessani aineistonkeruun havaitsin, että edellisten jäsenyydet ja/tai kronologia eivät kohdanneet. Olin kuvitellut haastattelujen etenevän kronologisesti 'naiseusteemojen' mukaan, mutta onneksi kävi toisin. Elämäkerronnalla ei ollut alkua eikä loppua, vaan se oli useita pieniä tarinoita elämästä ja sen tapahtumista. Kronologia häipyi, jolloin aika oli elämän ja kokemusten rei'ittämää. Samalla kun oltiin täs-

sä hetkessä löytyikin ymmärrystä ja yhteyttä asioille kaukaa menneistä tapahtumista, siten kuva elämästä muodostui paljon rikkaammaksi, vivahteikkaammaksi ja kokonaisuemmaksi. Iäkkäät naiskertojat rakensivat ajastaan ja elämästään kuvaa oman harkintansa ja tarkoituksensa mukaisesti. Tutkimuksen tekijänä pyrin pitäytymään taustalla. Se onnistui niiden kertojien kohdalla, joilla oli paljon kerrottavaa, mutta joidenkin kohdalla kerronta oli niukempaa, joten osallistuin enemmän ja tapaaminen sai haastattelumaisemman ilmeen. Lisäksi pyrin siirtämään keskustelua ja kerrontaa kunkin omaan naisen elämään, mikäli se oli harhautunut kovin kauas. Edelleen tutkimuspäiväkirja toimi aineiston keruuvaiheessa itsereflektion välineenä ja pyrkimyksenä kehittää seuraavaa keskustelua.

Ensimmäisen tapaamisen yhteydessä elämänekerronta oli melko yleisellä tasolla ja myös naisen elämän näkökulma jäi ohueksi. Tutustuttuani Gielen ja Elderin (1998) menetelmäkirjaan 'Methods of Life Course Research' sain idean elämänekartasta, jonka avulla jäsensin ensimmäisen kerrontatilanteen kokemuksia ja tapahtumia. Elämänekartta toimi siten aineiston keruun apuvälineenä ja helpotti kerronnan kohdentumista. Mutta samalla se oli tutkijalähtöinen valinta, mikä rajasi toisen tapaamisen kerrontaa ensimmäisen haastattelun keskeisiin tapahtumiin ja kokemuksiin. Kuitenkin itse sisällön valinta oli iäkkäiden kertojien ja heidän omassa naisen elämässään merkityksellisiksi arvottamansa näkökulmat. Valintana elämänekartta sai aikaan paitsi toivottua jäsentymistä kerrontaan myös pysähtymistä ja pohdintaa sekä edelleen paremman mahdollisuuden tulkita ja jäljittää kertojien suhdetta vanhenemiseensa. Tutkimuksen tuloksissa kerronnallisen lähestymistavan hyöty tuli esille aivan erityisesti elämänvaikeuksien kohdalla, kun toisaalta ajan etäännyttämänä kerronta tapahtui tämän päivän ymmärryksen kautta sekä usein jo suhteutettuna elämän kokonaisuuteen, mutta toisaalta elävä kerronta aktivoi tunteet ja kokemuksellisuuden lähelle.

Tutkimuksen toinen keskeinen valinta oli hermeneuttinen traditio ja menetelmä, mikä antoi mahdollisuuden etenevään, ymmärrystä lisäävään tulkintaan. Vartoa (1995, 79-80) mukaillen hermeneuttinen ymmärtäminen ei koske yksittäisiä tapahtumia ja henkilöitä, vaan se kuvaa ihmisen suhdetta olevaan kokonaisena. Lisäksi Vattimo (1996, 86) luonnehtii heideggeriläistä tulkintaa: "Hermeneuttinen tulkinta on ymmärretyn artikulointia, johon olemassaolo on aina heitetty, vastaamista viestiin." Kriittisesti voidaan kysyä, ku-

vaavatko tutkimuksen tulkinnoissa käytetyt käsitteet tuota ymmärrystä. Hermeneuttinen ymmärrys kehittyi yhteyden kautta, jolloin esimerkiksi suhtautumiselle vanhenemiseen löytyi yhteys elämäkulusta, mitä olen kuvannut paitsi löytymisenä, myös välittymisenä, heijastumisena, peilautumisena tai mukana kulkemisena.

Hermeneuttinen ymmärtäminen toi tulkinnan kautta avautuvia mahdollisuuksia, mutta merkitystä luovana prosessina se ei ole koskaan valmis (edellä myös Gallagher 1992, Tesch 1990, Schwandt 1994), millä havaintona on analogiaa elämäkerronnan kanssa (Bruner 1986, Kenyon 1996, 671). Näin ollen valintana hermeneuttinen kehä loi peruselementin sekä tutkimusmenetelmään että elämäkerrontaan.

Kolmas tutkimusta asemoiva valinta oli konstruktionismi, jossa elämäntulkinto ymmärretään rakentuneen sosiaalisena muotona koetusta ja eletystä. Merkitykset ovat vastavuoroisia, ajassa muuttuvia kuten ihminen itse. Sosiaalisen konstruktionismin tapaan nähtynä onkin kyse siitä, kuinka me ymmärrämme kokemuksemme ajan kuluessa. Muiden korostuksen sijaan elämä saa oman ilmeen ja korosteisuuden. Iäkkäiden kertojien kuva elämästä ei näin ollen ollut kokemusten ja tapahtumien objektiivista vangitsemista, vaan mielen ja merkityksen luomista niihin. (vrt. Holstein & Gubrium 2000, 182.) Nämä kolme keskeistä valintaa, hermeneuttinen tutkimustraditio, elämäkerronta ja konstruktionismi, tavallaan edellyttivät tutkimuksessa toisensa. Jo elämäkerronta etsi oman elämän merkityksellisiä tapahtumia, subjektiivisesti rakentuvaa elämäntulkintoa. Tämän jälkeen hermeneuttisen tutkimusajattelun mukaisesti dialogisen reflektion kautta oli pyrkimyksenä luoda yhteistä ymmärrystä ja jäsenystä iäkkäiden kertojien elämäntapahtumiin ja kokemuksiin osana elämäntulkintoa. Edelleen sosiaalinen konstruktionismi loi elämäntulkintolulle sen rakentumisen muodon ja ymmärryksen mallin. Elämää eletään vastavuoroisuudessa ja yhteydessä ihmisiin, kulttuuriin ja historiaan, jolloin tutkimuksen naiset olivat monen ajassa vallitsevan perinteen ja tahon vaikutuksen alaisia, itse niitä osaltaan uusintamassa ja myös uudistamassa. Kun iäkkäät kertojat ilmensivät kerronnalla itseään ja omaa elämäänsä, samalla puhe oli kulttuurille ominaista ja siten yhteistä (mm. Saarenheimo 1997). Varto (1992) toteaa, että olemisen tavan eli ontologisen tason tarkastelu on osa laadullisen tutkimuksen luotettavuutta (myös Perttula 1995). Metodologian tarkoituksenmukaisuus ja sopivuus näyttäytyvät tässä toisiaan täydentävinä ja toisiinsa limitty-

vinä valintoina, jolloin mm. Perttulan (1995) mainitsema ontologinen relevanttius toteutuu.

Iäkkäiden naiskertojien ikäjakauma on tutkimuksessa peräti 20 vuotta. Ikäero tuli iäkkäimmän haastateltavan kohdalla esille muihin kertojiin nähden joinakin varhaisina muistikuvina ja vanhahtavina kielen ilmaisuina. Toisaalta erilaista kieltä saattoi tuottaa myös hänen osaltaan muista poikkeava kaupunkilainen taustansa. Muiden iäkkäiden kertojien tilanteita yhdisti agraarinen lähtökohta, mikä on tuloksissa vahvasti läsnä ja luettavissa, kun analyysin avulla yksilöllisistä kokemuksista muodostui yhteisen elämän sisältöjä. Kriittisesti voidaan kysyä, jäikö kaupunkilaistaustan omaavan kertojan ääni sivuun. Kaksi ensimmäistä elämäntilannetta olivat pääosin maaseudun naisen kerrontaa, mutta tutkimuksen loppuosassa tämän tutkimuksen iäkkäimmän naisen elämäntilanne ja –myönteisyys ovat vahvasti esillä.

Aineistoa kerätessä halusin eläytyä iäkkäiden kertojien elämään siten, kun se toiselle ihmiselle on mahdollista. Aineiston eri käsittelyvaiheissa nuo tilanteet olivat eläviä mielessä ja kertojat henkilöityneinä 'läsnä'. Tämä auttoi epäilemättä säilyttämään kerrontakokemusten autenttisuutta ja kontekstin aitoutta analyysi- ja tulkintaprosessien aikana, millä siten on vaikutusta ajatellen tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä. (vrt. myös Kenyon 1996, 670.) Raporttiin ei kuitenkaan välity kaikki kerrontatilanteiden anti ja vivahteet, mitä sain kokea näiden iäkkäiden naisten tapaamisissa.

Luotettavuuden ja eettisyyden kannalta keskeinen kysymys tutkimusprosessissa on, miten tuloksiin on päädytty. Analyysi- ja tulkintaprosessi alkoi lukutavan tematisoinnilla, näkökulman valinnalla. Taustalla oli tutkimuksen tarkoitus nähdä koko elämän läsnäolo ja merkitys iäkkään ihmisen nykyisessä elämäntilanteessa. Tähän liittyen ensimmäistä lukutapaa ohjasi tehtävä, miten iäkäs nainen kertoo elämästään eli rakentaa omaa elämäntilannetta. Toinen lukutapa ja tematisoinnin kohde oli naisen vanheneminen, miten suhtautuminen näkyi ja miten sille löytyi yhteyttä ja ymmärrystä elämäntilanteesta. Luonnollisesti elämäntilannetta olisi voitu tematisoida monesta muusta näkökulmasta. Myös Öberg (1997, 102) nostaa esille aineiston lukutavan ja tulkintasäännöt keskeisiksi arvioitaessa tuloksia ja niiden luotettavuutta.

Analyysi- ja tulkintaprosessi jatkui aineiston varsinaisella käsittelyllä hermeneuttisen tutkimuksen idean mukaisesti. Siinä ensisijaisena pyrkimyksenä on ollut sekä rehellisyys aineistoa kohtaan että raportoida tehdyt valinnat ja tulokset eksaktisti ja avoimesti. Toisaalta olen noudattanut huolellisesti laatimiani analyysi- ja tulkintasääntöjä (luku 7) sekä palannut tulososassa vielä analyysiprosessiin, kuten kohdassa 8.5. Toisaalta olen liittänyt tuloksiin iäkkäiden kertojien autenttisia dokumentteja. Tulosten elämänkulkuteemat muodostuivat yhdistävän analyysin kautta, jonka kautta tuli mahdolliseksi yhdistellä myös suhdetta vanhenemiseen. Mikäli pidemmälle elämänkulkuun meneviä tulkintoja vanhenemissuhteesta olisi tehty, se olisi edellyttänyt taustalle yksilöllistä elämänhistoriaa. Näin ollen yhdistävä analyysi on vanhenemissuhteen tulkintoja jonkin verran heikentävä tekijä.

Tulososa laajenee elämänkulkuteemojen ja vanhenemissuhteen lisäksi teoreettiseen keskusteluun. Näin ollen voidaan kysyä, minkä ja kenen kanssa dialogia käydään? Mutta samalla hermeneuttinen dialogi ja ymmärtämishorisontti myös laajenevat, kuten mm. tietoon pitkän elämänkulun myötä ajassa vaihtuvasta kulttuurista ja kontekstista. Hermeneuttiseen tulkintaan liitetyt objektiivisuus ja totuuskysymykset Ruth (1994, 212) kumosi väärin asetetuiksi kysymyksiksi (myös Kenyon 1996, 670). Tärkeätä sen sijaan on hermeneuttisen tutkimuksen kautta avata uusia näkökulmia vanhenemiseen ja lisätä teoreettista ymmärrystä iäkkäiden ihmisten elämästä. Kuinka relevanttia on puhua totuudesta, kun kontekstina ovat vanheneminen ja elämänkerronta. Tilalle tulevat ainutkertaisuus ja merkitykset. Vaikka elämäkokemukset ja tapahtumat olivat hyvin yksilöllisiä, kerronnasta löytyi myös naisia yhdistäviä polkuja ja sidoksia mm. historialliseen aikaan ja kulttuuriin. Tutkimustuloksiin liitetty yleistettävyyys ei perinteisessä merkityksessä ole mahdollista, vaan kyse on tutkimukseen osallistuneiden naisten elämäkulusta ja suhteesta vanhenemiseen. Alasuutarin (1994, 221) mukaan yleistämisen sijaan tulokset voidaan pikemminkin suhteuttaa osaksi laajempaa kokonaisuutta. Laadullista yleistä tavoittelun tutkimuksessa abstrahoimalla (mm. Varto 1992), kuten teemoittelemalla, jäsentämällä, erittelemällä ja nimeämällä aineistoa. Taustalla on moninkertainen perehtyminen aineistoon, sen lähilukua, siihen eläytymistä ja sille kysymysten tekoa noudattaen hermeneuttisen menetelmän ideaa.

Iäkkäisiin kohdentuvassa tutkimuksessa menetelmäkirjoissa korostetaan eettisten tekijöiden keskeistä asemaa (mm. Kayser-Jones & Koenig 1994, 18-21). Iäkkäät mainitaan monasti eettisesti haavoittuvampina, jotka siten vaativat tutkijalta erityistä eettistä herkkyyttä. Samalla kuitenkin ikä ja elämäkokemus tuovat myös vahvuutta, mikä näkyi tässä tutkimuksessa mm. selviytymiskeinojen moninaisuutena sekä lisääntyneenä elämän ymmärtämisenä. Riskin ja hyödyn näkökohtia punnitsin mm., kun havaitsin miten vahvana kuolemateema naisen elämässä tuli esille ja miten voimakkaita tunteita erityisesti lapsen kuolema kaukaisenaakin herätti. Tässä vaiheessa omasta ammatillisuudesta ja myötäelämisestä oli hyötyä niin, että kerrontatilanteiden jälkeen erosimme hyvillä mielin. Edelleen pyrin ilmaisemaan selkeästi tutkimuksen faktat ja elämäkulkuun pohjautuvan tutkimuksen luonteen sekä luonnollisesti mitä vapaaehtoisuus tarkoittaa. Tietoinen suostumus mielestäni toteutui, minkä Kenyon (1996, 661) näkee tärkeäksi erityisesti iäkkäisiin kohdistuvassa tutkimuksessa. Tosin yksi iäkäs nainen ei halunnut puhua menneisyydestään, jolloin alkuinformaationi oli ilmeisesti ollut riittämätön, kun hän ensin lupautui mukaan. Kayser-Jones ja Koenig (1994) tuovat esille, että usein jo sosiaalinen yksinäisyys on rationaalista harkintaa hämärtävä asia, kun iäkkäälle, yksinäiselle henkilölle avautuu tilanne, jossa jollakin ihmisellä on aikaa juuri hänelle. Tämän tutkimuksen tuloksissa yksinäisyys ei tullut esille, tosin tutkimuksen luonteen mukaan en yksinäisyydestä erikseen kysynyt ja elämäkerronta kohdistui suurelta osin menneeseen elämään.

Vanhenemistutkimuksen etiikka liittyy myös keskusteluun naisen vanhenemisestä. Vakimo (2001, 300) näkee puhettavat kurjuus- ja romantisoimisdiskursseiksi, joissa tutkimuksen eettinen kestävyys horjuu. Tässä elämäkulullisessa tarkastelussa yo. dikotomian sijaan tulee pikemminkin jo edellä esille tullut naisen vanhenemisen käännteisyys sekä ajassa tapahtuva ja mahdollistuva muutos. Tutkimuksen alussa naisen vanhenemisen negatiivinen kulttuurinen konteksti asettuu osittain vastakkaiseksi nykyisen elämäntilanteen myönteisyyden kanssa. Kuitenkin kerronnan taustalla ja sivulauseissa oli erotettavissa tietoisuus negatiivisesta vanhuusdiskurssista. Elämäkulussa naiset olivat kokeneet kulttuurista ja sukupuolista toiseutta, mutta se ei mitenkään tullut esille vanhenemiseen eikä iäkkäisiin ihmisiin liittyen. Isovanhemmilla oli silloin oma paikkansa ja tehtävänsä.

Lisäksi laadullisen, erityisesti hermeneuttisen tutkimuksen luonteeseen kuuluu tutkimuksen tekijän tausta ja esiymmärrys (Varto 1992), mitä väritti oma elämäkokemus sodan-

jälkeisen sukupolven lapsena ja oma agraarinen lapsuusperinne. Sen sijaan esiymmärrys iäkkään naisen elämänvaiheeseen on syntynyt viime vuosina vanhustyön opettajana, mikä samalla on käynnistänyt ajattelu- ja tiedostamisprosessin iäkkään naisen elämään ja mihin looginen jatke ovat gerontologian opinnot ja tämä tutkimus. Tieteellinen taustani esiymmärrykselle on terveystieteellinen, mihin pitkä työskentely sosiaalialan koulutusyhteisössä tulee mukaan sekä edelleen halu pohtia asioita ymmärrystä etsien ja rajoja ylittäen. Lisäksi Smithiä (1994, 286) mukaillen kaikessa kirjoittamisessa on omaelämäkerrallista ja tämäkin tutkimus piirtyy osaksi oman elämän kertomusta.

11 PÄÄTELMÄT

Tutkimus on tuonut keskeisesti esille sen, että ihmisen mikään elämänvaihe ei ole erillinen, vaan iäkkäiden naiskertojien nykyisyyteen heijastui menneen elämän kuva kokemuksina ja tapahtumina historiallisen ajan ja kulttuurin kehystämänä. Tämä näkyy myös useissa seuraavissa päätelmissä tutkimustuloksista.

(1) Elämäntulkua kuvaavat teemat painottuivat tuloksissa eri tavoin niin, että lähinnä nykyisyyttä oleva elämän vaihe oli laajin. Se muodosti tulososasta noin puolet ja niukimmaksi jäi ensimmäinen teema. Painotus on näin ollen päinvastainen, mikäli määrää suhteutetaan esim. monien kehitysteorioiden lapsuuden ja nuoruuden korosteisuuteen. Kuitenkin maaseudun naisen elämän eväät, kuten mm. kunnollisuus ja pärjäämisen tunne, näyttivät kantavan pitkälle. Tuota aikaa iäkkäät kertojat kuvasivat hyvänä ja pääosin myönteisenä. Tosin aika myös kultaa muistoja (myös Korkiakangas 1998). Elämän oivaltamisen vaiheen laajuus taas kertoo koko elämän läsnäolosta nykyisessä elämänvaiheessa. Siinä korostuivat näköalat, vapaus ja oma elämä sekä läheisten merkitys, mutta myös tiedostava ja arvioiva suhtautuminen asioihin, voimien ja jaksamisen väheneminen sekä koko elämän rajallisuus. Nykyisessä elämänvaiheessa kunkin elämäntulkun erilaisuus väritti suhdetta omaan vanhenemiseen.

(2) Elämänkulkuteemoissa naiseus ilmeni eri tavoin, jolloin elämäkerronnan molemmissa ääripäissä naiseus oli 'kadoksissa'. Kertojat olivat kokeneet sukupuolista Toiseutta naisen elämän muutosvaiheissa, jolloin verhottua kulttuuria siirsi oma äiti. Työn ja perheen vaiheessa maaseudun naisen elämää determinoi ajan kulttuurinen malli, mikä ilmeni osaksi tekemisen ja jaksamisen vaateina, osaksi Toiseuden kokemuksina. Elämän laajentaminen koti- ja maataloustyön ulkopuolelle osoittautui naiselle tärkeäksi, jaksamista ja itsenäisyyttä tuovaksi toiminnaksi. Elämänvaikeuksissa naiset osoittivat näkyvästi taitonsa selviytyä. Naisen menettely osoittautui sydämen ja arjen logiikaksi. Naiseus todentui elämänvaikeuksissa ja löytyi itsenäisempinä valintoina, samalla kun yhä useamman puoliso oli poissa. Elämän oivaltamisen vaiheesta, ikänaisen elämästä, oli hävinnyt Toiseus ja samoin kävi myös naiseudelle, joka oli enemmän muistoja kuin läsnäoleva – jäljelle jäi vain ihminen. Mutta arvailujen varaan jää, miten olisi laita, jos omanikäisiä miehiä eläisi rinnalla, mutta he olivat poistuneet jo aikoja sitten.

(3) Tutkimus osoitti ajan abstraktion elämänkulussa, sen moniulotteisuuden ja -kerroksisuuden. Aika näytti muuttuvan sitä läpäisevämmäksi, mitä pidemmälle elämä eteni. Se huokoistui ja elämää elettiin sekä ajassa että ajattomuudessa. Iäkkäät naiskerhoajat elivät toisaalta jalat maassa ja reaaliaikaa, mitä osoitti mm. tietoisuus oman elämän rajallisuudesta. Toisaalta he omasivat kyvyn irtautua ajan kahleista. Nykyisen elämänvaiheen avaamalta näköalapaikalta näkyi samanaikaisesti sekä lähelle että kauas, kun asioita suhteutettiin toisiinsa ja niihin etsittiin ymmärrystä. Näin ollen aika oli samalla kertaa monta aikaa ja/tai läpäisi niitä (vrt. edellä Vilkkonen 2000, Ollila 2000, Kalela 1993). Samalla ajan kulumisen, eletty elämä, sekä mielen maisemina että kehon tuntemuksina, palveli nykyisyyttä, toi siihen ymmärrystä ja kantoi eteenpäin.

Aika toi esille myös paradoksin suhteessa vanhenemiseen, kun ajattomuuden kokeminen antoi aikaa. Kyky pysähtyä ihmettelemään elämää ilman aikaa ja arvottamista näyttäisi sisältävän nuoren mielen elementtejä. Ajattomuuden kokeminen antoi eksistentiaalista vapautta ja avaruutta iäkkään ihmisen elämään. Sen kautta avautuivat myös luovuus ja haaveet. Lisäksi lähes kaikki tutkimuksen iäkkäät naiset ammensivat elämäänsä sisältöä lukemisesta ja saivat siten tärkeitä ajattomuuden kokemuksia. Juuri lukemiseen liittyi muutoinkin iäkkään ihmisen elämän kannalta paljon hyvää ja rakentavaa.

(4) Iäkkäiden naisten nykyisessä elämänvaiheessa elämä eheytyi (Erikson 1950) ja se sai kerronnassa myönteisen ilmeen. Kerronnallinen elämäntulkinto näytti rakentuvan iäkkään ihmisen kannalta mielekkääksi, missä pitkän elämäntulkinnon mahdollistamana irralliset palaset täydensivät kokonaisuutta (myös mm. Kenyon 1994, Vilkkio 1997). Tämä tuli käsin kosketeltavaksi elämän oivaltamisen vaiheessa, kun nämä elämän koulumat naiset löysivät kaikkein hankalimmillekin asioille myönteisen, oman elämän mielekkyyttä palvelevan tulkinnan. Ensiksi jo mahdollisuus elämäntulkintoon avasi oven myönteiselle tulkinnalle, kun kerronnallisuuden, tarinan löytämisen (Kenyon 1994), on todettu jo yksittäisen sairauden tai ongelman kohdalla olevan kuntoutumisen ja siten eheytyksen edellytys (Hänninen ja Valkonen 1999), saatikka kun kyseessä on koko elämä. Toiseksi myönteisyys oli ilmeisen looginen seuraus elämän paremmasta 'ymmärtämisestä', kun vuosien myötä syvyysuunnassa kertyneen kokemustiedon lisäksi myös näköalat laajenivat horisontaalisesti, mikä näkyi mm. henkisenä, mielen avaruutena. Kolmanneksi tutkimuksen iäkkäät naiset omasivat ja säilyttivät elämän mielekkyyttä ylläpitäviä asioita, kuten mm. muistojen elävöittäminen lukemisen kautta, omanikäisten ystävien merkityksen oivaltaminen ja ehtymätön luonnosta ammentaminen. Elämän mielekkyyden kohdalla lähestytään elämän arvoa ja sen arvokkuuden kokemista.

Korostuneen myönteinen asenne elämään yhdistyi naisen elämässä sekä hyvin autenttiseen että epäautenttiseen elämäntulkintoon. Ne edustivat siten itsenäisyyden suhteen ääripäitä, jolloin suhdetta vanhenemiseen luonnehtivat sekä nuori että rauhallinen mieli. Edellisessä myönteisyys yhdistyi elämässä kulkeneeseen subjektiiviseen, pärjäämisen tunteeseen sekä humoristiseen ja vapaaseen elämäntulkintoon. Jälkimmäisessä taas myönteisyys oli jo äidiltä perittyä, mikä edelleen vahvistui yhteiseksi koetun elämän kautta omistautumalla läheisten hoivaan ja / tai rauhallisuus perustui arjessa elettyyn uskoon ja Jumalaan turvautumiseen.

(5) Elämäntulkintotulkinto vanhenemiseen toi mielenkiintoisen tuloksen, kun naisen melko itsenäinen elämä, verrattuna tuon ajan naiskulttuuriin, ja siten subjektiivisuuden kokeminen, oli yhteydessä nuoren mielen kokemiseen vielä iäkkäänä. Siinä on nähtävissä kiintoisia yhteyksiä gerontologisen ja naistutkimuksen välillä. Nuoren mielen omaamiseen toimintakyky vaikutti vain vähän tai ei lainkaan. Kuvaavaa tämän suhtautumistavan

omaaville oli, että toimintakyvyn rajoitteet liitettiin mieluummin sairauteen eikä vanhenemiseen. Täten voi vain kuvitella, kuinka iäkkäiden naisten väestönosa muuttuu monella tavalla, ei vain määrältään, kun ajatellaan tämän päivän keski-ikäisen naisen itenäisyyttä ja monia rooleja yhteiskunnassa (vrt. Nikander 1999 b)).

(6) Suhde vanhenemiseen elämänselämän kautta tulkittuna osoittautui hyvin yksilölliseksi, mikä suorastaan edellytti tutkimukseen valitun kerronnallisen lähestymistavan. Siinä kertojat saivat itse valita, mitä he halusivat omasta naisen elämästään kertoa ja jakaa. Samalla kerronta liikkui omien elettyjen kokemusten ja tapahtumien sekä historiallisen ajan ja kulttuurin välillä suhteutuen pitkään elämäkokemukseen ja nykyisyyteen (vrt. edellä mm. Smith 1994). Näin ollen eräs kulttuurinen vanhenemiseen liittyvä oletus iäkkäistä homogeenisena ryhmänä kyseenalaistuu ja kääntyy jopa vastakkaiseksi, kun iän ja elämäkokemuksen myötä tulevat esille lisääntyvä yksilöllisyys, elämänselämän monimuotoisuus ja myös sieltä heijastuva suhde vanhenemiseen.

Iäkkään naisen kehittymisprosessia ajassa (vrt. Mezirow 1991) ja 'elämänselämässä' osoitti erityisesti salliva suhtautuminen vanhenemiseen. Sen sijaan pidempi koulutus näytti tuovan tiedostavan ja aktiivisen suhtautumisen omaan vanhenemiseen. Kokemustiedon merkitys korostui edellisessä, kun kansakoulukin oli jäänyt vain muutama vuoteen kiertokoulua. Elämään ilmaantui menetyksiä toinen toisensa jälkeen, jolloin se oli ollut yksin selviämistä ja kovaa ruumiillista työtä. Kerronnassa oli havaittavissa oma korostus pärjäämisestä, joka nyt oli vaihtunut lupaan 'olla'. Salliva mieli suhtautumisessa vanhenemiseen antoi kantajalleen tyytyväisyyden tunteen eletystä elämästä ja levollisen tämän päivän. Pärjääminen oli vielä konkreettisesti jäljellä korkeasta iästä huolimatta, mitä osoitti yksin asuminen omassa pienessä talossa.

Uskonnon merkitys osoittautui keskeiseksi. Se toi rauhaa ja loi useiden iäkkäiden naisten elämään jatkuvuutta ja hyvää oloa, joskin 'liika' uskovaisuus sai myös kritiikkiä. Korostuneen rauhallisesti vanhenemiseensa suhtautuvan naisen koko elämää näytti kantavan arjessa eletty usko. Myös vaikeuksien kohdatessa mielen täytti pian kiitollisuus Jummalalle. Usko toi varmuuden iankaikkisuudesta ja toivon jälleennäkemisestä.

Ikänaisen uuden, erilaisen identiteetin rakentaminen ilmeni erityisesti aktiivisen ja kiireisen vanhenemissuhteen omaavien kohdalla. Se korostui maatalon naisen kohdalla, kun nykyisyys toi mahdollisuuden itsenäisempään ja vapaampaan naisen elämään verrattuna aiempaan työntäyteiseen sekä ajoittain henkisesti ja moraalisesti ahtaaseen elämään. Aktiiviseen vanhenemissuhteeseen kuuluivat osallistuminen ja aktiviteetit, ystävät ja matkustelu.

Herkkyys ja luovuus näyttivät yhdistyvän. Erityisesti herkällä mielellä vanhenemiseensa suhtautuvat saivat tasapainoa ja hyvää oloa elämäänsä luovista toiminnoista ja ystävistä. Tämä päivä oli rauhallinen, johon mm. runojen kirjoittaminen toi tasapainoa, mutta tulevaisuus pelotti. Kuolemaa ei mainittu, vaan vakavan sairauden eteneminen ja laitokseen joutuminen sekä ennen kaikkea toisten armoille joutuminen. Pitkä, ajoittain uuvuttava hoivasuhde näytti tuottavan paitsi tyytyväisyyttä siitä, että voimat olivat riittäneet, myös samalla aran ja herkän mielen oman vanhenemisen edessä.

Erilaiset variaatiot suhtautumisessa vanhenemiseen osoittivat, että iäkkäiden kertojien nykyinen elämänvaihe ja vanheneminen yhdistyivät vahvoihin sidoksiin naisen elämänsäkuun. Naisen elämän erityisyys ja ajan vaikutus siihen oli tunnistettavissa lähes kaikista suhtautumistavoista. Erityisesti naisen elämän perinteinen kulttuurinen malli ja siihen liittyvä epäautenttinen hoiva näyttivät olevan yhteydessä kahdenlaiseen suhtautumiseen vanhenemiseen. Toisaalta aviomiehen kuolemaan saakka jatkunut pitkä ja vaikea hoivasuhde heijastui herkkyytenä ja tulevaisuuden pelkona. Toisaalta läheisten lasten hoivaan omistautuminen toi korostuneen rauhallisen ja levollisen olon tähän päivään, mutta myös tietoisuuden hoivan vastavuoroisuudesta.

Oma toimintakyky ja ulkoiset olosuhteet, kuten mukavuuksien puuttuminen kodista, eivät näyttäneet liiemmin vaikuttavan suhtautumiseen omaan vanhenemiseen. Mutta kun väsyminen, toimintojen hidastuminen ja lisääntyvät sairaudet häiritsevät arkea, tulivat sekä heikentynyt toimintakyky että olosuhteet kerrontakokemuksiin mukaan. Kuten rauhallisella mielellä vanhenemiseensa suhtautuvan kerronnasta löytyi implisiittisesti myös huoli selviämisestä, kun *'kaikki nousee, pihakin'*. Tämä osoitti kehon ja mielen kategorioiden kokemuksellista yhteyttä. Myös vanhaksi itsensä nimeäminen ja tunteminen yh-

distyi tässä tutkimuksessa juuri väsymisen tuntemuksiin ja hyvin rajoittuneeseen liikkumiseen. Nämä loivat myös ehdot itsenäiselle selviämislle.

(7) Tuloksista on edelleen havaittavissa se, että useimmat iäkkäät naiset halusivat vielä erottaa vanhuuden nykyisyydestä pois. Tutkimuksen naisten näkymää tulevaisuudesta voidaan pitää osittain analogisena suhtautumiselle vanhuuteen, kun iäkkäiden kertojien mielessä tulevaisuus ja vanhuus luonnollisesti lähenivät toisiaan. Tutkimuksen naisten tulevaisuus- ja vanhuuskuvan taustalla oli eletystä elämästä välittynyt kuva vanhuudesta, mistä tässä tutkimuksessa ei kerrontaan välittynyt negatiivisia muistikuvia. Sen sijaan tämän päivän yhteiskunnassa käytävä vanhustyön hoiva- ja resurssikeskustelu on mitä ilmeisemmin vaikuttamassa. Näin ollen kielellä ja myös puhetavalla on keskeinen merkitys elämismailmassa (Berger & Luckmann 1994). Kulttuurissamme vallitseva kuva vanhuudesta ei ole houkutteleva, joten ei ollut ihme, että useat naiset korkeasta iästään huolimatta halusivat etäännyä vanhuudesta (myös Hurd 1999). Voi vain kuvitella, mikäli esim. Laslettin (1989) rakentamat ikämäärittelyt siirtyvät iäkkäiden ihmisten arkeen, että ne todennäköisesti luovat pelkoa. Milloin siirtyy tai siirretään neljänteen ikään ja mitä siitä seuraa. Kuitenkin tutkimus osoitti näiden iäkkäiden naisten kyvyn ja halun elää täydesti huolimatta toimintakyvyn rajoituksista. Halu loitontua vanhuudesta palautuu kysymykseen iäkkään ihmisen arvosta ja yhteiskuntamme moraalista: voiko tässä yhteiskunnassa myöntää olevansa vanha, saako olla rauhassa vanha, vanheta arvokkaasti ja ammentaa elämäkokemuksesta. Saako vielä vanhuudessa nauttia ja iloita elämästä, mitä osoitti mm. tutkimuksen iäkkäimmän naisen kyky nähdä ja löytää elämäänsä pieniä, mutta merkityksellisiä asioita tässä ohittamiseen tottuneessa kulttuurissa, kyky 'nähdä sydämellä'.

(8) Tutkimuksen alussa on eroteltu elämäkulun tavanomaisia hahmottamisen malleja ja kerronnallinen elämäkulku, jolloin tarkoituksena oli herättää ristiriita elämän 'ennalta raamittamisen' ja oman elämäkerronnan välille. Erityisesti ammattikäytännöissä on vaarana, että käytänteet ja ajattelumallit ohjautuvat ko. kontekstissa vallitsevien teoreettisten näkökulmien tai usein perinteen mukaan. Tällöin ihmisen elämäkulun eteneminen 'tiedetään', ihminen leimautuu ja diagnosoituu prosessissa, jossa vanha ihminen itse jää ulkopuoliseksi. Miten ajattelumallit vanhustyön käytännöissä ohjautuisivat niin, että vanhan ihmisen ääni tulisi kuulluksi? Elämäkerronta antaa mielestäni siihen erään

mahdollisuuden ja samalla mahdollisuuden nostaa arvokas kokemustieto keskiöön. Jokaisella iäkkäällä ihmisellä on oma tarinansa, myös hoito- ja palveluyhteisöissä, ei vain hoivan ja hoidon tarve. Tuo tarina ansaitsee tulla kuulluksi ja jaetuksi, vaikka yhä uudelleen ja sen merkitys voi olla arvaamattoman myönteinen ja hyödyllinen kaikille sekä iäkkäille itselleen että henkilöstölle.

(9) Tutkimus on pohjannut hermeneuttiseen traditioon ja menetelmään. Merkitys syntyy ja mahdollistuu vain yhteydessä kontekstiin, jossa yksittäinen asettuu paikoilleen, piirtyy kokonaisuuteen ja täydentyy sekä tulee siten paremmin ymmärretyksi. Elämäkerronnasta muodostui iäkkäiden naisten välittämä kuva elämästä ja sen kulusta. Hermeneuttinen reflektio voidaan nähdä analogisena myös iän ja elämäkokemuksen myötä lisääntyvään ymmärrykseen ja viisauteen. Se on tulkintaa ja liikettä kohti parempaa ilmiön ymmärtämistä. Siten 'laajeneva ymmärrys' kuvaa sekä menetelmän sopivuutta elämäkulututkimukseen että mahdollisuutta itse elämän parempaan ymmärtämiseen. Samalla kun tulkinta maailmasta ja sen soveltaminen lisääntyvät, on kyse myös kehittyvästä ja syvenevästä itseymmärryksestä (vrt. Gallagher 1992, 53-54). Nykyisessä ikänaisen elämänvaiheessa mahdollistui elämän parempi ymmärtäminen, kun elämä avautui näköalapaikalta riittävän pitkälle eri suuntiin. Ajan rajojen häviäminen ja ylittyminen vaihtuivat merkitysten luomaan ymmärryksen logiikkaan.

Lopuksi (10) tutkimuksessa on korostunut ajatus siitä, että kaikki mitä on ollut aiemmin, on läsnä myös nykyisyydessä. Nykyisyys, menneisyys ja tulevaisuus eivät ole kausaalisia, mutta ne ovat yhteydessä toisiinsa (myös Bruner 1986, 141). Samoin tulkinnallinen suhde vanhenemiseen löytyi elämäkulusta, ei sekään kausaalisenä eikä behavioraalisenä, vaan ymmärrystä etsivänä. Iäkkäät naiset rakensivat itselleen itsenäistä, ikänaisen elämää, mutta he olivat samalla monin vahvoin sidoksin kiinni menneessä. Eletty elämä sai naisten kerronnassa ansaitsemansa arvon, mutta siihen sisältyi myös kritiikkiä, suodatettuna ymmärryksen kautta. Elämän oivaltamista tässä vaiheessa osoittivat kuvailevat ilmaisut: *'sain rauhan, pääsi itensä herraksi, helepotos, ei mittään pakkoa.'*

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti 1994. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Andrews, Molly 1999. The seductiveness of agelessness. *Ageing and Society* 19 (3), 301-318.
- Antikainen, Ari 1998. Kasvatus, elämäntutkimus ja yhteiskunta. Porvoo: WSOY.
- Arber, Sara ja Ginn, Jay 1991. *Gender and Later Life. A Sociological Analysis of Resources and Constraints*. Lontoo: Sage Publications.
- Aro, Laura 1996. *Minä kylässä. Identiteettikertomus haastattelututkimuksen folklorena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Baltes, Paul B. ja Baltes, Margret M. 1990. Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. Teoksessa P. Baltes ja M. Baltes (toim.) *Successful aging. Perspectives from the behavioral sciences*. New York: Cambridge University Press, 1-34.
- Beauvoir, Simone de 1949. *Toinen sukupuoli*. Alkuperäinen teos *Le deuxième sexe I et II*. Lyhentäen suom. Annikki Suni 1999. Jyväskylä: Gummerus.
- Beauvoir, Simone de 1972. *Old Age*. Käännös ranskankielestä englanniksi Patrick O'Brian. Lontoo: Andre Deutsch and Weidenfeld and Nicolson.
- Berger, Peter L. ja Luckmann, Thomas 1966. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Alkuteos *The Social Construction of Reality*. Suomentanut ja toimittanut Vesa Raiskila. 1994. Helsinki: Gaudeamus.
- Berman, Harry J. 1994. Analyzing Personal Journals of Later Life. Teoksessa J. Gubrium ja A. Sankar (toim.) *Qualitative Methods in Aging Research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 211-226.

Brandtstädter, Jochen 1997. Elämänhallinta ja hyvinvointi ikääntyttäessä: assimilaation ja akkommodaation merkitys sopeutumisessa. Käännös Ilkka Syren. *Gerontologia* 11 (2), 116-124.

Bruner, Edward M. 1986. *Experience and Its Expressions*. Teoksessa V. Turner ja E. Bruner (toim.) *The Anthropology of Experience*. Urbana ja Chicago: University of Illinois Press, 3-32.

Bruner, Edward M. 1986. *Ethnography as Narrative*. Teoksessa V. Turner ja E. Bruner (toim.) *The Anthropology of Experience*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 139-158.

Bruner, Jerome 1987. *Life as Narrative*. *Social Research* 54 (1), 11-32.

Buber, Martin 1923. *Minä ja Sinä*. Suomentanut Jukka Pietilä. 1993. Juva: WSOY.

Chodorow, Nancy J. 1995. *Gender as a Personal and Cultural Construction*. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 20 (31), 516-543.

Chopra, Deepak 1994. *Iätön ruumis, ajaton mieli*. Alkuteos *Ageless Bogy, Timeless Mind*. Suomentanut Eija Pokkinen. Juva: WSOY.

Clark, William R. 1996. *Kuoleman toiset kasvot*. Vanhenemisen ja kuoleman biologiaa. Alkuperäisteos *Sex and the Origins of Death*. Suomentanut Tiina Onttonen. Art House.

Clausen, John A. 1998. *Life Reviews and Life Stories*. Teoksessa J. Giele ja G. Elder Jr. (toim.) *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications, 189-212.

Coleman, Peter, Bond John ja Sheila Peace (toim.) 1993. *Ageing in the Twentieth Century*. Teoksessa *Ageing in Society*. Lontoo: Sage Publications, 1-18.

Dean, Kay 1983. Self-care: What people do for themselves. Teoksessa S. Hatch ja I. Kickbusch (toim.) Self-help and health in Europe. New approaches in health care. Berlin: Medizinisches Informations- und Kommunikationszentrum, 20-31.

Erikson, H. Erik 1950. *Childhood and Society*. New York: Norton & Company.

Estroff, Sue E. 1993. Identity, Disability and Schizophrenia. The Problem of Chronicity. Teoksessa S. Lindenbaum ja M. Lock (toim.) Knowledge, Power and Practice. The Anthropology of Medicine and Everyday Life. Berkeley: University of California Press, 247- 286.

Featherstone, Mike ja Hepworth, Mike 1991. The Mask of Ageing and the Postmodern Life Course. Teoksessa M. Featherstone, M. Hepworth ja B. Turner (toim.) *The Body*. Lontoo: Sage Publications, 371-389.

Finch, Caleb E. 1986 Issues in the Analysis of Interrelationships Between the Individual and the Environment During Aging. Teoksessa A. Sörensen, F. Weinert ja L. Sherrod (toim.) *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 17-30.

Gallagher, Shaun 1992. *Hermeneutics and education*. New York: State University of New York Press.

Giele, Janet Z. ja Elder Jr., Glen H. 1998. Life Course Research: Development of a Field. Teoksessa Giele, J. & Elder Jr., G. (toim.) *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quatitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications, 5-27.

Ginn, Jay ja Arber, Sara 1993. Ageing and cultural stereotypes of older women. Teoksessa J. Johnson ja R. Slater (toim.) *Ageing and Later Life*. Lontoo: Sage Publications, 60-67.

Heidegger, Martin 1926. *Oleminen ja aika*. Suomentanut Reijo Kupiainen 2000. Alkuteos 'Sein und Zeit'. Tampere: Vastapaino.

Heikkinen, Eino. 2000 a). Elinajan piteneminen - onni vai onnettomuus. *Gerontologia* 14 (1), 27-33.

Heikkinen, Eino 2000 b). Terve vanheneminen – utopia vai realistinen mahdollisuus? Teoksessa E. Heikkinen ja J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämäntulkku*. Helsinki: Tammi, 216-234.

Heikkinen, Riitta-Liisa 2000 c). Ageing in an autobiographical context. *Ageing and Society* 20 (4), 467-483.

Heikkinen, Riitta-Liisa 2000 d). Elämä, tunteet ja vanheneminen. Teoksessa E. Heikkinen ja J. Tuomi (toim.) *Suomalainen elämäntulkku*. Helsinki: Tammi, 194-215.

Heikkinen, Riitta-Liisa 1994. Vanhenemisen mysteeri. Koettu vanheneminen tutkimuskertomusten valossa. *Gerontologia* 8 (4), 227-236.

Heinämaa, Sara 2000. Ihmetys ja rakkaus, esseitä ruumiin ja sukupuolen fenomenologiasta. Jyväskylä: Gummerus.

Heinämaa, Sara 1996. Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiin-fenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle. Tampere: Gaudeamus

Helin, Satu 2000. Iäkkäiden henkilöiden toimintakyvyn heikkeneminen ja sen kompen-saatioprosessi. Jyväskylän yliopisto. *Studies in Sport, Physical Education and Health* 71.

Helsti, Hilikka 2000. Kotisynnytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysva-listuksen konflikteista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hepworth, Mike 1993. Old age in crime fiction. Teoksessa J. Johnson ja R. Slater (toim.) *Ageing and Later Life*. Lontoo: Sage Publications, 32-37.

Hockey, Jenny ja James, Allison 1993. *Growing Up and Growing Old. Ageing and Dependency in the Life Course*. Lontoo: Sage Publications.

Holstein, James A. ja Gubrium Jaber F. 2000. *Constructing the Life Course*. Second edition. New York: General Hall.

Honkasalo, Marja-Liisa ja Åstedt-Kurki, Päivi 1995. Onko nainen oman terveytensä määrittelijä? Teoksessa M. Sorvettula (toim.) *Naisen terveys. Hyvän elämän strategiset mitat*. Helsinki: Kirjayhtymä, 115-144.

Honkasalo, Marja-Liisa 1993. Kipeät ruumiit. Teoksessa P. Korvajärvi, R. Nätkin ja A. Saloniemi (toim.) *Tieteen huolet, arjen ihmeet*. Tampere: Vastapaino, 92-105.

Huhtinen, Aki 1996. Dialogi metodologian tuolla puolen. *Hoitotiede* 8 (2), 100-103.

Hurd, Laura C. 1999. 'We're Not Old!': Older Women's Negotiation of Aging and Oldness. *Journal of Aging Studies*, 13 (4), 419-440.

Hänninen, Vilma 1999. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hänninen, Vilma ja Valkonen, Jukka 1999. *Tarinat, sairaudet ja kuntoutuminen*. Teoksessa V. Hänninen *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Acta Universitatis Tamperensis 696, 141-156.

Jerrone, Dorothy 1993. *Intimate relationships*. Teoksessa J. Bond, P. Coleman ja S. Peace (toim.) *Ageing in Society*. Lontoo: Sage Publications, 226-254.

Johnson, Colleen L. ja Barer Barbara M. 1997. *Life Beyond 85 Years. The Aura of Survivorship*. New York: Springer Publishing Company.

Kalela Jorma 1993. Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökohdista. Turun yliopisto. Poliittisen historian laitos. Julkaisu C:44. Jyväskylä: Gummerus.

Kangas, Ilka 1998. Naisten vaihdevuosien ja vanhenemisen tulkinnat. Helsinki: Gaudeamus.

Kangas, Ilka ja Nikander Pirjo (toim.) 1999. Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus.

Karppinen, Päivi. 1999. Ostoruumis – moraalinen ongelma? Teoksessa I. Kangas ja P. Nikander (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus, 149-171.

Kaprio, Jaakko 2000. Perimä, elämäkulku ja terveys. Teoksessa E. Heikkinen ja J. Tuomi (toim.) Suomalainen elämäkulku. Helsinki: Tammi, 126-137.

Kaufman, Sharon R. 1994. In-Depth Interviewing. Teoksessa J. Gubrium ja A. Sankar (toim.) Qualitative Methods in Aging Research. Thousand Oaks: Sage Publications, 123-136.

Kaufman, Sharon R. 1986. The Ageless Self. Sources of Meaning in Late Life. Lontoo: University of Wisconsin Press.

Kauppila, Juha 1996. Koulutus elämäkulun rakentajana. Teoksessa A. Antikainen ja H. Huotelin (toim.) Oppiminen ja elämähistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen Tutkimusseura, 45-108.

Kayser-Jones, Jeanie ja Koenig, Barbara A. 1994. Ethical Issues. Teoksessa J. Gubrium ja A. Sankar (toim.) Qualitative Methods in Aging Research. Thousand Oaks: Sage Publications, 15-32.

Kenyon, Gary M., Ruth Jan-Eric ja Mader Wilhelm 1999. Elements of a Narrative Gerontology. Teoksessa V. Bengtson ja K. Schaie (toim.) Handbook of Theories of Aging. New York: Springer Publishing Company, 40-58.

Kenyon, Gary 1996. Ethical Issues in Ageing and Biography. Ageing and Society, 16, 659-675.

Kenyon, Gary 1994. Oman tarinan kertomisen merkityksestä. Käännös Marja Saarenheimo. Gerontologia 8 (4), 196-204.

Korkiakangas, Pirjo 1996. Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa. Helsinki: Kansatieteellinen arkisto 42. Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Kosonen, Päivi 1996. Subjekti. Teoksessa A. Koivunen ja M. Liljeström (toim.) Avainsanat, 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 179-205.

Kuh, Diana, Power, Chris, Blane, David ja Bartley, Mel 1997. Social pathways between childhood and adult health. Teoksessa D. Kuh ja Y. Ben-Shlomo (toim.) A Life Course Approach to Chronic Disease Epidemiology. Oxford: Oxford University Press, 169-200.

Kylmä, Jari 1997. Vanhuksen toivon dynamiikka. Kuopion yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Hoitotieteen laitos. Lisensiaatintutkimus.

Laine, Timo 1993. Aistisuus, kehollisuus ja dialogisuus. Ludwig Feuerbachin filosofian lähtökohtia ja niiden kehitysnäkymiä 1900-luvun antropologisesti suuntautuneessa fenomenologiassa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Laslett, Peter 1989. A Fresh Map of Life. The Emergence of the Third Age. Lontoo: Weidenfeld ja Nicolson.

Levinas, Emmanuel 1996. Etiikka ja äärettömyys. Keskusteluja Philippe Nemon kanssa. Suomennos ja esipuhe Antti Pönni. Toisen jälki. Suomennos Outi Pasanen. Tampere: Gaudeamus.

Martelin, Tuija, Pitkänen, Kari ja Koskinen, Seppo 2000. Suomalaisten väestöllinen elämäntilasto: tilastoja ja tarinoita. Teoksessa E. Heikkinen ja J. Tuomi (toim.) Suomalainen elämäntilasto. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 38-57.

McClearn, Gerald E. 1997. Biogerontologic theories. *Experimental Gerontology*. 32 (1/2), 3-10.

Merleau-Ponty, M. 1962. *Phenomenology of Perception*. Käännös ranskankielestä englanniksi Colin Smith. London: Routledge & Kegan Paul.

Meyer, John W. 1986. The Self and The Life Course: Institutionalization and Its Effects. Teoksessa A. Sörensen, F. Weinert ja L. Sherrod (toim.) *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 199-216.

Mezirow, Jack 1991. *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.

Moberg, David O. 1993. Religion and aging. Teoksessa J. Johnson ja R. Slater (toim.) *Aging and Later Life*. Sage Publications, 221-227.

Niemelä, Pirkko 1995. Kotiin omaan ruumiiseen: mielen ja ruumiin integraatioprosessi. Teoksessa M. Sorvettula (päätoim.) *Naisen terveys. Hyvän elämän strategiset mitat*. Helsinki: Kirjayhtymä, 76-89.

Nikander, Pirjo 1999 a). Elämäntilastosta elämäntilastoon: iän muuttuva merkitysmaailma. Teoksessa I. Kangas ja P. Nikander (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 27-45.

Nikander, Pirjo 1999 b). Ikääntyvä yhteiskunta ja tulevaisuuden ikääntyvä nainen. Teoksessa I. Kangas ja P. Nikander (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus, 211-228.

Nikander, Pirjo 2000. 'Old' versus 'little girl'. *Journal of Aging Studies*. 14 (4), 335-359.

Nouri, Marilyn ja Helterline, Marilyn 1998. Narrative accrual and the life course. *Research on Aging* 20 (1), 36-65.

Ollila, Anne 2000. Aika ja elämä. Aikakäsitys 1800-luvun lopussa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Packer, Martin J. 1985. Hermeneutic Inquiry in the Study of Human Conduct. *American Psychologist* 40 (10), 1081-93.

Palin, Tutta 1996. Ruumis. Teoksessa A. Koivunen ja M. Liljeström (toim.) Avainsanat, 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 225-244.

Perttula, Juha 1995. Kokemuksen tutkimuksen luotettavuudesta. *Kasvatus* 26 (1), 39-49.

Peräkylä, Anssi 1985. Rajalle. Sairaakuolema sosiologian näkökulmasta. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia. Sarja A7. Tampere: Jäljennepalvelu.

Quadagno, Jill 1999. *Aging and the Life Course. An Introduction to Social Gerontology*. USA: McGraw-Hill College.

Rantamaa, Paula 1999. Ikääntyvät naiset ja kulutus. Teoksessa I. Kangas ja P. Nikander (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Helsinki: Gaudeamus, 106-120.

Rauhala, Lauri 1989. Ihmisen ykseys ja moninaisuus. SHKS.

Rauhala, Lauri 1992. Henkinen ihmisessä. Helsinki: Yliopistopaino.

Rauhala, Lauri 1993. Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä. Filosofisia tutkimuksia 41. Tampereen yliopisto: Jäljennepalvelu.

Ruth, Jan-Erik 1994. Det åldrande berättarjaget: försök till en narrativ gerontologi. Gerontologia 8 (4), 205-214.

Saarenheimo, Marja 1997. Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.

Saarenheimo, Marja 1994. Muisti ja kertominen. Gerontologia 8 (4), 221-226.

Shapiro, Jean 1993. Osteoporosis in Women. Teoksessa J. Johnson ja R. Slater (toim.) Ageing and Later Life. Sage Publications, 84-93.

Schroots, Johannes J. F. 1996. Theoretical Developments in the Psychology of Aging. The Gerontologist 36 (6), 742-748.

Schwandt, Thomas A. 1994. Constructivist, Interpretivist Approaches to Human Inquiry. Teoksessa N. Denzin ja Y. Lincoln (toim.) Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage Publications, 118-137.

Sherrod, Lonnie R. ja Brim, Jr. Orville G. 1986. Retrospective and Prospective Views of Life-Course Research on Human Development. Teoksessa A. Sörensen, F. Weinert ja L. Sherrod (toim.) Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 557-576.

Smith, Louis M. 1994. Biographical Method. Teoksessa N. Denzin ja Y. Lincoln (toim.) Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage Publications, 286-305.

Sugarman, Leonie 1986. Life-Span Development. Concepts, theories and interventions. Lontoo: Routledge.

Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. 1. 1992. Erkki Itkonen ja Ulla-Maija Kulonen (päätoim.) 2. 2000. Ulla-Maija Kulonen (päätoim.) Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Takkinen, Sanna 2000. Meaning in Life and its Relation to Functioning in Old Age. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 167.

Tesch, Renata 1990. Qualitative Research: Analysis Types and Software Tools. Lontoo: The Falmer Press.

Tiitinen, Aila 1995. Naisen biologinen elämänkaari. Teoksessa M. Sorvettula (toim.) Naisen Terveys. Hyvän elämän strategiset mitat. Helsinki: Kirjayhtymä, 11-36.

Tikka, Marja 1994. Omaelämäkerralliseen ikään. Gerontologia 8 (3), 158-165.

Topo, Päivi 1999. Vaihdevuosien ja niiden jälkeisen ajan hormonihoitot Suomessa. Teoksessa I. Kangas ja P. Nikander (toim.) Naiset ja vanheneminen. Helsinki: Gaudeamus, 172-192.

Tornstam, Lars 1994 a). Gerotranssendenssi – teoreettinen tarkastelu. Käännös: Ilkka Syren. Gerontologia 8 (2), 75-81.

Tornstam, Lars 1994 b). Åldrandets socialpsykologi. Kristianstad: Raben Prisma.

Tuomainen, Raimo; Myllykangas, Markku; Elo, Jyrki ja Ryytänen, Olli-Pekka 1999. Medikalisaatio – aikamme sairaus. Tampere: Vastapaino.

Tuomi Jouni 1996. Dialoginen tutkimuskäytäntö hoitotieteellisessä tutkimuksessa. Hoitotiede 8 (1), 29-34.

Utriainen, Terhi 1999. Läsä, riisuttu, puhdas. Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Uutela, Antti, Palosuo Hannele ja Haukkala Ari 1994. Vanhenemiseen liittyvät mielikuvat. Teoksessa A. Uutela ja J. Ruth (toim.) Muuttuva vanhuus, 7-26.

Vakimo, Sinikka 2001. Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vattimo Gianni 1999. Tulkinnan etiikka. Suomentanut Jussi Vähämäki ja Liisa Kunttu. Tutkijaliiton julkaisu 92. Helsinki: Tutkijaliitto.

Varto, Juha 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Varto, Juha 1995. Fenomenologinen tieteen kritiikki. Tampereen yliopisto: Jäljennepalvelu.

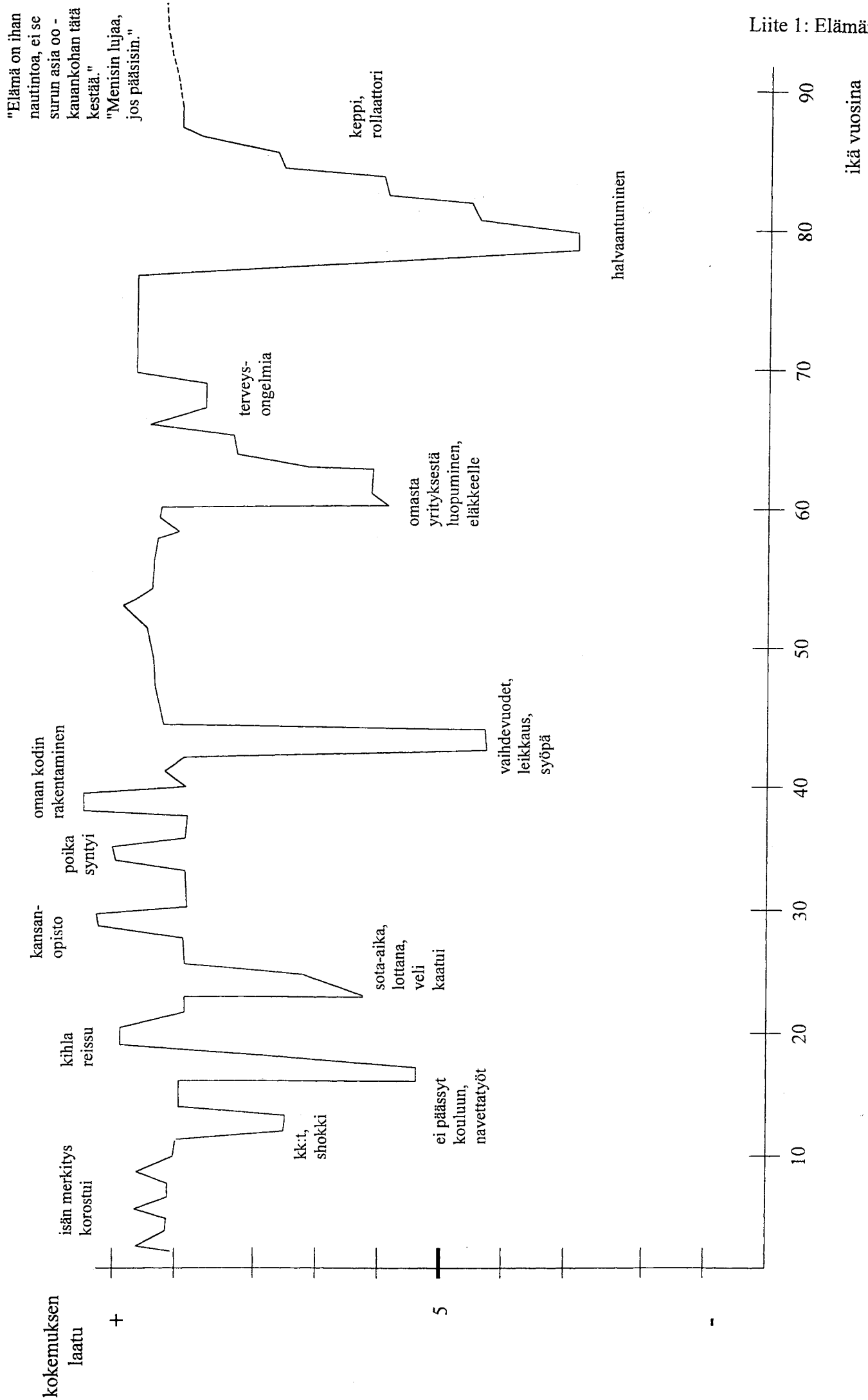
Verbrugge, Lois M. ja Jette, Alan M. 1994. The disablement process. *Social Science and Medicine* 38 (1), 1-14.

Vilkko, Anni 1997. Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Wahlström, Jarl 1997. Ihminen tekstinä, psykologi lukijana. Sosiaalinen konstruktioismi, postmoderni psykologia ja psykologyö. *Psykologia* 32 (6), 2-11.

Wallace, J. Brandon 1994. Life Stories. Teoksessa J. Gubrium ja A. Sankar (toim.) *Qualitative methods in aging research*. Thousand Oaks: Sage Publications, 137-154.

Ward, Russell A. 1993. The politics of age. Teoksessa J. Johnson ja R. Slater (toim.) *Ageing and Later Life*. Sage Publications, 332-338.

Liite 2 Esimerkki naisen elämänkulkuun liittyvistä merkitysyksiköistä

* Hyvä mieliala, toiveisuus (1/1)

Vaikea sairaus/halvaantuminen (1/1)

- 'Kun ois jalka terve, niin määhypäisin pitkin tuolla kyliä, en soittelis tänne ketään.' (1/1,14)
- 'Käänneltiin ja vääneltiin jalkoja, kuntoutettiin päivittäin, ennen sai maata niin kauan kuin halus tai nousta ylös. Mittään ei neuvottu, ei muuta kun että peitto suorana.' (1/7)
- 'Se pittää se mieliala hakkea että se pyssyy' (1/1)
- 'Samanlainen halvaus: toinen itkee, toinen nauraa' (1/1)
- 'Ihmiselle voi käyä näin, muitakin sairauksia on...eipähän oo äiti tässä suremassa.' (1/16)

* Puhuminen muiden sairauksista ja oman tilanteen vähättelyä (1/1) (kompensaatio)

- 'Naapuri sai semmosen kohtauksen..., se sano etkö sinä ala käyä lääkärissä. En tiiä mitä minä valitan. Jalakoa ei enää ilikeä valittaa, kun ei se siitä mikskään tuu.'

* Huumori (1/15)

- Lääkäri kehotti moneen kertaan nostamaan halvaantunutta jalkaa ensiavussa 'yritän nostaa huomenna...tänne en jäiskään.' (sairaalaan ei mahtunut sillä erää) (1/15)

* Apuvälineet

- Keppi, rollaatori (1/1)
- 'Menen kelkalla ja käyn kylässä.'

* Kuntoutus (1/16)

- 'Sotaveteraanitunnuksella pääsen.' (1/16,17)
- 'Saat olla pitempään sitten kotona.' (1/16)
- 'Oli aina valmis, hyvä ruokapöytä, sai seurustella ja olla toisten kanssa ja oli illanviettoja, minähän olin kaikissa.' (1/17)

* Luottamus lääkäriin (1/2,15)

- 'Naislääkär sano, että mulla on tukos päässä. Tutkittin koneessa ja ei mittään tukosta, pää on ihan selevä. Johtuu vain korkeasta verenpaineesta.' (1/15)
- Gynekol. leikkauksesta: 'Taitava lääkäri, vaatimaton, hienovarainen ja kiinnostunut myös potilaan muusta elämästä. Ei mulla oo mittään sanomista. Lääkär ol vaatimaton tellissään.' (1/2)